

AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI

AZƏRBAYCANIN TƏBİƏT VƏ MEMARLIQ MÖCÜZƏLƏRİ

Azərbaycan
Milli Elmlər Akademiyasının
70 illiyinə həsr olunur

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
İLHAM ƏLİYEV

*İnsanın yaxşı həyatını təmin edən
amillərdən biri də ekoloji vəziyyət, sağlamlıq
və təbiətin, ətraf mühitin qorunmasıdır.*

AMEA-nın prezidenti akademik Akif Əlizadənin
ümumi redaktəsi ilə

Azərbaycanın təbiət və memarlıq möcüzələri. Kitab-albom
Bakı, Şərqi-Qərbi Nəşriyyat Evi, 2015, 340 sah.

ISBN 978-9952-505-64-1

Nəşrdə Azərbaycanın füsunkar təbiət gözəllikləri: başı qarlı uca dağları, yaşıl meşələri, gur sulu çayları, səfali yaylaqları, bərəkətli torpağı, barlı-bəharli tarlaları, bağları haqqında məlumat verilməmiş, rəngarəng təbiət mənzərələrinin çoxsaylı fotoları yerləşdirilmişdir. Azərbaycanın təbiət-coğrafi bölgələrinin: Böyük və Kiçik Qafqaz dağlarının, Kür-Araz ovalığının, Naxçıvan və Lənkəranın insanı heyvətləndirən təbii möcüzələri ayrıca fəsillərdə oxuculara təqdim olunmuşdur. Nəşrdə həmçinin təbiət gözəllikləri ilə əhəngdarlıq yaradan memarlıq inciləri: sıldırım qayalar üzərində uçalan əzəmətli qalalar, möhtəşəm bürclər, sadlər, o cümlədən zəngin, çoxcəhətli inşaat sənətimizi əks etdirən digər qiymətli tarixi-memarlıq abidələri: saraylar, məscidlər, türbələr, karavansaralar haqqında məlumatlar toplanmış, bu abidələrin fotoları əks etdirilmişdir.

Şərqi-Qərbi Nəşriyyat Evi
BAKİ 2015

www.eastwest.az
www.fb.com/eastwest.az

© Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası, 2015
© Şərqi-Qərbi Nəşriyyat Evi, 2015

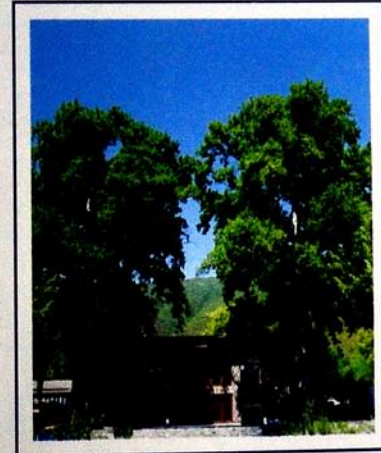
№ 1015
1746

AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI

Akademik H.Ə.Əliyev adına Coğrafiya İnstitutu
Memarlıq və İncəsənət İnstitutu

AZƏRBAYCANIN TƏBİƏT VƏ MEMARLIQ MÖCÜZƏLƏRİ

104090

M.F.Axundov adına
Azərbaycan Milli
Kitabxanası

Şərqi-Qərbi Nəşriyyat Evi
BAKİ 2015

Q9(2K7)A6+HO(2A)A6

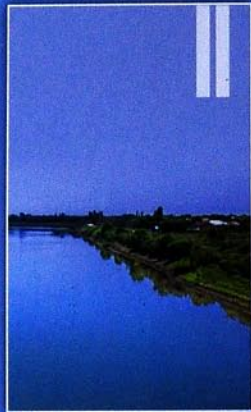

MÜNDƏRİCAT

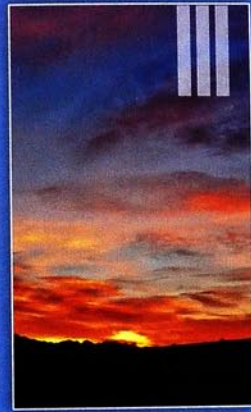
12. Böyük Qafqaz

Böyük Qafqaz – mühtəşəm dağlıq sahə olub, çoxsaylı silsilə və dağ qollarından ibarətdir. Uzunluğu 1500 km-ə yaxın olan Böyük Qafqaz Azərbaycan ərazisində Timor-Rosso (3374 m.) dağından başlayaraq şimal-qərbdən cənub-şərqə, Xəzər dənizi sahilindəki Abşeron yarımadasına doğru uzanır.

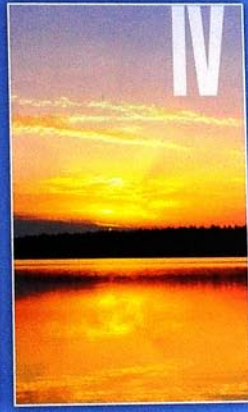
200. Kür-Araz

Kür-Araz ovalığı – Kür və Araz çayları ovalığında, Azərbaycanın mərkəzi hissəsində yerləşən geniş düzənlikdir. Kür-Araz ovalığı daş dolanbaclarında yaşamağa alışan çalır əhalisi üçün ilk baxışdan darıxdırıcı görünərsə də, bu çöllərdə doğulub boya-başə çatan insanlar üçün heç də belə deyildir. Burada təbiət hər il yaz fəslində "çəmənlar gözəli" lələklərdən əl rəngli libesini geyinir.

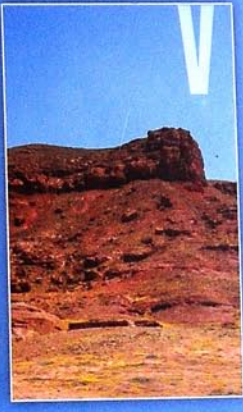
226. Kiçik Qafqaz

Möhtəşəm dağ silsilələri, qarlı zirvələri, yaşıl meşələri, gürsulu çayları, dərin dağdaxili göbəkliləri olan Kiçik Qafqazın təbiəti zəngin və rəngarəngdir. Dolanbac axan çayları, mavi gölləri, yaşıl dağ meşələri insanı özünə çəkir, onu heyranamiz gözəlliklərlə qarşı-qarşıya qoyur. Kiçik Qafqazın təbiəti gözəlliklərin özünəməxsus sargisidir.

256. Lənkəran

Etiraf etməliyik ki, Lənkəran-Talış dağları regionu dünyanın cənnət guşələrindən biridir. Talış dağlarının unudulmaz gözəllikləri həmişə bizim gözümlərimizdə canlanır. Azərbaycanın bu subtropik diyarı o qədər ilhamvericidir ki, şair olmadan belə şeir yazmaq olar.

290. Naxçıvan

Naxçıvan ərazisinin landşaftları özünəməxsusluğu ilə seçilir. Bu diyarı ilk dəfə gölən insan alqalmaz hüdnrdə dağ zirvələri, hamar və geniş dənək olar ki, bitki örtüyündən məhrum düzənliklər, çox da hündür olmayan qayalıqların nağıl qəhrəmanlarının fantastik daş şəbəkələrini xatırladan "nuxeqli qullar" i ilə rəsləşə bilər.

ÖN SÖZ

*Çox keçmişəm bu dağlardan,
Durna gözlü bulaqlardan,
Eşitmişəm uzaqlardan
Sakit axan arazları,
Sınamışam dostu, yarı...
Mən bir uşaq, sən bir ana,
Odur ki, bağliyam sana,
Hənkə səmtə, hənkə yana
Hey uçsam da yuvam sənə,
Elim, güniüm, obam sənə!
El bilir ki, sən mənimsən,
Yurdum-yuvam məskənimdən,
Anam, doğma vətənimdən
Ayrılarımı könül candan?
Azərbaycan, Azərbaycan!*

Səməd Vurğun

Qədim zamanlardan bu günə kimi beynəlxalq iqtisadi və mədəni əlaqələrini qoruyub saxlayan Azərbaycan əlverişli coğrafi mövqeyə malik olub Avropa ilə Asiya arasında qovşağında yerləşir.

Azərbaycan hələ qədim zamanlardan bəri öz yanar ocaqları, atəşgahları (od məbədləri) ilə məşhurdur. "Azərbaycan" etimoloji adı qədim mənşəyə malikdir. Məlumdur ki, hələ bizim eradan əvvəl bu ərazidə əhalinin çox hissəsi oda sitayiş edirdi. Bəzi mənbələrə görə ölkənin adının tərcüməsi od, alov olan "Azər" toponimi ilə bağlıdır. Digər variant ilə də razılaşımaq olar. Bu varianta görə bu ad "az" və "ər" sözlərinin birləşməsindən yaranıb. Türk dilində "az" "yaxşı arzu", "xoş dilək", "uğurlu tale", "ər" sözü isə "cəsur", "igid kişi", "odun qoruyucusu" mənalarını ifadə edir. Abşeronda "Yanar Dağ" adlı yer vardır. Naxçıvanda, Kəlbəcərdə, Lənkəranda, Babadağda yer səthinə qaynar su çıxır. Suraxanıda hər zaman yanar və heç bir zaman sönməyən "Atəşgah" vardır. Uzun əsrlər boyu oda sitayiş edən ölkələrdən, hətta uzaq Hindistandan gələnlər burda ibadət edirdilər. Azərbaycan, onun sərhədləri, coğrafi mövqeyi, yaşayış məntəqələri, Xəzər dənizi və s. haqqında Herodot (b.e.ə. V əsr), Strabon (b.e.ə. 64-63-cü illər və b.e. 23-24-cü illəri), Polibi (b.e.ə. 200-120-ci illərə qədər), Klavdi Ptolemey (90-160-cü illərə kimi) və digər qədim alimlər öz tədqiqatlarında məlumat vermişlər. Ərəb coğrafiyaşünasları və səyyahları İbn Xordadbeh (820/826-912/913-ə yaxın), Əbu-İsaq İstəhri (820-934-cü illər), görkəmli alim və müfəkkirlər Rəşidəddin Fəzılullah (1247-1318-ci illər), Məhəmməd Naxçıvani (XIII əsrin axırı - XIV əsrin ortaları) və digərləri iqtisadiyyat, Azərbaycanın inzibati-ərazi bölgüsü (dağları, şəhərləri və çayları), onlar arasında əlaqə, ticarət yolları haqqında öz əsərlərində geniş məlumatlar vermişlər. Alban tarixçisi Musa Kəlankatlı (VII-VIII əsrlər) "Alban tarixi" adlı əsərində Albaniyanı zəngin təbiəti, sıx əhalisi, yaşıl çölləri, möhtəşəm bağları və məhsuldar torpaqları olan gözəl bir ölkə kimi xarakterizə etmişdir. Venesiyalı F. Mauronun (1459) dünya xəritəsində, Əlişərifinin (1601) xəritələrində, eləcə də alman alimi və səyyahı A. Olearinin (1647), I. Fyotrın (1720) əmri ilə tərtib olunmuş və 1723-cü ildə çap edilmiş "Şərqi Zaqafqaziya və Xəzər dənizi" xəritəsində Azərbaycanın yaşayış məntəqələri, gölləri, çayları və s. təsvir edilmişdir. Azərbaycan coğrafiyasını Əbdürrəşid Bakuvü Azərbaycanın təkrar olunmaz iqlimi, Bakı təbiiatının gözəlliyi, Hacı Zeynalabdin Şirvanlı və Abbasqulu Ağa Bakıxanov isə Azərbaycan coğrafiyası haqqında öz qiymətli fikirlərini söyləmişlər. Azərbaycan ərazisinin öyrənilməsində həmçinin V. Abix, I. Fiqurovski, A. Zaxarov və başqa alimlərin də rolu olmuşdur.

Yurdumuzun təkrar olunmaz təbii gözəlliklərinin təsviri Səttar Bəhlulzadə, Tahir Salahov, Toğrul Nərimanbəyov, Mikayıl Abdullayev və bir çox başqa istedadlı fırça

ustalarının bədii əsərlərində də öz əksini tapmışdır. Bu gün "Azərbaycan" sözü səsləndikdə ilk növbədə göz önündə yalnız onun gözəl təbiəti deyil, həmçinin onun təbii zənginliyi olan neft canları. İnsanlar uzun illər öncə uzaq ölkələrdən bu diyara özünəməxsus rəngi və iyi olan mayeni əldə etmək üçün gəlirdilər. Yüzlilliklər ərzində nefti tuluqların içərisinə doldurub dəvə karvanları ilə Şərqr, Qərba aparırdılar. Azərbaycan aparılan neftdən yalnız işıqlandırmada deyil, həmçinin bir çox xəstəliklərə müalicəsində də istifadə edirdilər. Bu gün Xəzər dənizinin Azərbaycan hissəsində iri, nəhəng enerji, neft və qaz layihələri həyata keçirilir. Azərbaycan Xəzərtrafi və Qafqaz regionlarının Avropa və Asiya arasında siyasi və ticarət əlaqələrinin genişlənməsində, Qafqaz naqliyyat dəhlizinin fəaliyyətində, dünya əhəmiyyətli layihələrin reallaşdırılmasında, regionun inkişafında mühüm rol oynayan yeni iqtisadi model yaratmış və güclü enerji potensialına malik olan ölkəyə çevrilmişdir.

Azərbaycan təbiəti özünəməxsus gözəllik sərgisidir. Təbiət bizim "ev"imiz, tükənməyən qida mənbəyimizdir. Bu zəngin "ev" bizim üçün çox dəyərlidir.

Azərbaycan həm də rəngarəng relyefi ilə məşhurdur. Onun ərazisinin xeyli hissəsinə dağlar əhatə edir. Ucsuz-bucaqsız düzənlikləri göz oxşayan və çox məhsuldar. Respublikanın ən alçaq hissəsi Xəzərsahili ovalıqlar (dəniz səviyyəsindən - 27,5 m. aşağı), ən yüksək nöqtəsi isə Bazardüzü (dəniz səviyyəsindən 4466 m. yüksək) zirvəsidir. Dağlıq ərazilərdə daha çox yayılmış yura və təbaşir dövrünün süxurlarının yaşı 130-150 mln. il, ən cavanlarınınkı (dördüncü dövr) isə (vulkanik, dəniz, çay, buzlalq və s.) 600 min il və ya daha azdır. Lakin Zəyəmçayın orta axınında, eləcə də Dərələyəz dağları və Sədərək düzənliyində 400-450 mln. il yaşı olan (aşağı paleozoy) ən qədim süxurlar yayılmışdır. Müasir süxurlara Xəzər sahilinin qumları, balıqqulaqları, çaydaşları və s. aiddir.

Ölkə ərazisi neft, təbii qaz, dəmir, xrom, qurğuşun, sink, kobalt, molibden, mis, qızıl, alümin, daş duz, İslandiya şpəti və digər faydalı qazıntı yataqları ilə zəngindir. Belə əhatəli təbii zənginliyə malik olduğu üçün Azərbaycanı "mineral müzeyi" adlandırırlar. Kəlbəcər rayonunda İstisu, Naxçıvan MR-də Badamlı və Sirab mineral suları Azərbaycandan kənarında da məşhurdur. Abşeron yarımadasındakı Suraxanı və Şix, Şabrandakı Qalaaltı, Şuşadakı Türşü mineral suları müalicəvi əhəmiyyəti ilə seçilir. Təbii dağlarında, Böyük Qafqazın cənub və şimal-şərq yamaclarındakı termal suların da xüsusi əhəmiyyəti vardır. Onların bir çoxunda balneoloji sanatoriyalar tikilmişdir. Dünyada yeganə olan müalicəvi, yanmayan "naftalan nefti"nin də vətəni Azərbaycandır.

Palçıq vulkanlarının müxtəlifliyinə və miqdarına görə (300-dən çox) Azərbaycan dünyada birinci yeri tutur. Ən hündür palçıq vulkanı (400 m.) Torağaydır. Zəngin rəngarəng Azərbaycan iqliminin formalaşmasında ölkənin coğrafi mövqeyi, relyefi və Xəzər dənizi böyük rol oynayır. Xəzər dənizi sahillərinə nisbətən yaxın məsafədə yerləşən Böyük və Kiçik Qafqaz dağlarının zirvələrinə doğru 9 iqlim tipi bir-birini əvəz edir. Burada yarımsəhra və quru-çöl, mülayim-isti, soyuq və dağ-tundra iqlimlərinin müxtəlif tipləri müşahidə olunur.

Ölkə ərazisinə əhatə edən çay şəbəkəsi sanki mavi hörmüçək torunu xatırladır. Azərbaycanda 8400-dən artıq iri və xırda çay vardır. Ən iri çaylar Kür, Araz, Samur, Qanux, Qabırın, Hakarı, Girdimanchay və s. hesab olunur. Belə gürsulu dağ çaylarının böyük hidroenerji ehtiyatı vardır. Onların üzərində inşa edilmiş elektrik stansiyaları uğurla işləyir; yaxın gələcəkdə yenilərinin tikilməsi gözlənilir. Azərbaycanın Maralgöl, Böyük və Kiçik Alağöllər, Babatəp və s. kimi gözəl, manzərəli gölləri vardır. İnanılmaz cazibədarlığı, gözəlliyi ilə seçilən Göygöl görünələri heyrətə salır. Təbiəti yaradan o uca Tanrı - ecazkar gözəlliyi məxsus bu diyarda hər şeyi əksiksiz təməmlənmişdir. Buranın uca dağları, yaşıl çölləri, six meşələri, təmiz havası, maral öz əksini gördüyü zaman ürək şəffaf suları, dik yamacları vardır. Uca Kapaz dağı bu ecazkar manzərəni təməmləyən gözəllik çələngidir. İnsanların yaratdıqları mavi gözlü Ceyranbatan və Mingəçevir su anbarları həm də respublikanın təsərrüfatında mühüm əhəmiyyətə malikdir.

Xəzər dənizi - dünyada ən iri və tayı-bərabəri olmayan göldür. O, Azərbaycan xalqının həyatında özünəməxsus yeri olan, eləcə də fiziki-coğrafi göstəricilərinə görə nadir təbii obyektidir. Xəzər dənizinin flora və faunası endemikliyi ilə diqqət cəlb

edir. Dünyada özünün qədimliyi ilə seçilən nara balıq növlərinin 90%-i bu dənizdədir. Xəzərin təkrarolunmaz sahil landşaftları burada əlverişli rekreasiya şəraiti yaradır.

Respublikanın bitki aləmi də zəngindir. Bitki örtüyü özünün rəngarəngliyi ilə milli xalqlarımızı xatırladır. Həmişəyaşıl bitki örtüyü ilə yanaşı ölkəmizdə Qafqazda bitən bütün bitki növlərinə rast gəlinir. Məsələn, Kür-Araz ovalığı yarımsəhra və çöl bitkiləri ilə örtülüdür, Kürboyunun Tuqay meşələri yaşıl zolaq kimi uzanır. Şollar və Lənkəran düzənlikləri, Qanux-Dyriçay dərəsi çəmən və meşə bitkiləri ilə örtülüdür. Alçaqdağlıq nisbətən quraq ərazilərdə çöl bitkiləri (taxillimilər, darı və s.) və seyrək arıq meşələr (ardıc, şam ağacı, yabanı püsto və s.) yayılmışdır. Ortadağlıqda əsasən, əlverişli meşələr six örtük əmələ gətirir. Burada fıstıq, volos, palıd ağacları geniş yayılmışdır. Yamacları yaşıl çəmənliklərlə haşiyələnən dağların zirvələri xüsusi gözəlliyə malikdir. Bundan başqa respublika ərazisində digər nadir bitki növləri də vardır. Belə ki, bütün dünyada yalnız Azərbaycanda ki təbii şəraitdə son 13 mln. il ərzində relyef və iqlim şəraitinin dəyişməsinə baxmayaraq, Eldar şamı qorunub saxlanılmışdır. Relikt meşə bitkiləri - dəmir ağacı, şabalıdyarpaq palıd, şumcaq, azat ağacı, ipək akasiyası və s. ilə təmsil olunmuşdur. Yalnız bizim respublikamızda Radde aydışəyzi, Lənkəran soğanı, Ledebur zənbəgi, Xəzər zəfəranı, Şamaxı qaranı və digər endemik bitkilər vardır. Azərbaycan ərazisində çoxlu dərman bitkiləri də bitir. Onlar arasında sinir sistemini sakitləşdirən, ağrıkəsici, qanartır, ürək-damar sistemini tənzimləyən, eləcə də göz, öd kisəsi və digər xəstəliklərin müalicəsində əhəmiyyətli malik olanları da vardır. Azərbaycanın gül balı yüksək keyfiyyətli və qiymətlidir.

Respublikanın heyvanat aləmi də rəngarəng və zəngindir; burada 12 mindən artıq onurğalı və onurğasız heyvan növləri - maral, çüyür, çöldonuz, ayı, kaftar, canavar, tülkü, çapaq, porsuq, səfsar, yekəqulaq kirpi, dələ, köstəbək və s. vardır.

Azərbaycan əhalisi respublikanın milli sərvətlərindən səmərəli istifadə etməklə yanaşı daima onun nadir, heyranedicisi təbii güşələrini diqqətlə qoruyur. Məhz bu məqsədlə Milli Parklar və Qoruqlar yaradılmışdır. Məsələn, köçəri quşların qorunduğu Qızılbaş qoruğu - Xəzər dənizi sahilində, Salyan düzən ərazisində 1929-cu ildə yaradılmışdır. Qış aylarında Asiya və Avropanın hər yanından bu qoruqda müxtəlif illərdə 8-10 mln.-ə yaxın köçəri quş (durna, bəzək, ördək, qaz, qu, flaminqo, boz danquşu, qutan və s.) qışlayır. Köçəri quşlar Qızılbaş qoruğuna və Ağgöl Milli Parkına Afrika, Hindistan, İngiltərə, Aralıq dənizi və Şimal Buzlu okeanından uçub gəlirlər. Şirvan Milli Parkı Cənub-Şərqi Şirvanı yerləşir. Bura Səməd Vurğunun sözləri ilə ifadə etsək, "yax kimi dərtilib, ox kimi süzən" ceyranların oylağıdır. Bu Milli Parkda həmçinin dovşanlar, bir sıra quşlar - durna, qaz, qu, bəzək, turac, flaminqo, sultan toğuz və s. də qorunur. Zaqatala Dövlət qoruğu Qızılbaş qoruğu ilə təqribən eyni vaxtda yaradılmışdır və orada maral, çüyür, sincab, köpçək, ayı, dağ keçisi, qaban, eləcə də müxtəlif quşlar mühafizə olunur.

Azərbaycanın əlverişli təbii-coğrafi şəraiti, onun zəngin flora və faunası burada ən qədim zamanlardan insanların məskunlaşmasına imkan vermişdir. Həmçinin burada mövcud olan təbii mağaralar da buna şərait yaratmışdır. Azərbaycanda belə qədim məskunlaşma ocaqlarında - Qarabağ, Naxçıvan, Qazax, Kəlbəcər, Yarıdım və s. ərazilərdə insanlar qədimdən yaşayırlar. Xüsusi əhəmiyyətə malik, daha intensiv tədqiq olunan və böyük əhəmiyyətli Azix mağarası çox maraqlıdır. Azix mağarası Antropogen dövrünə aid çoxtəbəqəli mədəni qat olan yeganə abidədir. İbtidai insanlar burada Paleolit dövründən Neolit dövrünədək yaşamışlar. Azix mağarasında tapılan maddi materiallar bir daha sübut edir ki, Azərbaycan ərazisi hələ 1,5 mln. il bundan əvvəl məskunlaşmışdır.

Bir sözlə, rəngarəng təbiətə, başı qarlı uca dağlara, gürsulu çaylara və manzərəli göllərə, səfəli yaylaqlara, zəngin flora və faunaya malik vətənimiz əsl gözəlliklər məskənidir.

Akif ƏLİZADƏ,

akademik,

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının prezidenti

BÖYÜK QAFQAZ COĞRAFİ VİLAYƏTİ

Əlqatmaz: Bazaridüzü, Böyük
Qafqazın Azərbaycan hissəsində
Baş Qafqaz dağlarının ən yüksək
zirəsidir (4466 m.). Bazaridüzü və
Bazarqarda kimi tamənən iki başlı
zirə bütün ilboyu dağ buzlaqları
və daimi qarla örtülüdür. Bir çox
dağ qayları öz mənbələrini buradan
gətirir. Əla dincəlik oraxlarının
Ain sahələrini və əhalini su ilə
təmin edir.

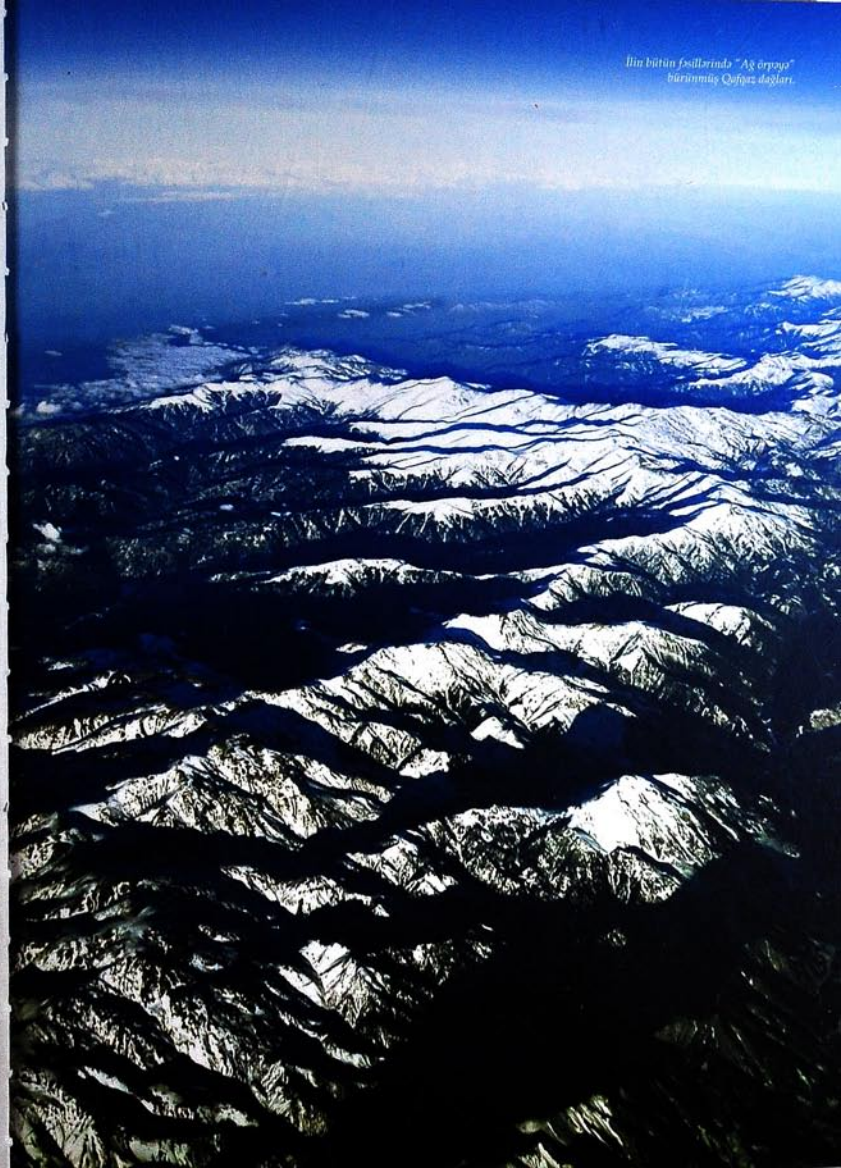
*Bu memarlıq abidasinin müəllifi kimdir?
Kim bu layları döşəkağı ilə örtmüşdür? Kim
onların müqəvəmətinə qırmış, şaha qaldıraraq
sakitliklərini pozmuşdur? Kim dərələrin,
çallrın və nahamarlıqların üzərində naxışlar
cızmışdır, piramida yamaclarından şırımlar
açmışdır? Çaylar guruldayaraq kimin
incəsəmətinə mədh edir?*

Y.K.Yefremov

Hər bir səyahət həmişə harada yerləşməsindən asılı olmayaraq insanda həm canlı təbiət, həm müxtəlif tarixi və memarlıq abidələri, həm də maraqlı insanlarla görüş haqqında xatirələr qoyub gedir. Ən yaddaqalan təəssüratlardan biri də dağlarla təmas zamanı yaranır.

Böyük Qafqaz möhtəşəm dağlıq sahə olub, çoxsaylı silsilə və dağ qollarından ibarətdir. Uzunluğu 1500 km-ə yaxın olan Böyük Qafqaz Azərbaycan ərazisində Tinov-Rosso (3374 m.) dağından başlayaraq şimal-qərbdən cənub-şərqə, Xəzər dənizi sahilindəki Abşeron yarımadasına doğru uzanır. Böyük Qafqazın relyefi mürəkkəb və özünəməxsusdur. Böyük Qafqazın ən yüksək hissəsi hündürlüyü 2000-4466 m. arasında dayışan Baş Suayırıcı silsilədir. O, cənub-şərqdə kiçik çay dərələri tərəfindən kəsilmiş orta və alçaq dağ silsilələri sistemi ilə tamamlanaraq, Qobustan arid alçaq dağlığına keçir. Baş Suayırıcı silsilədən ayrılan qolların yamacları çoxsaylı kiçik çay dərələri ilə kəsilmişdir. Bu dərələr çox dik olub, əsas çay dərələrinə doğru kəskin meyilliyə malik çay yatağı vasitəsi ilə birləşir.

Böyük Qafqaz dağları mürəkkəb və uzun geoloji inkişaf tarixinə malikdir. Ən yeni elmi təsəvvürlərə görə, bu dağlar Ərəbistan və Şərqi Avropa litosfer tavalarının toqquşması nəticəsində yaranmışdır. Yüz milyon illər bundan əvvəl Qafqazın yerində Xəzər, Qara, Azov dənizlərini birləşdirən qədim Tetis okeanının bir hissəsi mövcud olmuşdur. Bu qədim hövzənin dibində sualtı vulkan püskürmələri baş vermiş və onlar səth süxurlarını parçalayaraq yer qabığının içərisinə nüfuz etmişlər. Təkrarlanan dağmələgəlmə hərəkətləri dəniz səviyyəsindən yüksəkdə daha böyük və ya nisbətən kiçik dağ massivləri-adaların yaranmasına gətirib çıxarmışdır. Dəniz dibinin paleogen və neogenin sərhədində tərəddüdlü yuxarı qalxması nəticəsində əvvəllər ayrılıqda mövcud olmuş adalar Böyük Qafqazın mərkəzi-ox hissəsinin yerləşdiyi yerdə böyük bir adada birləşmişlər. Neogenin sonunda və dördüncü dövrün başlanğıcında Ərəbistan tavanının Şərqi Avropa tavanına fəal qarşılıqlı təsiri nəticəsində dağmələgəlmə prosesləri xeyli güclənmişdir. Geosinklinallarda toplanmış çökmə süxurlar mürəkkəb qırıqlıq sistemi kimi sıxılmaya məruz qalmışlar. Sonrakı qalxma prosesində yaranmış

Büyük Qafqaz dağlarını aşalım,
zirvedeymiş gibi olsun cesur
alpinistler.

faydalıdır. Nabran-Yalama zonası qumlu çimərlikləri, sıx meşəlikləri və yodlu-bromlu suları ilə fərqlənir. Şəhərin sas-küyündən yorulan bəkililər böyük məmnuniyyətlə buraya təşrif buyurur. Region həmçinin buradan tapılmış tarixi inci sayılan əşyalar və memarlıq abidələri ilə seçilir. Xüsusən Xudat qalasını, Abbas və Şeyx Yusif məscidlərini, tunc dövrünə aid olan möcüzəli kurqanları qeyd etmək olar. Xəzər dənizi sahillərinin antropoloji və mədəni tarixi tədqiqi göstərir ki, burada insan təxminən 75 min il əvvəl məskunlaşmağa başlamışdır.

Xəzər dənizi və onun sahillərində yaşayan tayfalar haqqında ilk qeydlərə Herodotun əsərlərində rast gəlinir. Fərziyələrdən birinə görə, Xəzər

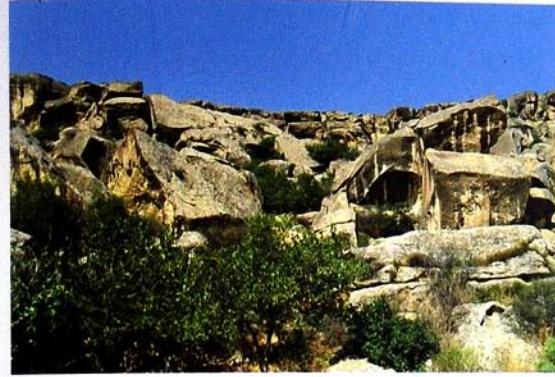
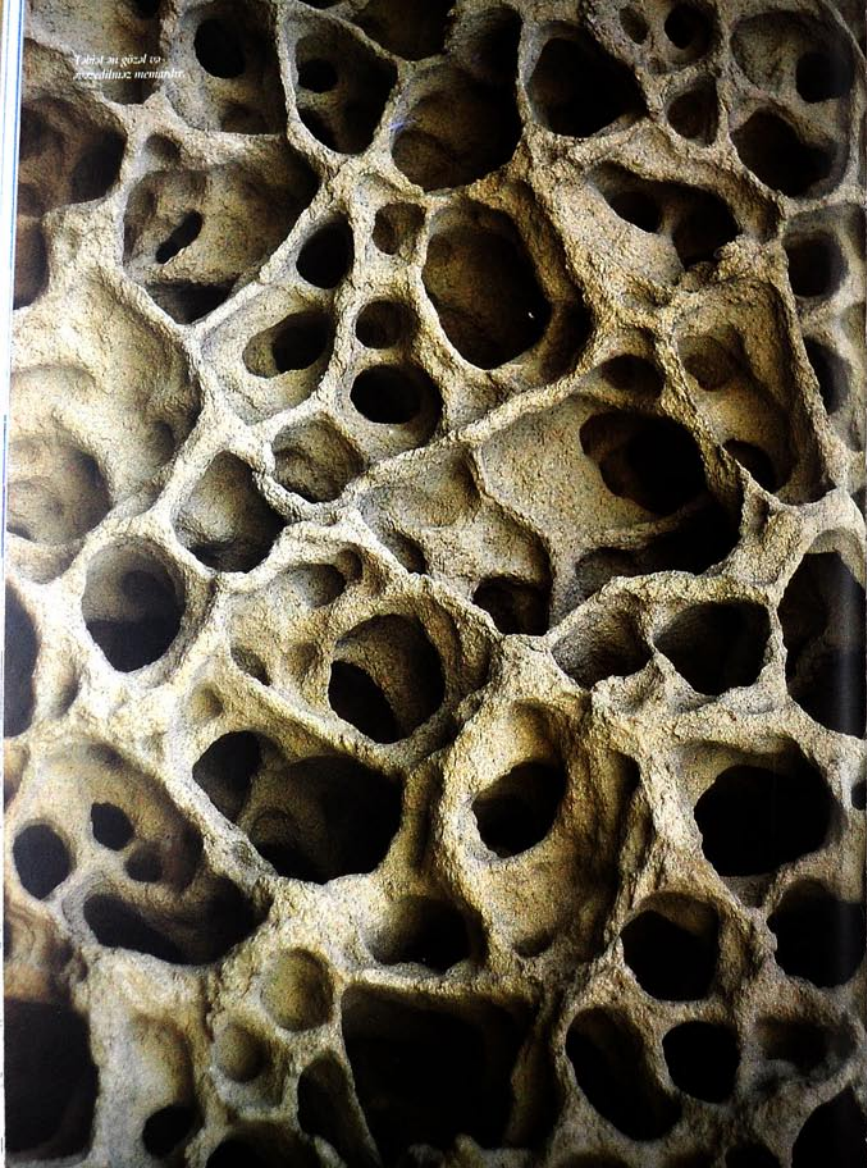
dənizinin adı eramızdan əvvəl onun cənub-qərb sahillərində yaşamış, atçılıqla məşğul olmuş qədim tayfalarla – kaspilərlə bağlıdır. Xəzər dənizinin mövcud olduğu bütün tarix boyu onun 80-dən artıq adı olmuşdur. Təsədüfi deyildir ki, xalq arasında ona "Ağsaçlı Xəzər" deyə müraciət edirlər. Xəzərin qədim adı Xvalin və ya Xvalis olmuşdur ki, bu, Xarəzm sakinləri ilə əlaqələndirilir. Ərəb, fars və türk dillərində o, Xəzər dənizi adlanır. Maksimal dərinliyinə görə Xəzər dənizi yalnız Baykal (1620 m.) və Tanqanika (1435 m.) göllərindən geri qalır.

Xəzər unikal balıq sərətləri ilə zəngindir. Balıqların növ tərkibi az olsa da, onların sayına görə Xəzər ən bol ehtiyatları olan hövzələrdən sayılır.

Xəzər dənizi Kikereyonda maci dalgalar sahilsə daha sürətlə çirpilir.

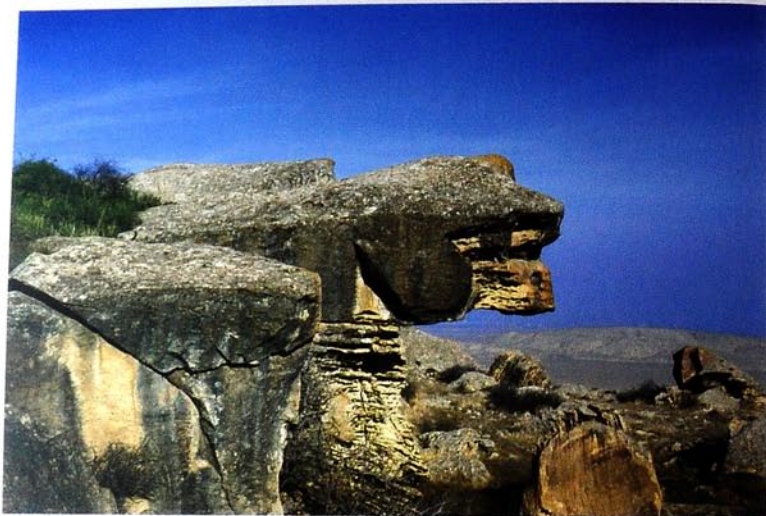

Yabıtın bu qızıl və
qırmızı rəngli memarı

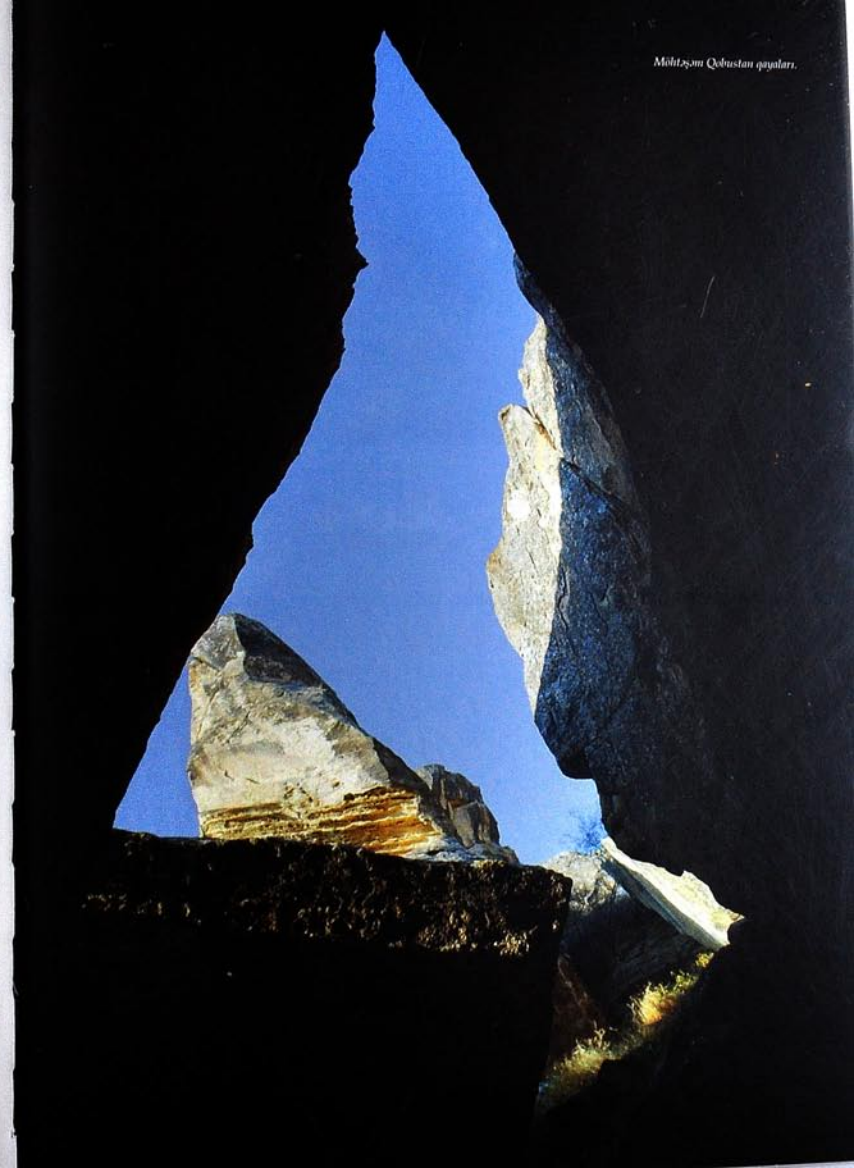
Qobustan Dövlət Tarix-Bədii Qoruğu. Ağçerrinin qədim tarixli malik qrup-muzeylərindən olan Qobustan 2007-ci ildə YUNESKO-nun Ümumdünya İrs Komitəsinin Yeni Zelandiyada keçirilən 31-ci sessiyasında Ümumdünya İrs siyahısına salınmış və təkcə Azərbaycan deyil, bəşəriyyətin dünyəvi mədəniyyətinə və tarixinə aid edilmişdir. Qobustanda qədim qayaüstü təsvirlər saxlanmış, qədim arxeoloji abidələr, dişqərgələr, mağaralar qeydləri alınmış, Böyükdaş, Kəpəkdəş, Çingildag tapuləri və Yazılıtoyu muzeyi 1966-cı il Respublika Nazirlər Sovetinin 509 №-li qərarı ilə Qobustan Dövlət Tarix-Bədii Qoruğu elan edilmişdir. Qobustanı əfsos edən arxeoloq İ.Cəfəzadə qeyd edir ki, "Qobustan misli-bərabəri olmayan muzeydir".

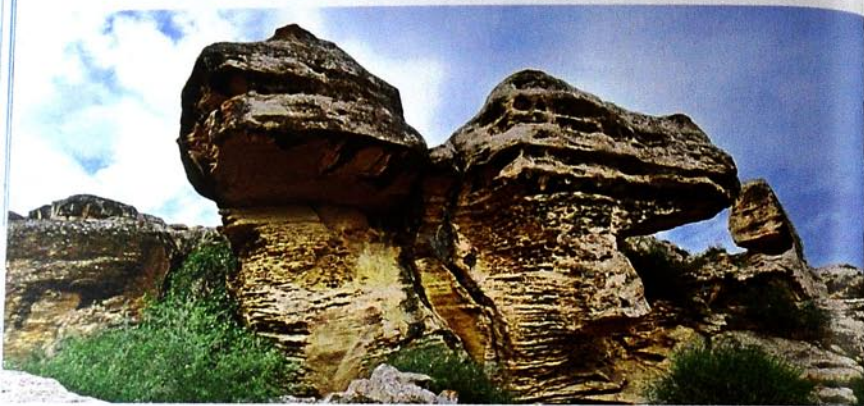

*Qobustan "şfinks"i gicli Xəzri
və Gilanar küllərinin dağıdıcı
fəaliyyətinin nəticəsi olan bu
turuların diqqətini cəlb edir.*

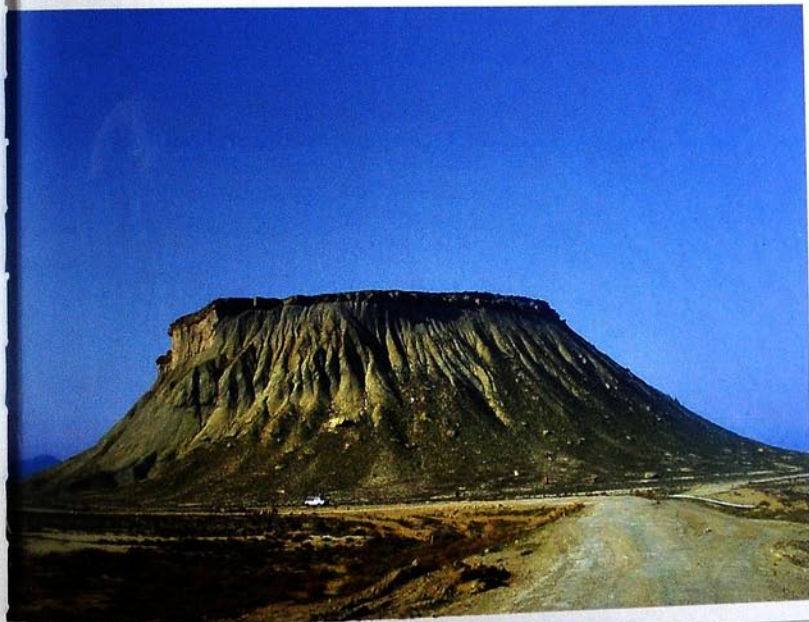
Mühtəşəm Qobustan qapıları.

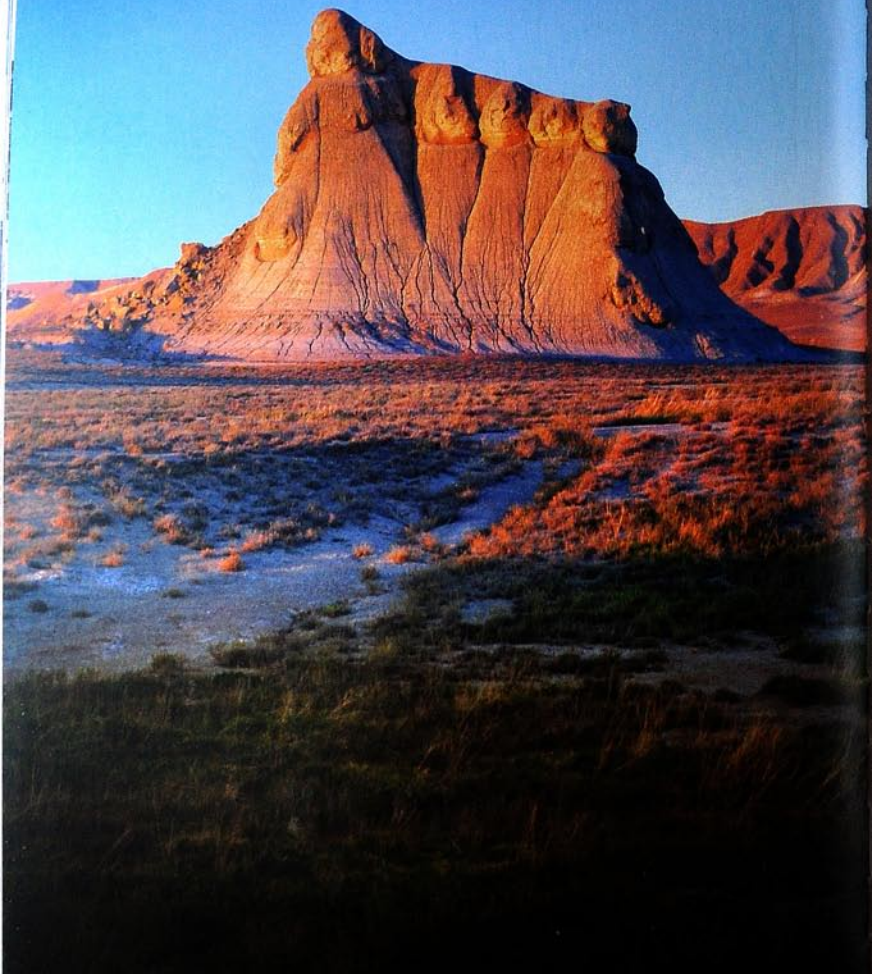

Qobustan qayaları. Böyük Qafqazın cənub-şərq hissəsində yerləşən Qobustan alçaq dağlığı dördüncü dövr və neogen yaşlı qumdaşlarından, slungdaşlarından və gillərdən təşkil olunmuşdur. Səthə çıxan bərk süxurlar burada daim sən küləklərin təsiri ilə aşınaraq çox müxtəlif "ekzotik" formalar alırlar.

Masadağ. Zirəsi daha erk qumdaşlarından ibarət olan bu dağ Qobustan ərazisində çox böyük məzəfədə insanların diqqətini cəlb edir.

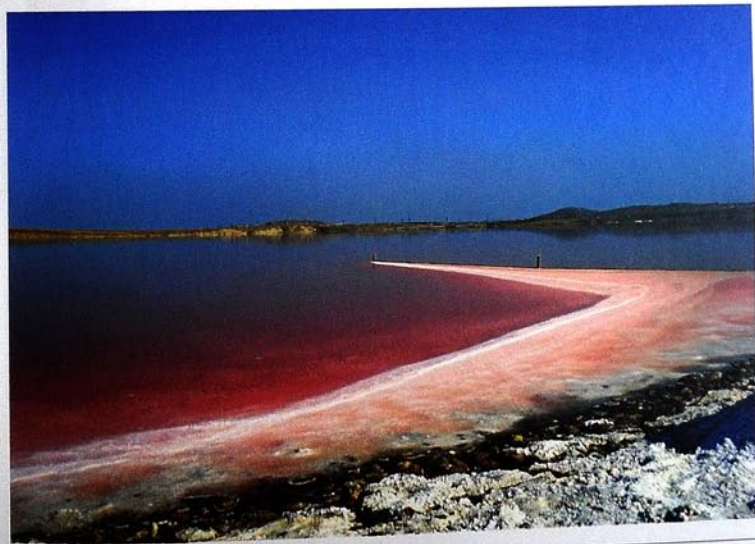
*Cox asrlari yola salmış
sahid dağlar.*

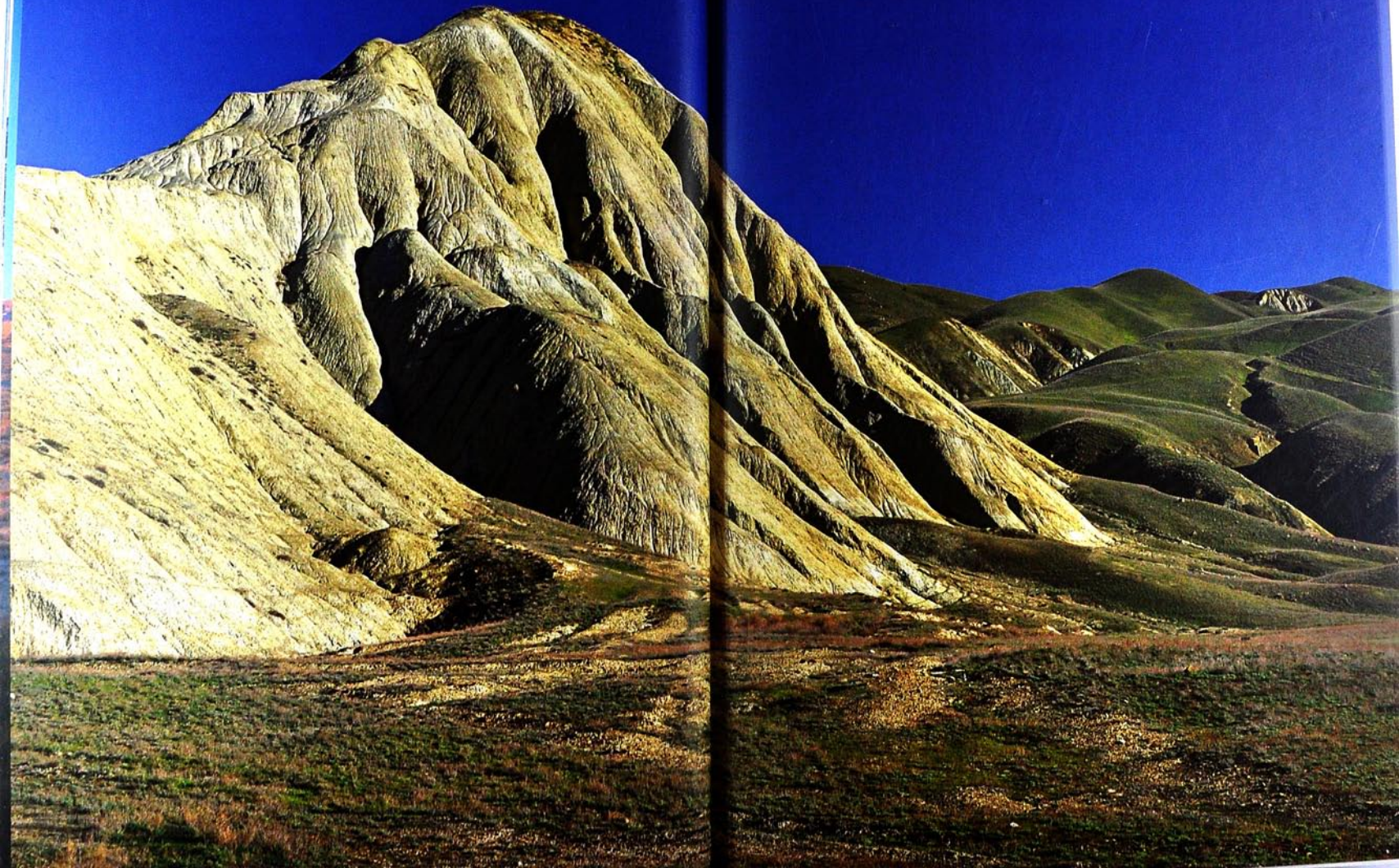

*Torağay palçıq vulkanının "ay
naxaraları".*

*Masazır gölü sahillərində intensiv
buxarlanma nəticəsində zəngin
çökənə duz ehtiyatları yaranır.*

Azərbaycanın təbiət möcüzəsi –
palçıq vulkanları ölkəmizin
ərazisində dahi çox Abşeron
Qobustan fiziki-coğrafi rayonunda,
Xəzər dənizinin şəlf zonasında,
qismən isə Acmolur-Ceyranceli
alçaq dağlığında yayılmışdır.
Dünyanın ən yüksək palçıq
vulkanı (400 m.) – Torağay
Qobustan ərazisindədir.
Azərbaycanda 300-dən artıq palçıq
vulkanı vardır.

Qobustanın palçıq vulkanları.

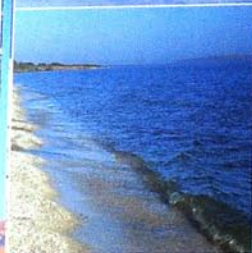
Qobustanın palçıq vulkanları.

Palçıq vulkanının yuxarıdan
görünüşü.

Böyük Qafqaz təbii vilyəti
təbiiatının müxtəlifliyi və
zənginliyi ilə fərqlənir.

Abşeronda səthə çıxan eroziyaya
daxməli şungadaşları və bərkimmiş
qumadaşları Qorudağ yaxınlığında
relyefi daha mənzərəli edirlər.

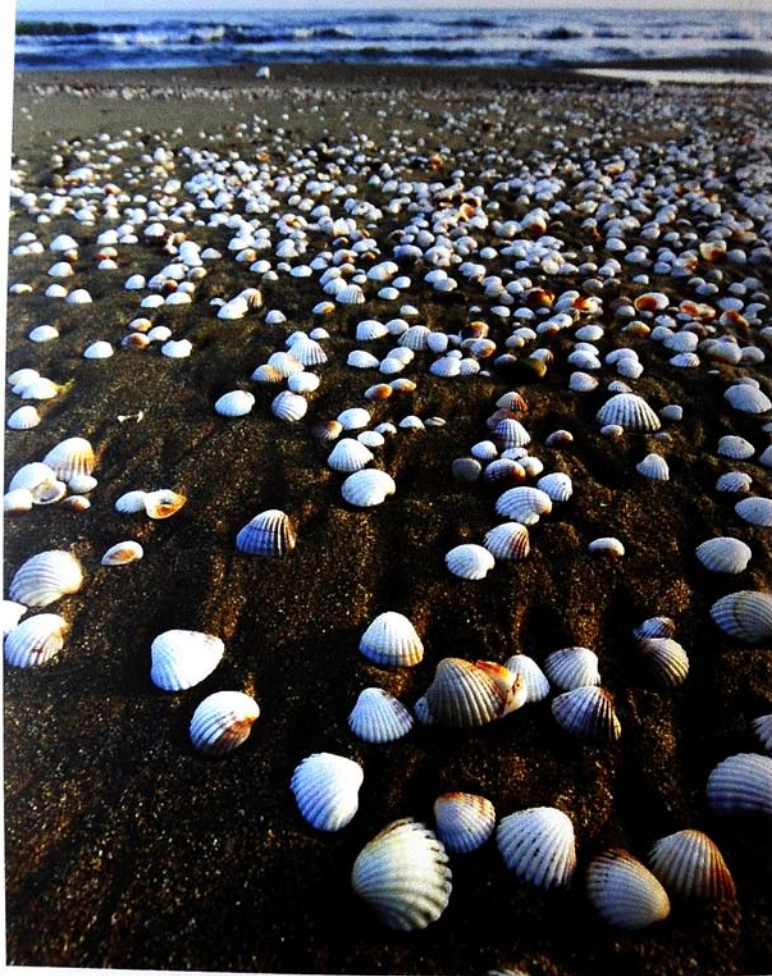
Abşeron Milli Parkında məni
Xəzərin özünəməxsus gözəlliyi
tur.

Yarqin va qabularda sotilgan
parçalarimiz Qobustan alqon dasturiga.

Xəzər sahilini bəzəyən
bulaqulaqları.

Xəzər sahilərini daha da
güzəlləşdirən boynu bükük qu
yaqları.

Dənizin daşlı-qayalı sahiləri.

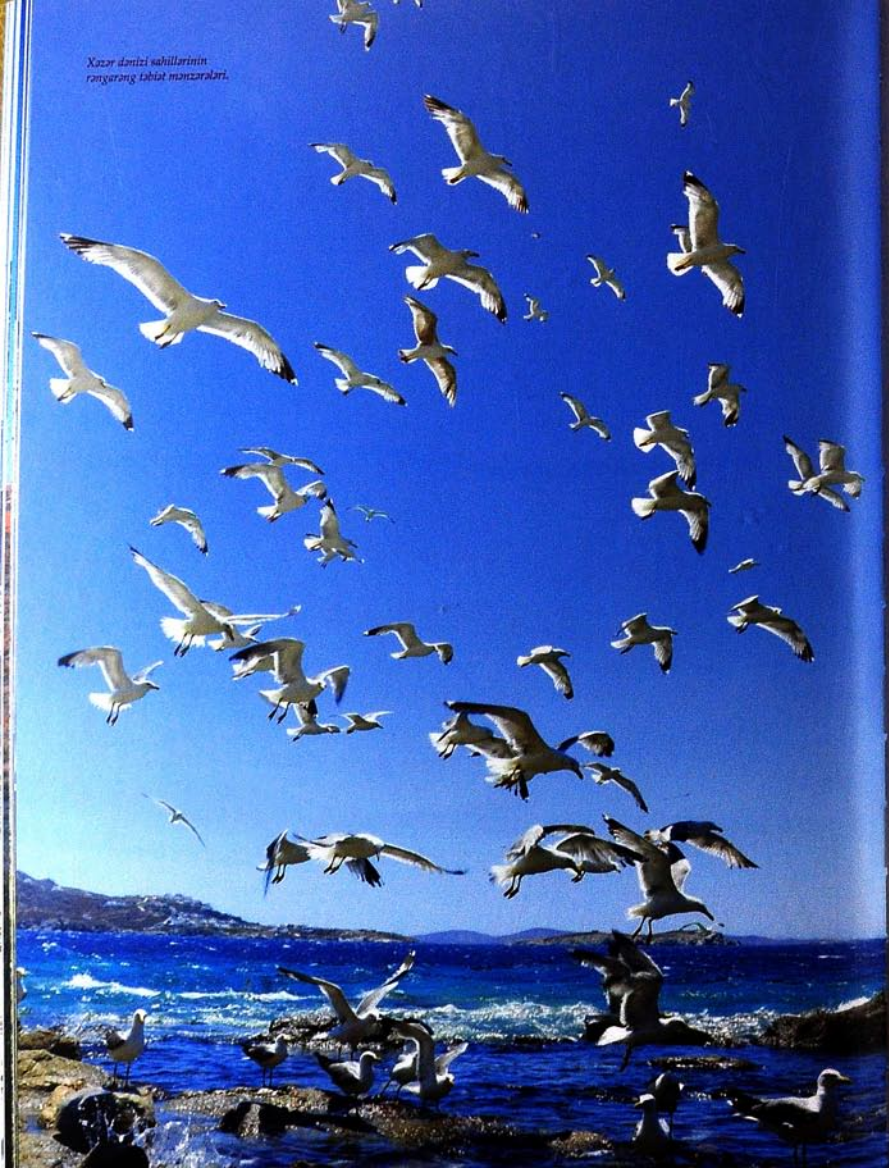

Xəzər suittləri.

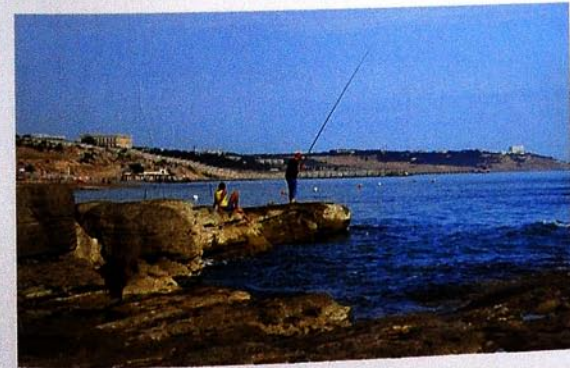
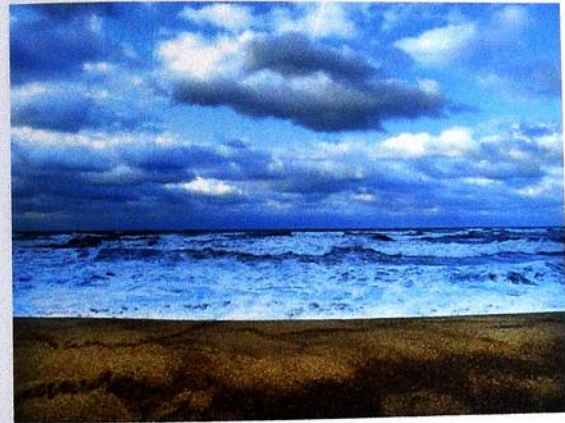
Nabran sahillarında esepocusan.

Xəzər dənizi sahillərinin
rəngarəng təbiət mənzərələri.

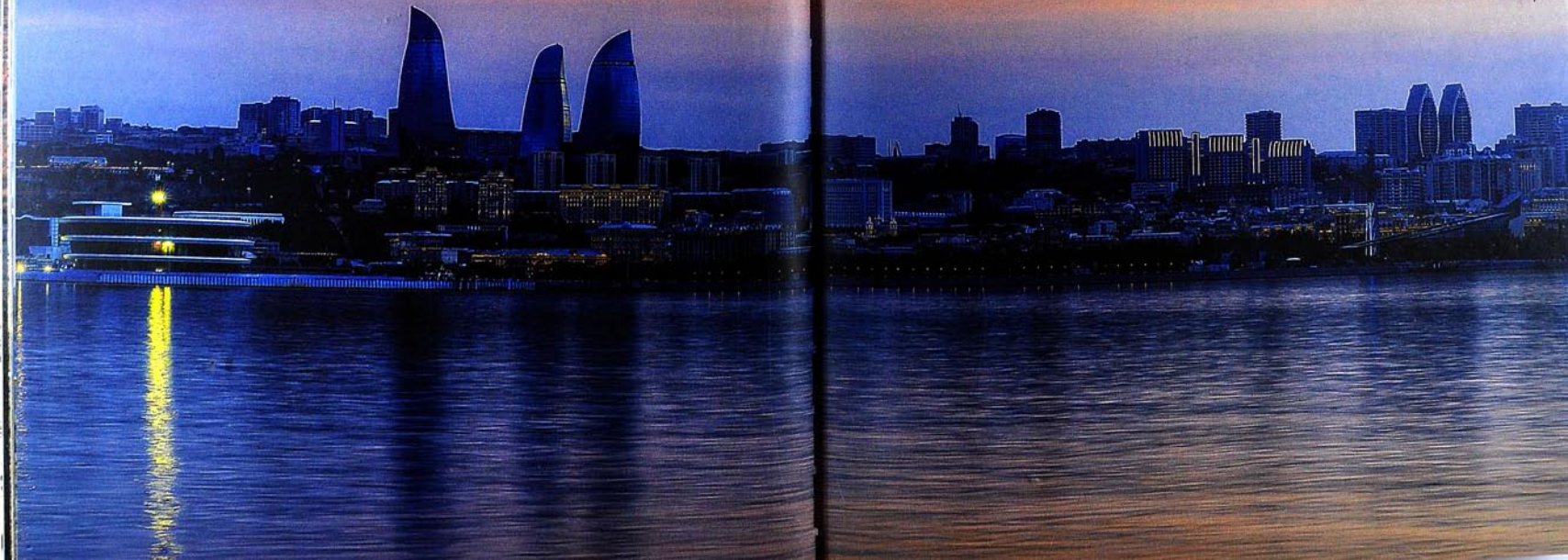
Xəzər dənizi sahillərinin
rəngarəng təbiət mənzərələri.

*Baki panoramasında
3 Alav qülləsi.*

Azərbaycanın memarlıq irsinin zənginləşməsində Böyük Qafqaz sıra dağlarının ətəyində yerləşən Abşeron-Qobustan, Quba-Xaçmaz, Şəki-Zaqatala və Şirvan bölgəsinin memarlıq abidələrinin rolu böyükdür. Bölgələrin memarlığının həm oxşar, həm də fərqli xüsusiyyətləri vardır ki, bu da təbii-coğrafi mühit, iqlim, tikinti materialları (ağac, çay daşı, çiy və bişmiş kərpic, kirəmid və s.) ilə xarakterizə olunur. Belə ki, bu amillər bölgənin həm şəhərsalmasında, həm də memarlığında özünəməxsus xarakterik xüsusiyyətlər yaratmışdır. Əsas memarlıq tikililəri kimi Qafqaz Albaniyasında dini tikililər və müdafiə tipli qalaları göstərmək olar. Tağ-tavan konstruksiyalı örtüklər, nefli və gümbəzli konstruksiyalar daha da inkişaf edərək mürəkkəb konstruksiya ilə əvəz edilmiş,dekorlarla zənginləşdirilmişdir.

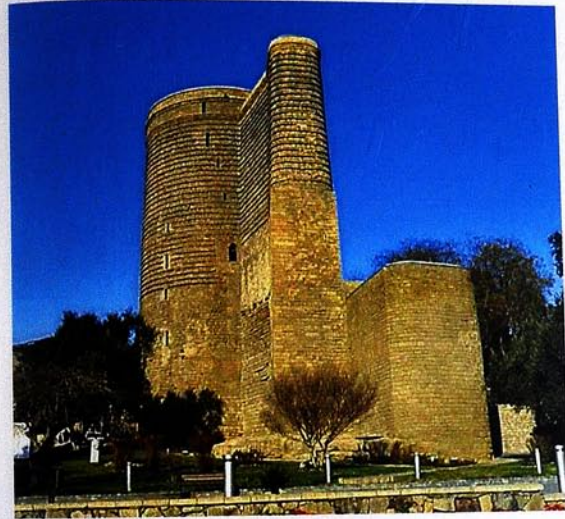
Əsasən dini tikililər, müdafiə tipli qalalar, xatirə tikililəri (türbələr) bu bölgənin xarakterik abidələridir. Yerli tikinti materialı olan əhəngdaşı, memarlıq abidələrini daha dayanıqlı, sadə və çox vaxt da asimmetrik kompozisiya həllinə malik olan plan quruluşlu və zəngin dekorlu (həndəsi və nəbati naxışlı) fasad həlli ilə digər bölgələrdən fərqləndirir. Şirvan-Abşeron memarlıq məktəbinin nadir memarlıq nümunələri olan bu tikililər, öz həcm-məkan və tarixi-xronoloji zənginliyi ilə bölgədə mədəni turizmin inkişafında əsas eksponatlara çevrilmişlər. AR Nazirlər Kabinetinin qərarı ilə Azərbaycan ərazisində bir sıra şəhər və kəndlərdə mədəni irsin qorunması məqsədilə 27 abidə-qoruq (açıq səma altında muzey) qeydə alınmışdır. Bunlardan 5-i Abşeron-Qobustan bölgəsində yerləşir.

İçrişahar Dövlət Tarix-Memarıq Qoruyğu. Aşeronun açıq səma altında fəaliyyət göstərən qoruyq-muzeylərinin ən dəyərli nümunəsi olan İçrişahar – qala şəhəri özünün zəngin tarixi memarlıq irsi ilə 2000-ci ildə "Dünya irsi" siyahısına daxil edilmişdir. Qalashahar ərazisində üç dini tarixi – atəşpərəstlik, xristianlıq və İslam dini abidələrini cəmləşdirmiş şəhərsalma quruluşunu bu günə kimi qoruyub saxlamışdır. İçrişaharda 4000-ə yaxın memarlıq abidəsi bir eksponat kimi dünya, ölkə və yerli şöhiyyətlili abidələr sırasına bölünmüşdür.

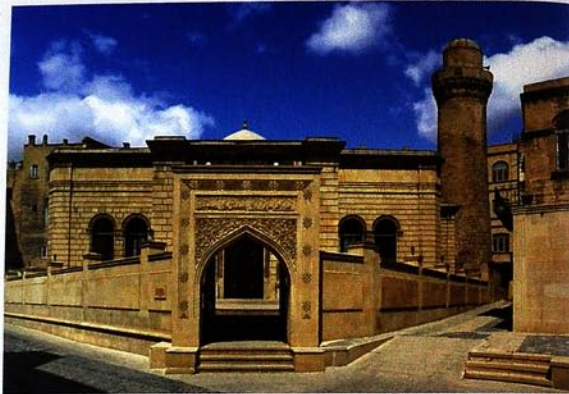
Bakını Xəzər dənizindən panoraması.

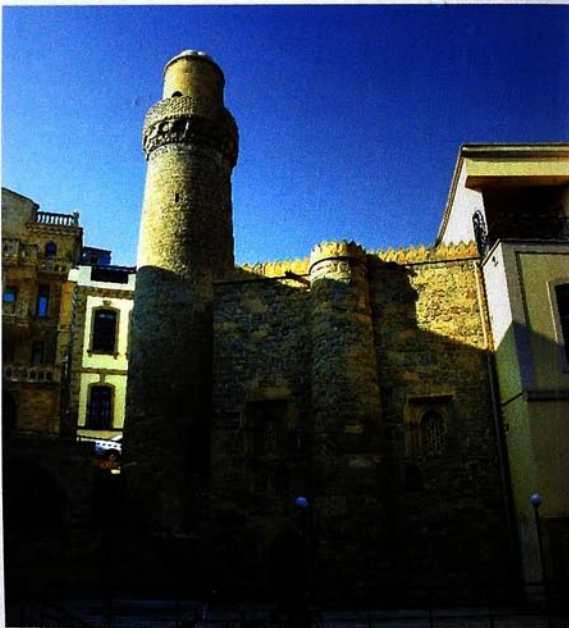
Qız Qalası. Bəzi tədqiqatçılar onun eramızdan əvvəl (VIII-VII əsrlər), bəziləri isə Sasanilər dövrünə (VI-VII əsrlər) aid edirlər. Lakin tarixi mənbələrə, ən başlıcası isə Qız Qalasına bitişik qala divarında aşkar edilmiş qədim daş hürgü texnikasına görə Qız qalasının erkən orta əsrlərdə (III-IV əsrlərdə) inşa edildiyi daha inandırıcı görünür.

Cümlə məscidi. Belə fərz edilir ki, məscid 780-ci (1378-79-cu illər) ildə atasporast məbədinin yerində inşa edilmişdir. XIX-XX əsrlərdə qədim abidənin yerində tamamilə yeni məscid binası inşa edilmişdir. Binaın memarlıq üslubu eklektikdir, sarı və qırmızı klassik motivlərinin istifadə edilmişdir. Əsas girişin baş tağında Azərbaycanın memarlıq prinsipləri öz əksini tapmışdır.

Mohəmməd və ya Sımsıq Qala məscidi Ustad-rəis Mohəmməd Əbülbəkr oğlu tərəfindən h.ç. tarixi ilə 471-ci (1078-79-cu illər) ildə tikilmişdir. 1988-ci ilin arxeoloji qazıntıları zamanı yerin altı təbəqəsində islamlaşdırma sityaşlarının dini mərasimlərinin elementləri aşkarlanmışdır. Güman edilir ki, məscid, bu yerlərdə müsəlman dininin bərpə olmasına qədər fəaliyyət göstərən od məbədinin bünövrəsi üzərində inşa edilmişdir.

Hacı Qayıb hamamı. XV-XVII əsrlərin bədullarında inşa edilmişdir. Plan kompozisiyasına görə hamam üç otaqdan - vestibül, soyunma və çimmə otağından ibarətdir. Bütün otaqlar, planda iki şaqəllili zəlin - soyunma və çimmə otaqlarının strafdında qruplaşır.

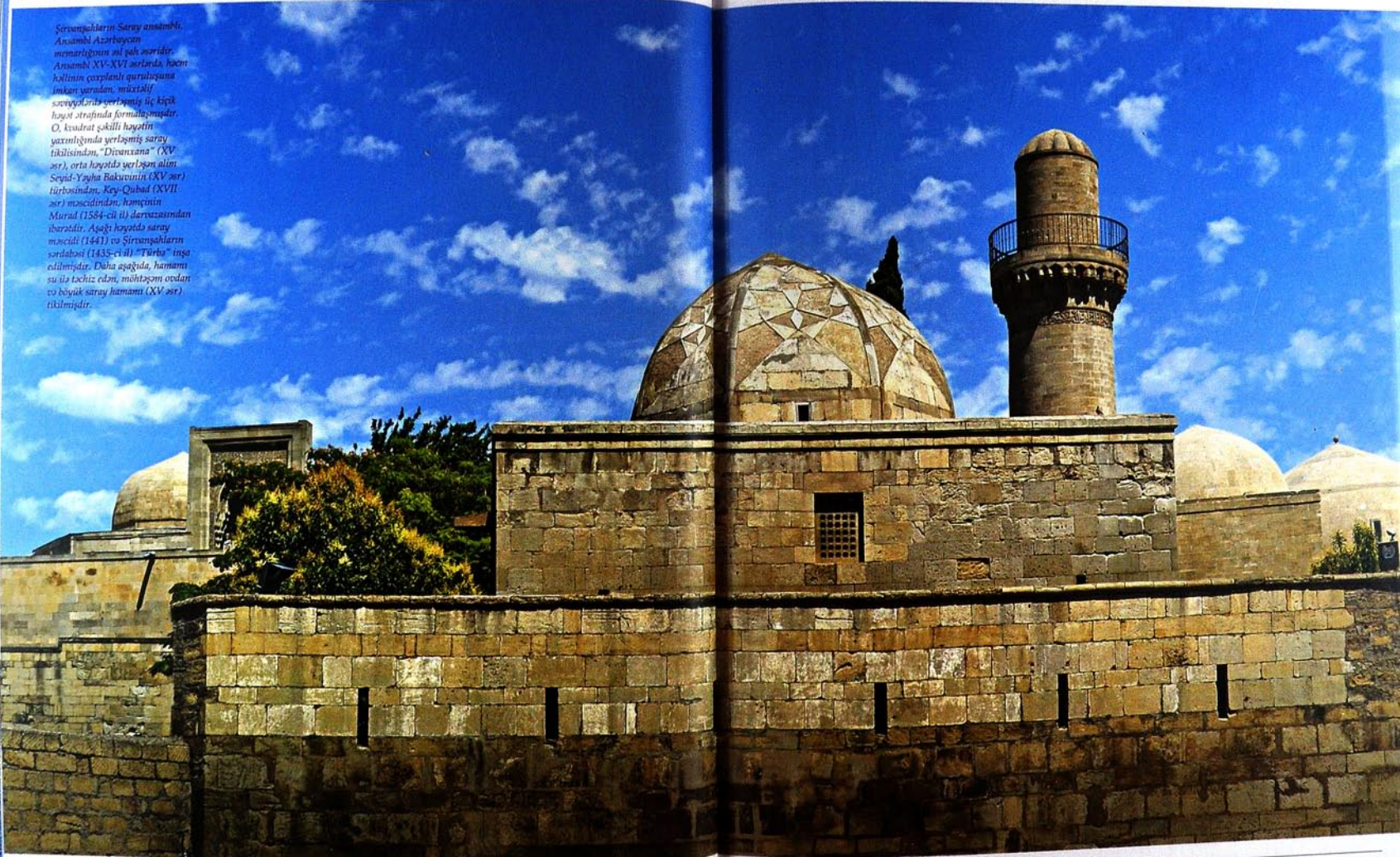
Bəğlər məscidi 1895-ci ildə tikilmişdir. Daha qədim məscidin yerində tikilmiş və diqqətə qurtulmuş minarının xüsusi diqqətə layiqdir. Aşur, qayriçatlı kəndlərlə iki kişi planlaşdırılmışdır. Burada heç bir motivlərlə qarşısınıqan əşya eklektika görünümdədir.

Aşur məscidi 1169-cu ildə ustad Nəcəf Aşur İbrahim oğlu tərəfindən inşa edilmişdir və dini tikili ustadın adı ilə Aşur məscidi adlanır. Məscid, iki tağdan ibarət portik və tağ-tərəndə örtülmüş otağın qalıqları şəklinə olən Səzənli dövrünün abidəsi üzərində inşa edilmişdir.

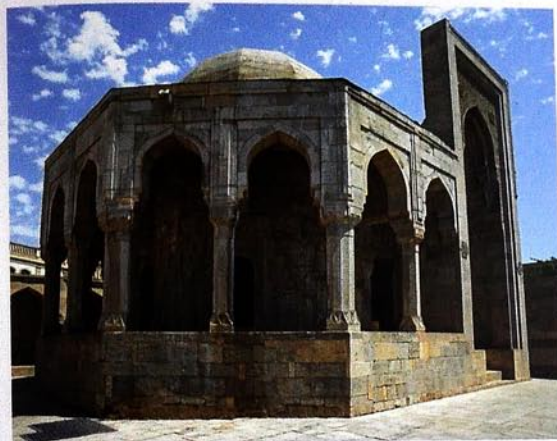

Qasım boy hamamı. Bəzən buna "Şirin" hamam da deyilir. Bu hamam XV əsrdə, Şirvanşah Xəlilullahın dövründə, Salyan qəpəzi yaxınlığında inşa olunmuşdur. Hamamın plan quruluşu, vestibül, soyunma və çimmə otaqları, əzzinə və külxanə kameraları ilə birgə yerli memarlığın ənənəvi üsullarına əsaslanmışdır.

*Şirvanşahların Saray ansamblı.
Ansamblı Azərbaycan
memarlığının ən pəh əsəridir.
Ansamblı XV-XVI əsrlərdə, həm
həllimin cəxpləni quruluşuna
imkan yaradan, müxtəlif
səvəyələrlə yerləşmiş üç kiçik
həyət strukturla formalaşmışdır.
O, kvadrat şəkilli həyət
yararlığında yerləşmiş saray
tikilişindən, "Diyarxana" (XV
əsr), orta həyətdə yerləşən alim
Seyid-Yaqub Bakurinin (XV əsr)
türbəsinə, Key-Qubad (XVIII
əsr) məscidindən, həmçinin
Murad (1584-cü il) sarayından
ibarətdir. Aşağı həyətdə saray
məscidi (1441) və Şirvanşahların
sərdəbi (1435-ci il) - Türbə inşa
edilmişdir. Daha aşağıda, hamamı
su ilə təchiz edən, mühtəşəm otdan
və böyük saray hamamı (XV əsr)
tikilmişdir.*

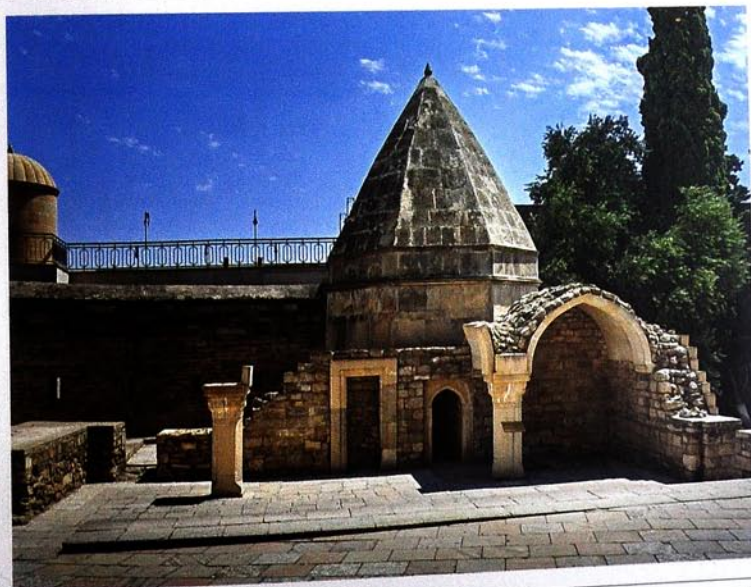

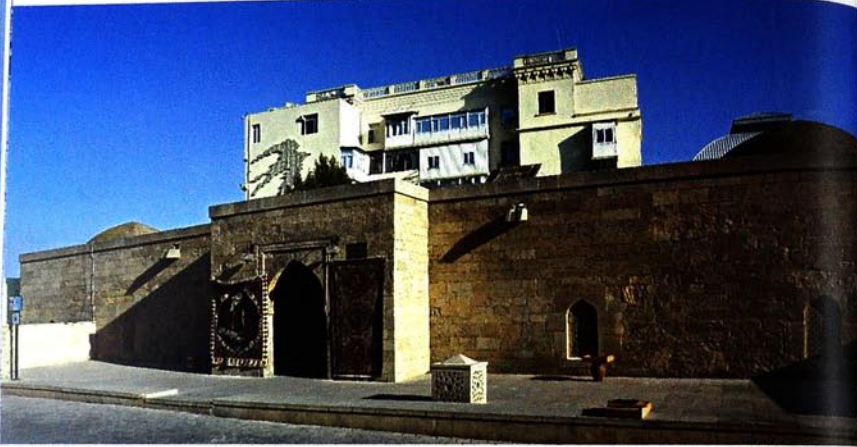
Şirvanşahlar sarayında
Seyid Yəhya Bakarevin türbəsi

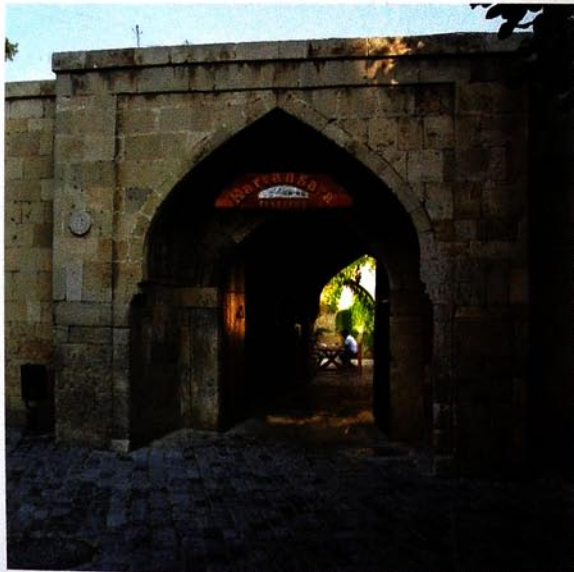
Şirvanşahlar sarayı.
Diyarxana.

Şirvanşahlar sarayı.
Seyid Yəhya Bakarevin türbəsi.

İkimzətəbəli Karvansara. XV əsrdə inşa edilmiş və Şirvanşah I Xəlilullah tərəfindən istifadə üçün Bakı sakinini Qasım boy və onun varislərinə verilmişdir. Planda kvadrat şəkilli olan karvansara, daxili məkanda ortasında ayrıca otaqlar yerləşmiş, perimetr boyunca əyvanlarla əhatə olunmuş səkkizizli formalı həyətdən ibarətdir.

Multani karvansarası. Planda kvadrat şəkilli, kəsilmis küncləri ilə "Buxara" karvansarası ilə eyni formalı olub, məlumatlara görə Multan (Pakistan ərazisindədir) şəhərindən olan tacirin sifarişli ilə yerli memarlar tərəfindən tikilmişdir. Multani karvansarası 6 təbəqəli yerləkdən və onların altındakı zirzəmidən ibarət birmərtəbəli tikilidir.

Buxara Karvansarası. XV əsrin hüdüdlərində, Buxaradan gəlmiş tacirlər tərəfindən inşa edilmişdir. Ümumi həcmindən qabaqda çıxan önəmli həcmdən kəsifətli şəkilli karvansara, perimetr boyunca əyvanlar və fərdi üzək – hücrələrə əhatə olunmuş səkkizizli həyət formasına malikdir.

Ağa Mikayil hamamı. XIX əsrdə Şamaxı sakinli
Ağa Mikayil tərəfindən inşa edilmişdir.
İki kameralı soyunma və yuyunma bölmələri –
kvadrat şəkəllidir, döndürməli dayaq-sütunlar
sayəsində inkişaf etmiş həcm-məkan
kompozisiyası əldə etmişlər.

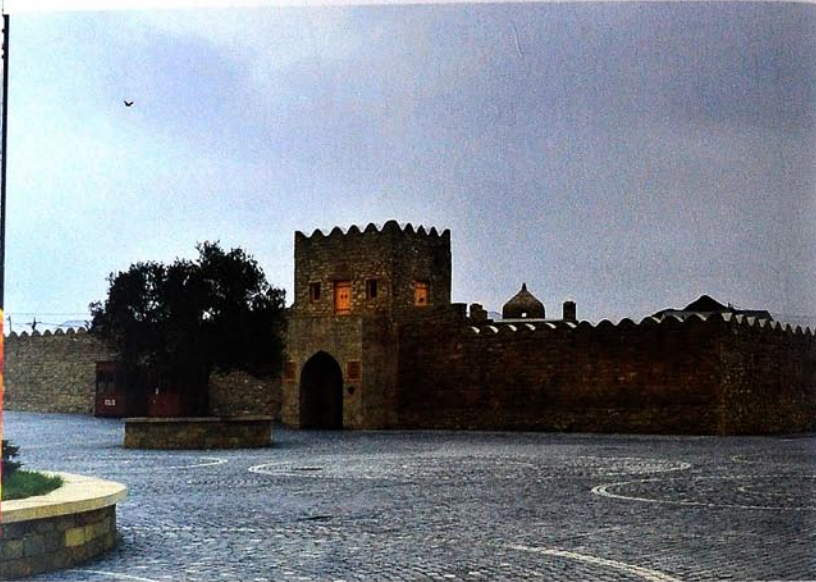

Qalada Cümə məscidi. İnşa
tarixi XVII-XIX əsrlərə aid
edir. Məscid bir neçə mərhələ
kəşiyəsində, "I" şəkəlli plan
quruluşu əsasında inşa olunub.

Qala Dövlət Tarix-Etnoqrafiya
Qoruğu. Nazirlər Kabinetinin
1988-ci il 18 aprel tarixli, 457
nömrəli qərarına əsasən "Qala
Dövlət Tarix-Etnoqrafiya Qoruğu"
yaradılmışdır. Qala Dövlət Tarix-
Etnoqrafiya Qorğunun ərazisi
200 ha-dan çoxdur, burada 1
müdafiə qalası, 5 məscid, 4 ovdan,
3 hamam, 2 türbə, 26 təsərrüfat
tikilisi, 200-dən artıq yaşayış evi
və sərəbələr kompleksi abidələr
sirasına daxil edilmişdir.

Azəgah Tarix-Memarıq Qoruyğu. Məbədın ən erkən tikilişi təqribən eramızın II-III əsrlərinə aid edilir. Sonralar məbəd dəfələrlə yenidən tikilərək genişləndirilmişdir. Mərkəzi məbəd-şəhədgah isə 1713-cü ildə hindistanlı tacir Kaççaqaşaranın vəsəiti ilə tikilmişdir. 2007-ci ildən qoruyq kimi mühafizə olunur.

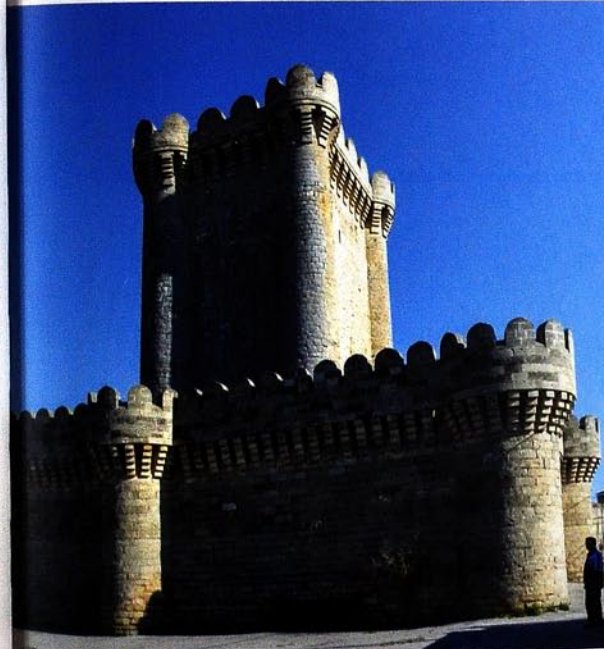

Qalada Məşədi Dərgah hamamı. Orta əsrlərin XIV-XV yüzilliklərinə aid nadir Qum hamamlarındandır.

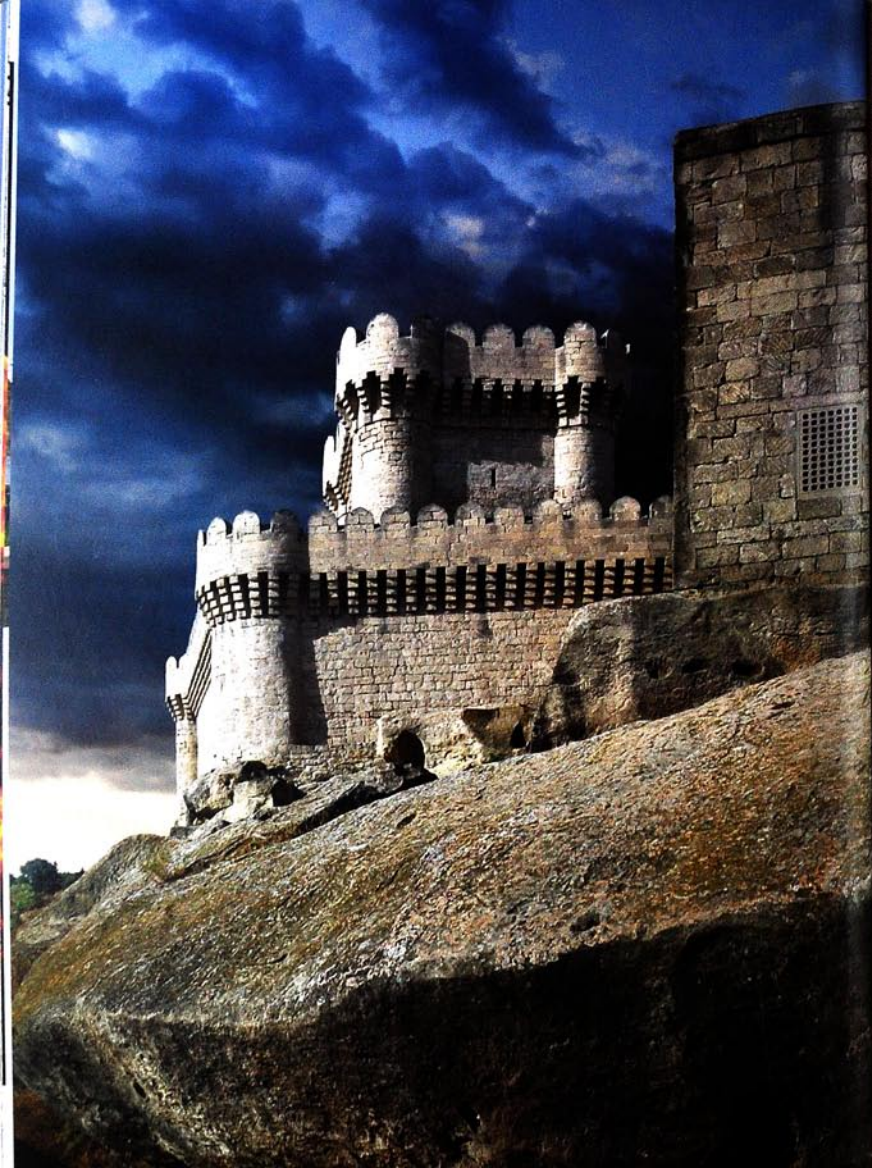

Nardaran Dövlət Tarix-Memarıq Qoruyğu. Ərazidə 1 qala, 10 dini tikili, 1 kəmərsəza, 5 hamam, 1 saray, 4 ovdan, bir sıra yaşayış tikililəri və ərəcoloji, maddi-mədəniyyət qalıqları cəmlənmişdir. 1992-ci ildə qoruyq statusu almışdır.

Nardaran qalası. 1301-ci ildə inşa olunmuş Nardaran qalası Abşeron yarımadasında hərbi-müdafiə qurğularını tikintisinin sonuncusudur. Qala, Abşeron üçün xarakterik olan çox də böyük olmayan müdafiə tikilisini əks etdirir.

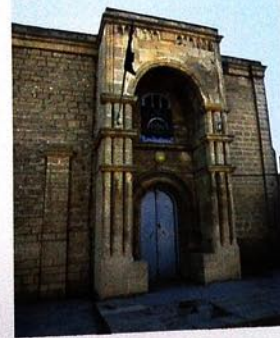
Mərdəkan qalaları. Şirvanşahlıların hakimiyyəti illərində, Abşeronun strateji əhəmiyyətli nöqtələrində tikilmiş, ikinci tarixli hərbi tikililərinin ən olan Mərdəkanın düzbucaq şəkilli donjonlu qalası epigrafik məlumatlara görə 1187-88-ci illərdə kəndin ən hündür relyefində inşa olunmuşdur. Hündürlüyü 22 m. olan dördkəncə bürclü qaladan yarım kilometr şərq tərəfə, dənizdən təxminən 1,5 km. aralı, bağlartır içərisində tikilmiş dairəvi bürclü ikinci qalanın (1203-1204-cü il) 16 metr hündürlüyündə olan bürclü ucadır.

Ramana qalası (XII əsr). Qala, Abşeronun digər analoji tikintilərinə xas olan Şirvan-Abşeron memarlıq üslubunda inşa edilmişdir, lakin başqa qalalardan fərqli olaraq, bu qalamız hündür və divarları planda uzunsov dördbucaqlı formamındadır.

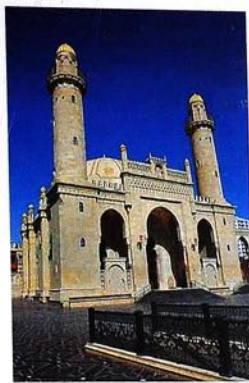
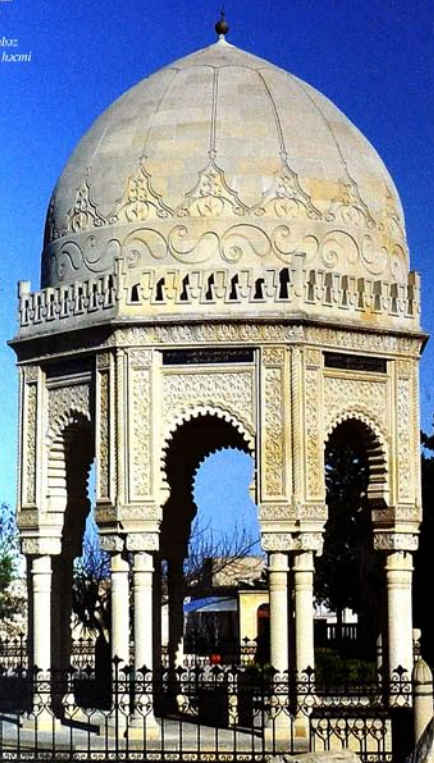
Nardaranda Şirvanşahların Yay İqamətgahı. Şirvan-Abşeron memarlıq məktəbi üslubunda tikilmiş yay yerləşməsinin üzərində epigrafiq yazıların aşkarlanmamasına, memarlıq plan həllinə, tikinti texnikası və arxitektónikasına, habelə Şirvanşahların Bəhram "Çarışqar"ındakı saray kompleksinə yaxınlığına görə, bu tikili XIII-XIV surlara aid edilir.

Nardaranda Cümə məscidi Sahncılar tərəfindən 1877-ci ildə, Qum məhəlləsində tikilmişdir. Çatna tağların yaratdığı 3 nef ətinə və uzununa olaraq interyerdə proporsional bir ritm yaratmışdır. Cümə məscidinin şaquli elementləri olan günbəz və portalmı eksteryerdə fasadın yuxarı hissəsində yerləşdirilmiş, yarımdairəvi pəncərə açmalarının üçüfə düzülüşü tamamlayır.

Nardaranda Ağa məscidi 1899-1900-cü illərdə usta Bəyali tərəfindən tikilmişdir. Məscid kəndin yeganə minaralı məscididir.

Axund Əbubəkrin məqbarəsi.
Həmkəndli sənirci Murtuza
Muxtarov tərəfindən, memar
İ.K. Ploşkının layihəsi ilə
ucaldılmışdır. Məqbara 8
sütun üzərində duran gümbüz
konstruksiyasının hündür həcmi
ilə tamamlanır.

Tuba-Səhi məscidi Şirvan-Əlvan
incarlıq məktəbinə aid olub.
Şirvanşah Fərxuz Yasəri dövründə,
1481/82-ci ildə, yerli sənəklərdən
inşə edilmişdir. Məscidin sənə
kompozisiyasının asimmetrik portal tə
günbüz təqibidir.

Təbə Pir məscidi.Məscidin altı
mərtəbəsində yerləşən zığırətqahın
tarixi olduqca qədimdir. XIV-XV
sərhəz gəldi (çax).Məscid Nəbat
Aşarlıqı-Rəngərcinin rəsədi ilə
Zeynəbi Əhmədliqərcinin layihəsi
əsəsində 23 iyul 1905-ci ildə tikilib
tamamlanmışdır.

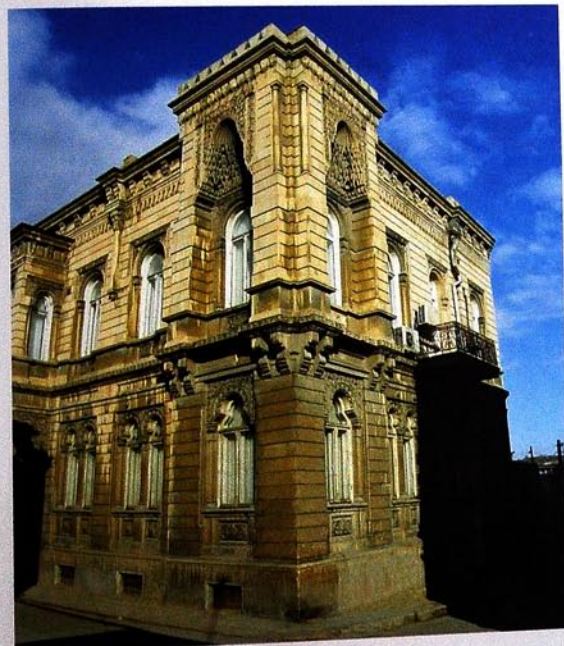
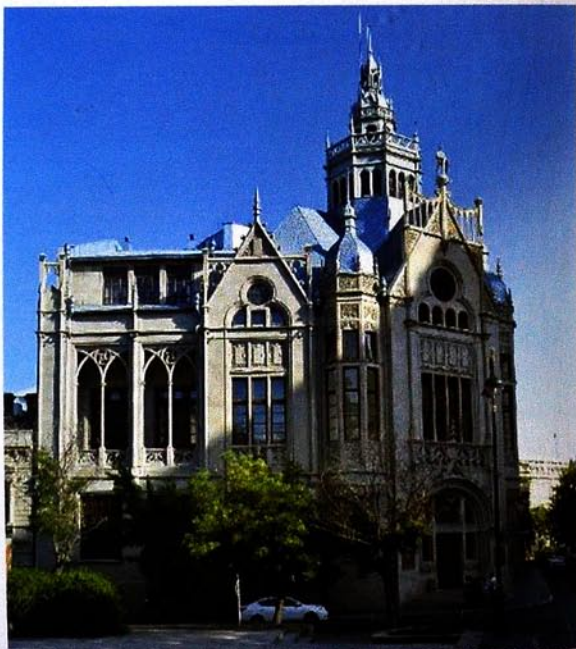
Hökimə Xanım Məscidi. XIII
səhdə Şirvanşah II Fərxuzadə ibn
Axsitan tərəfindən inşə edilmiş.
Məscidin divarında tarixi faktlar
yazılan kitabə yerləşir. Bu kitabədə
qeyd edilmiş ki, 1281-1282-ci illərdə
tikilmə məscidin memarı Mahmud
ibn Səddiqdir.

İsmailiyyə Binası. Saray Bakı milyonçusu Məsuə Nəgəyev tərəfindən oğlu İsmayılın satışına Venetsiya qotikası üslubunda inşa etdirilmişdir. Binasın memarlıq layihəsinin müəllifi milli memar İ.K. Ploşkadır.

Səadət Sarayı və ya M.Muxtarovun evi. Bakı milyonçusu Murtaza Muxtarovun 1911-1912-ci illərdə həyat yoldaşı Liza xanım üçün inşa etdirilmiş saray. Sarayın layihə müəllifi polak mənşəli memar İ.K. Ploşkadır.

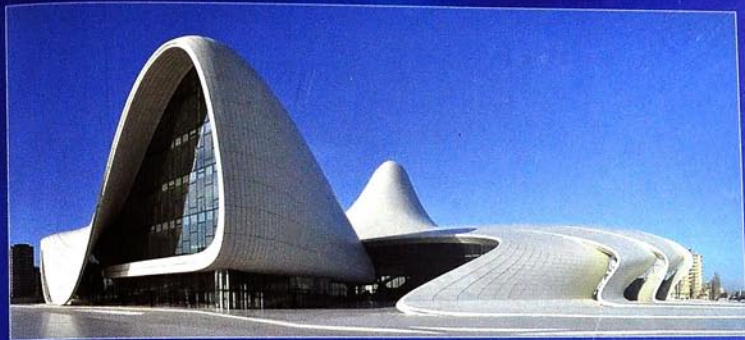

H.Z. Tağıyevin evi. Məşhur sahibkar, xeyriyyəçi Hacı Zeynalabın Tağıyevin və ailəsinin yaşayış evi olub. Bakı şəhərinin baş memarı olmuş İosif Vikenteyeviç Qoslavetskinin layihəsi əsasında inşa edilmişdir.

Azərbaycan Memarlar İttifaqının binası. Bina Bakı milyonçusu Ağa Bala Quliyevə məxsus olub 1899-cu ildə memar Yevgeniy Yakovleviç Skibinskiyini (1858-1928) layihəsi əsasında milli-romantik üslabda tikilmişdir.

Hökümet Evi – Bakı şəhərinin mərkəzində yerləşən intibabi binalardır. Binaların memarları Lev Rudnev və Vladimir Muntsovdur. Binaların inşasına 1924-cü ildə, Azərbaycanın yeni qurulduğu dövərdə başlanmış və mürəkkəb inşaat işləri 1952-ci ildə tamamlanmışdır.

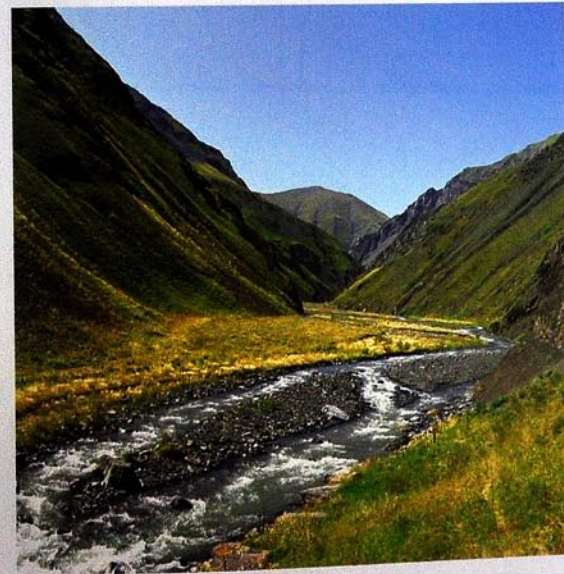
Heydər Əliyev Mərkəzi. Heydər Əliyev Mərkəzi Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyevin 29 dekabr 2006-cı il tarixli, 1886 nömrəli Sərəncamı əsasında yaradılıb. Dünya şöhrətli memar Zaha Hadidinin layihəsi əsasında inşa olunmuşdur.

Mühtəşəm Şahdağ. Böyük Qafqazda Yan silsilənin ən yüksək zirvəsi olan Şahdağ (4243 m.) bütün yüksəklik qarşaqlarını əhatə edir. Qar xəttindən aşağıya doğru yerləşən zirvəsi dağ bucaqları ilə örtülmüşdür. Yıraq yaşıl dağdaşları çaxımlarından ibarət olan dik yamaclarından axan sular gurultulu sələblər əmələ gətirir. Şahmabad və Şahüzü kimi geniş subalp, alp çəmənliklərində ibarət dağ daşlı çökəklər yay otlaqları kimi geniş istifadə olunur.

Dumanlı-buludlu-çiskinli dağlar.

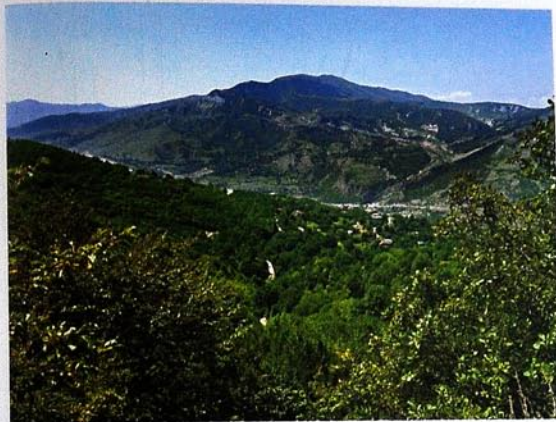
Şahdağ qışda daha gözəldir. Uzun müddətli toqun qar örtüyü burada qış turizminin inkişafı üçün əlverişli təbii şərait yaradır.

Yüksək dağlarda çay dərəsi (Qusar rayonu).

Şahdağın alp çəmənliyi zəngin tərkibli ilə həm səcedilməz yay otlaqlarıdır, həmçinin də ekstremal turizmin inkişaf etdirilməsi üçün gözəl məkandır.

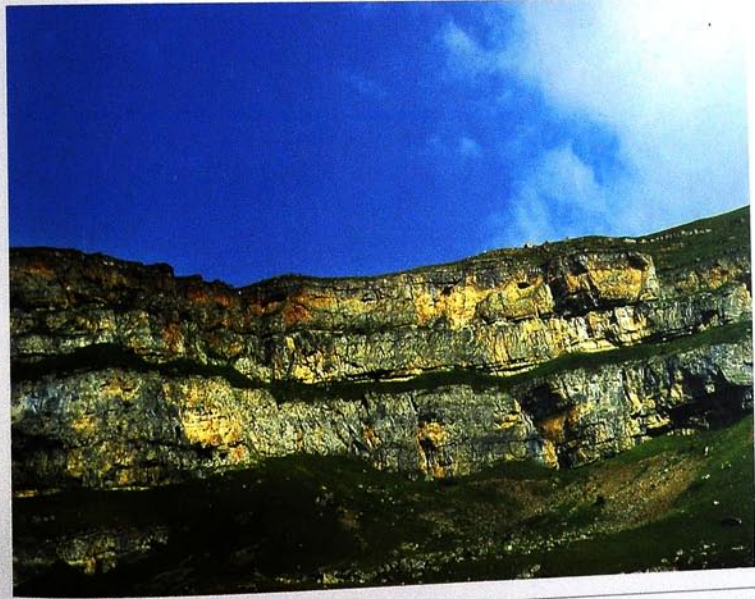

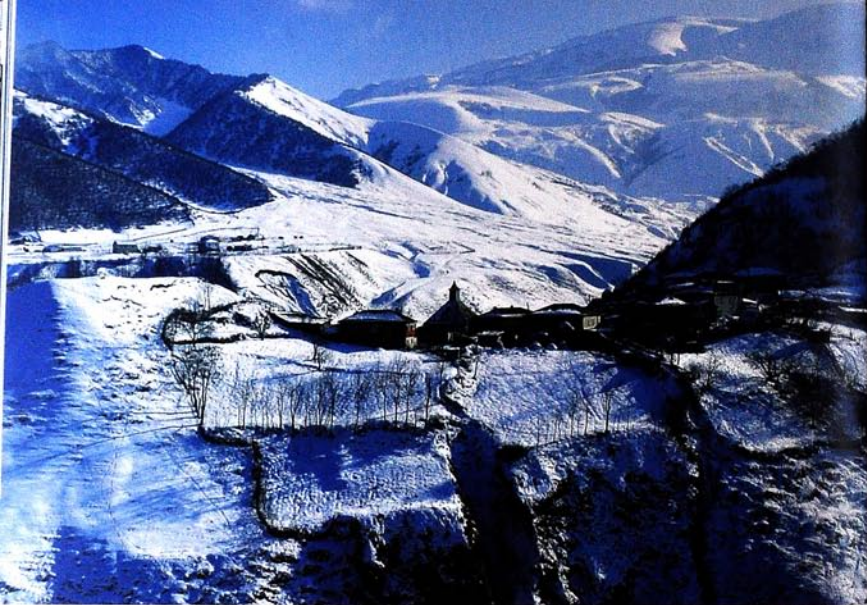
Şahdağ qışda daha gözəldir. Uzunmüddətli qatın qar örtüyü burada qış turizminin inkişafı üçün əlverişli təbii şərait yaradır.

Yan sətillədə meşə landşaftları 700-800 m-lə 2000-2200 m. arasında yerləşmişdir. Palıd, fıstıq, çökək, vələs kimi yarpağını tökən enliyarpaqlı ağacların ibarət olan bioloji məhsuldarlıqlarına və ekoloji şəraitlərinə görə fərqlənirlər.

Şahdağ massivində üfqi yatan süxurlarda pilləkəncari çıxıntılar.

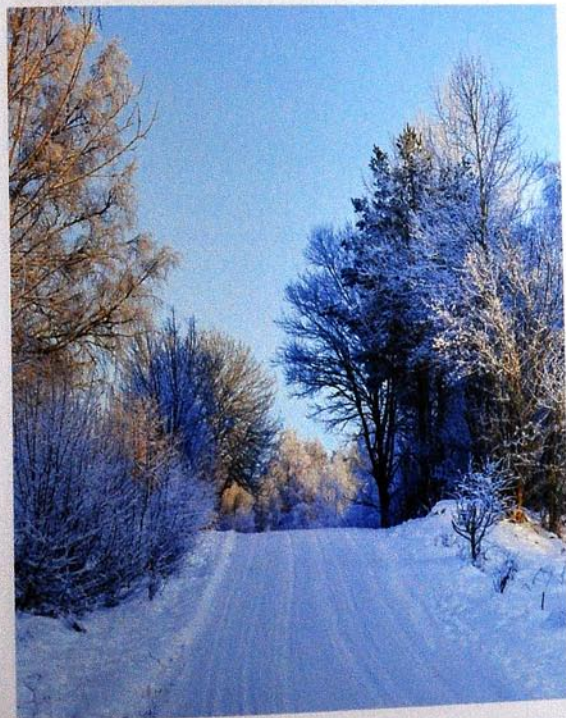

Böyük Qafqaz dağlarının qış mənzərələri.

Böyük Qafqaz dağlarının qış mənzərələri.

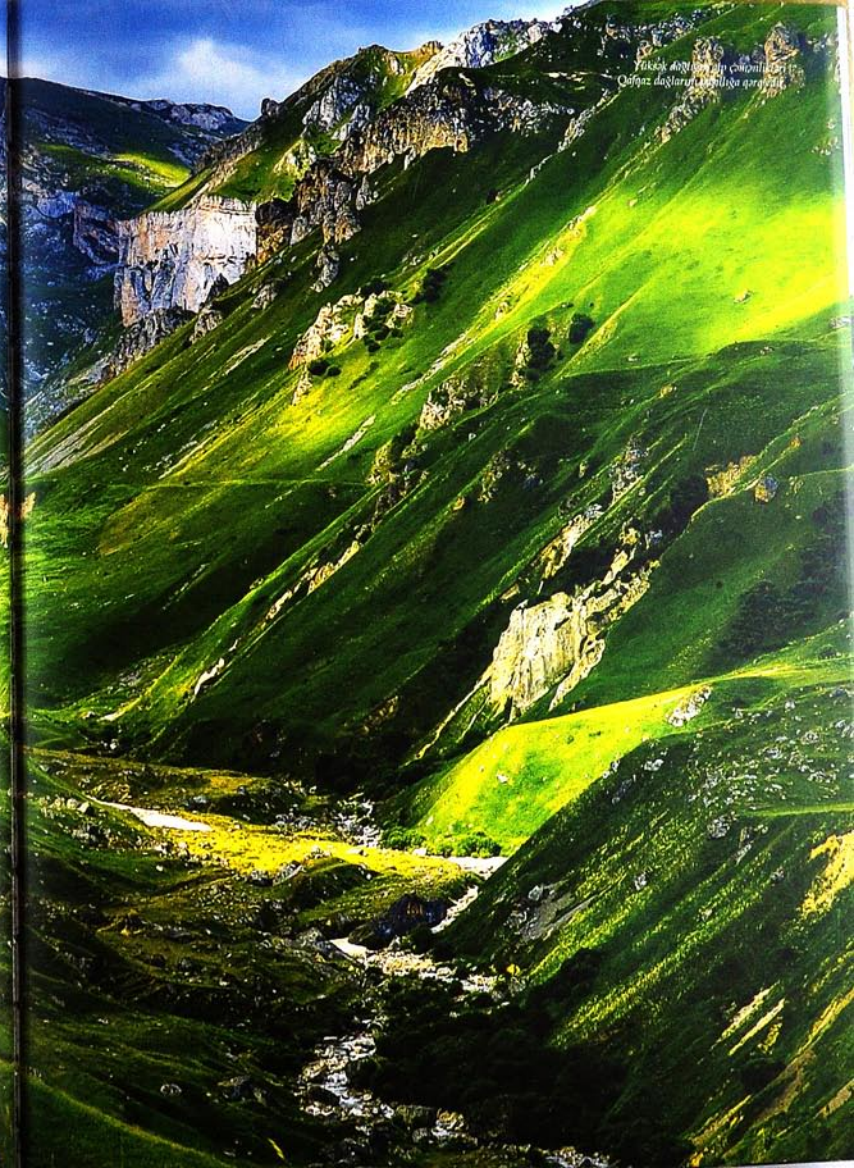
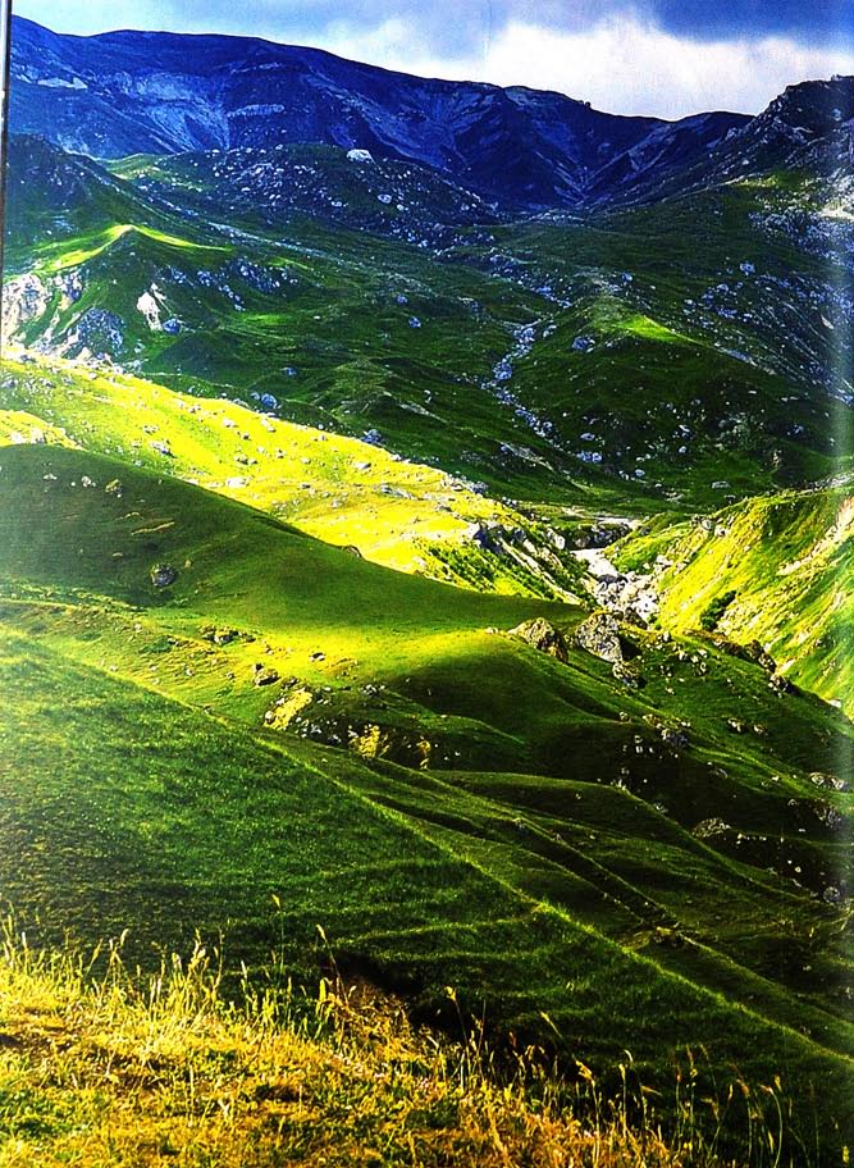
Dik uçurumlu qayalardan Qafqaz dağları daha aydın görünür.

Yarı-təbii şəkildə qumdağlarında to şangdağlarında dağ çalısı.

Yüksək dağlarda dağ gölü.

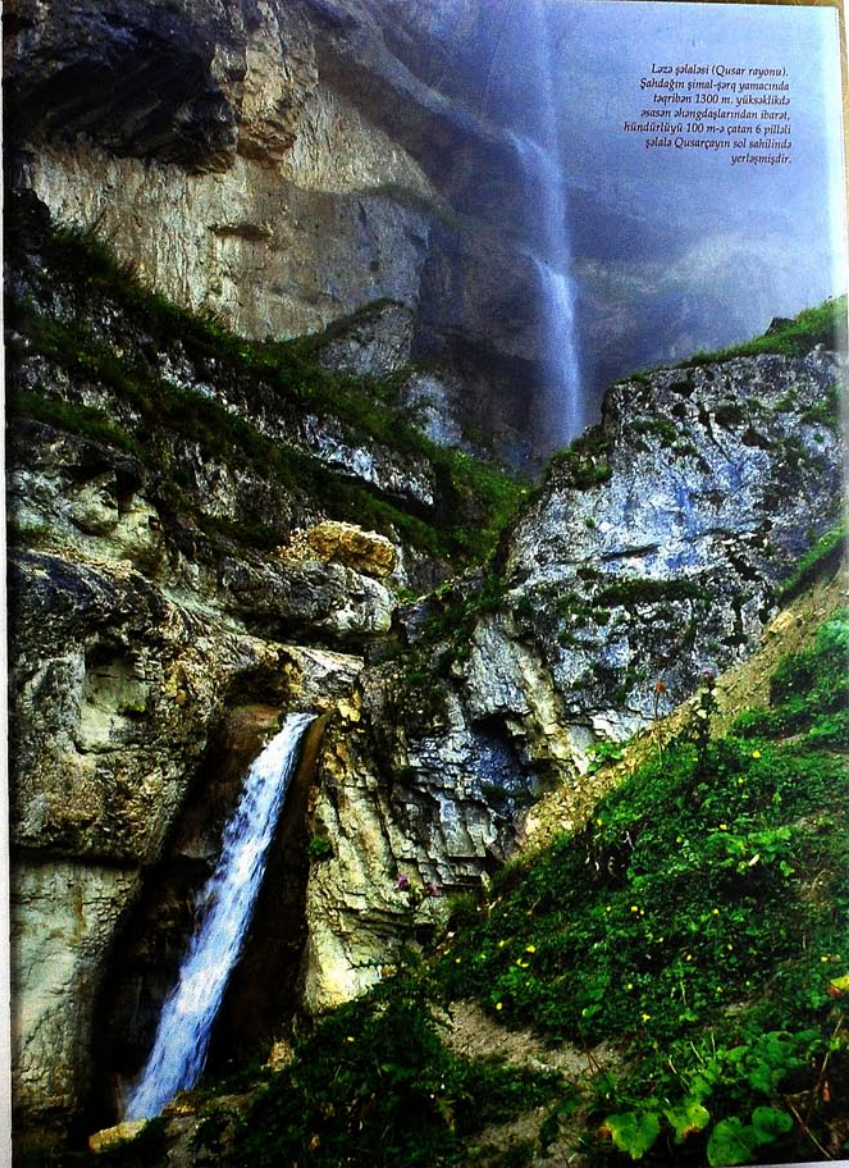
Yüksək dağların çöllükdəki
Qafqaz dağlarının çöllükdə qarşılığı

Qusar rayonunda Suvaz dağ kəndi.

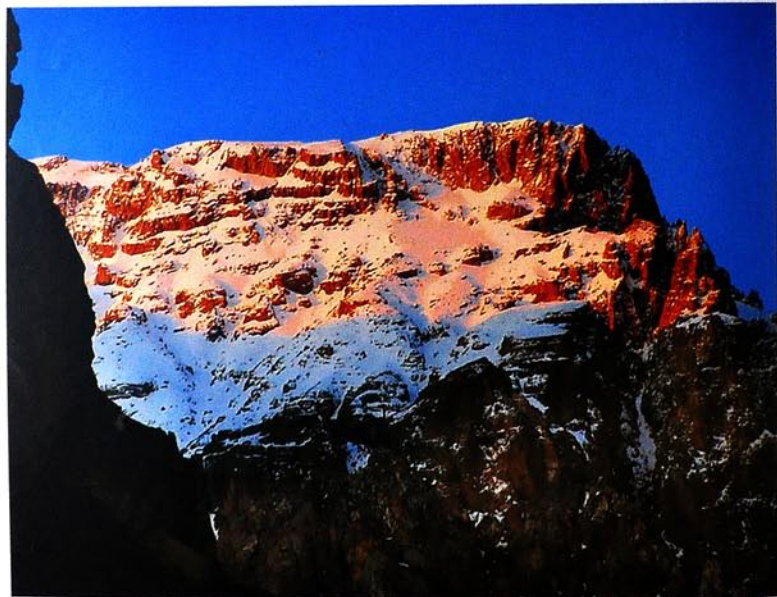

Ləza kəndi (Qusar rayonu).

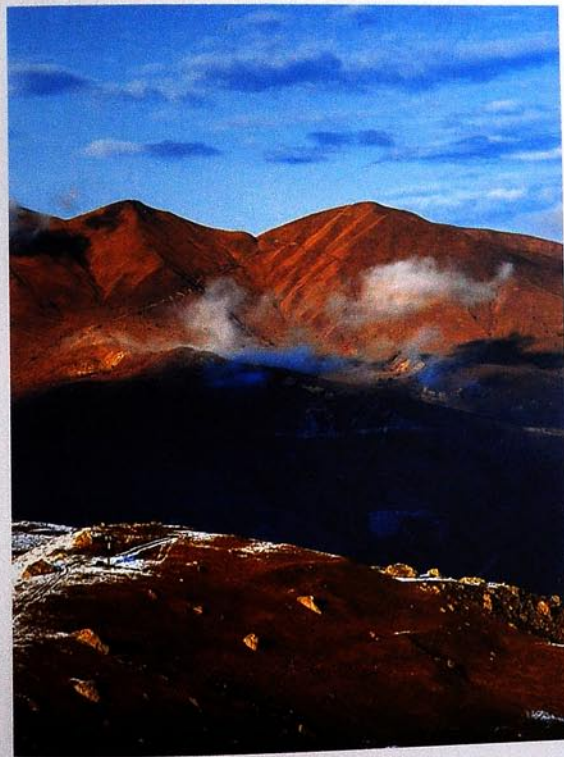

Ləza şələsi (Qusar rayonu).
Şahdağın şimal-qərş yamacında
təqribən 1300 m. yüksəklikdə
səson olmağdaşlarından ibarət,
hündürlüyü 100 m-ə çatan 6 pillətli
şələlə Qusarçayın sol sahilində
yerləşmişdir.

Füsünkar Qızıldağ. Yan silsilənin ən yüksək zirvələrindən (3726 m.) olan Qızıldağa əsasən yura yaşlı plonqlaşlarından ibarət olmaqla öz məğrur görkəmi ilə həminin diqqətini cəlb edir.

Vələhədiçi Tufandağ. Baş Səneyrçi silsilədə zirvəsi daima qar və buzlaqlarla örtülən Tufandağ (4191 m.) Azərbaycanın ən yüksək zirvələrindən biridir. Onun Xınalıq dağı axılı çökəkliyindən xəmzətli görünüşü heyretətamizdir.

Böyük Qafqazda yüksək dağ qayalıqları.

Yay aylarında Baç Qafqazın yüksek dağlıq hissəsi belə turistlərin istirahət məskənlərinə çevrilir.

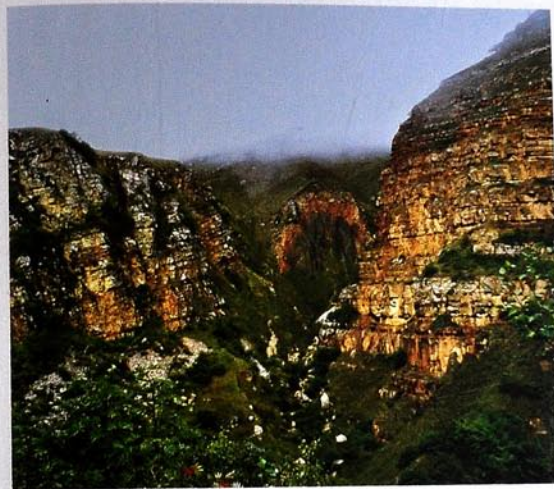

Sahdağ (4243 m.) və Qızılgaya (3726 m.) yaylalarını kəsib keçən Qusarçay Baç Qafqaz silsiləsinə sanki "pəncərə" açmışdır.

Qonaqlıqdağ dağarası çökəkliyi Yerfi və Tanrı-Beşbarmay silsilələri arasında yerləşməklə səmərəli dağ çölləri landşaftlarını yaradır.

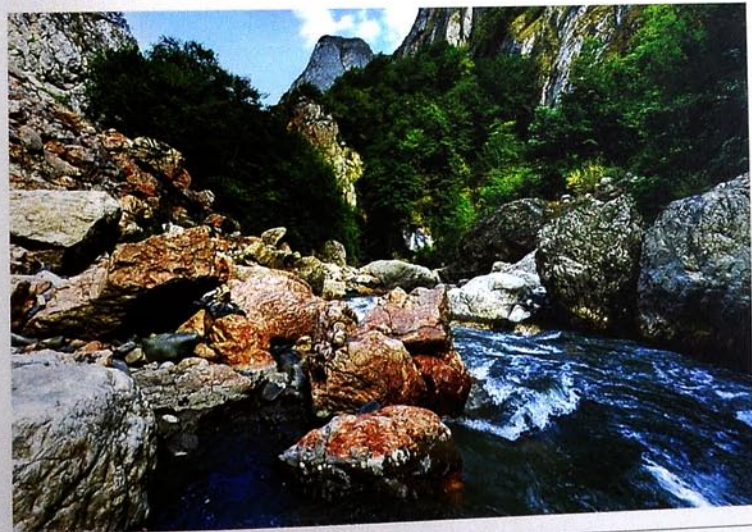

Qudyalçayın tənqə dərəsi.
Mənbəyini Bay Suayrıcı silsilədən
gətirən Qudyalçay Yan silsiləni
kəsib-keçərək ulu derinliyi bir neçə
100 m-ə çatan çox dar kanyona
buzcaq dərə əmələ gətirir.

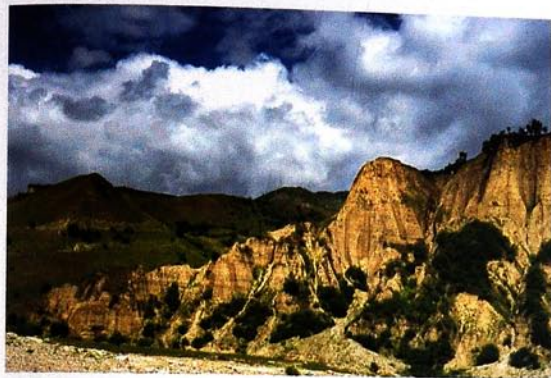
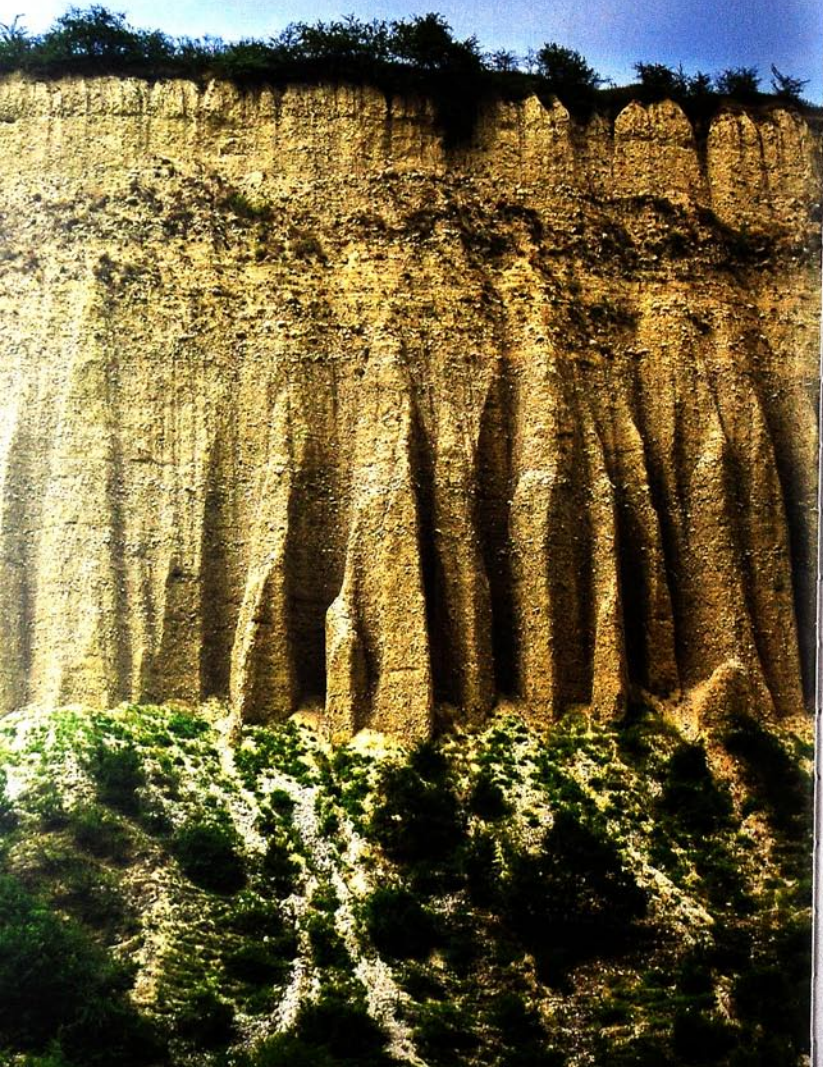

Özəmətli Qudyalçay kanyonu.
Təngi-Bəşbarmaq silsiləsini
antecedent dərə ilə kəsən
Qudyalçay çox dar və dərin çay
dərəsi yaradır. Dik qaya çıxıntıları
çay dərəsinə müxtəlif görkəm
verirlər.

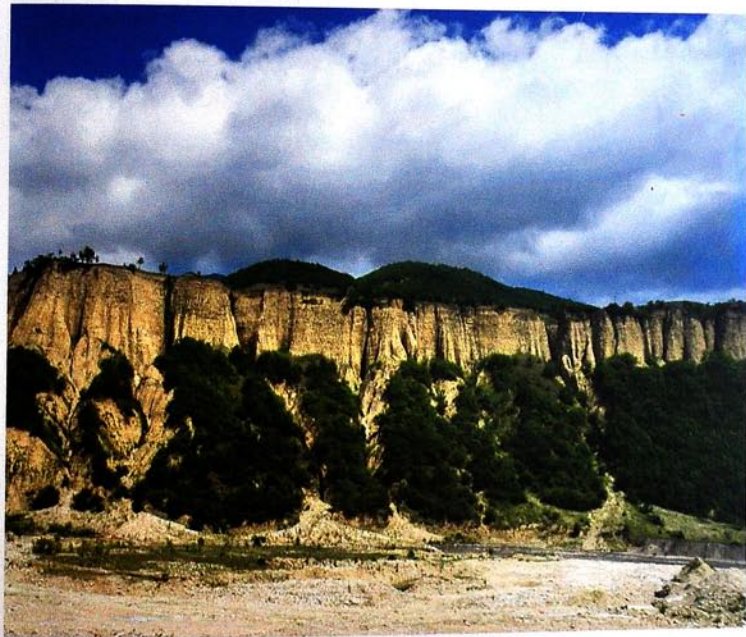
Uçurumlu-sıldırımlı dağlar.
Sıldırımçı çay dərəsində səthi
çuxan üfüqi yatımlı dağ sıxıntılar
uzaqdan alınmaz qalalara
bunzayırlar.

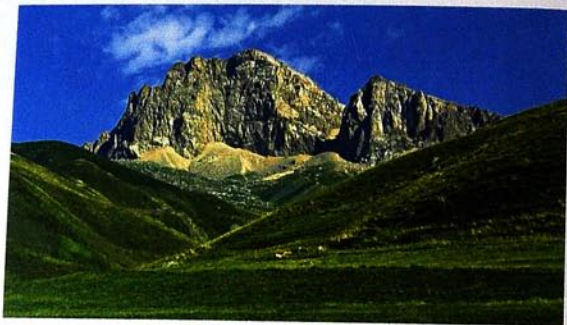
Qusarçayın uçqun-sürügməli yamaqları.

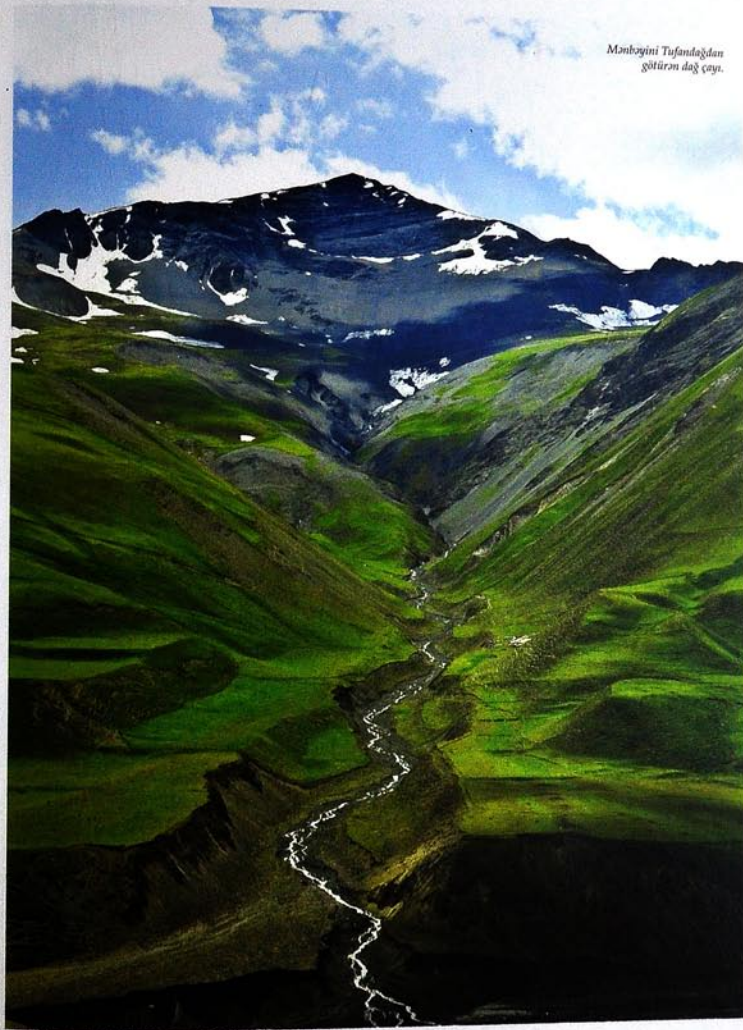
Qusarçayın uçqun-sürügməli yamaqları.

Yerfi dağları (Yan silsilə).

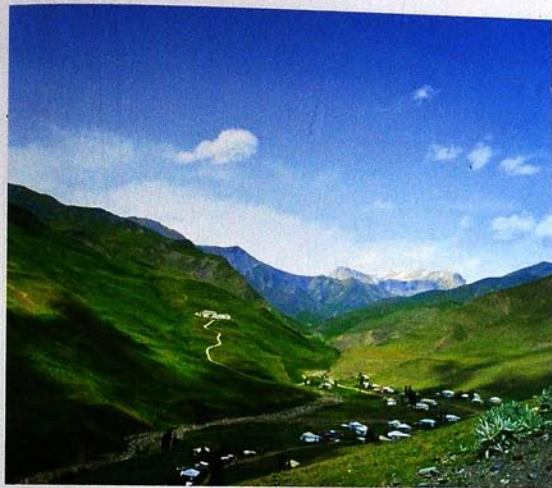
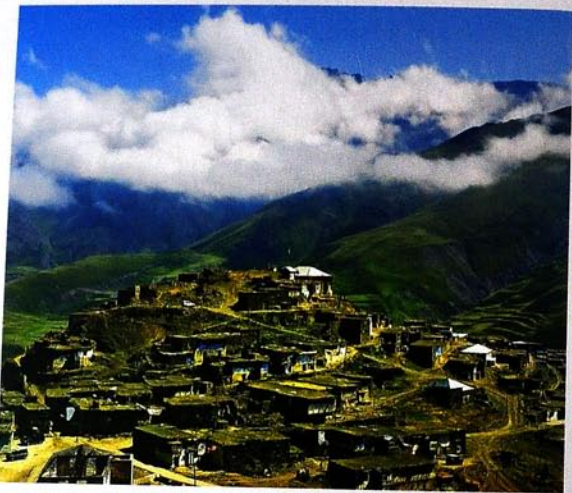

*Mimbəyini Tufandağdan
götürən dağ çayı.*

Səquli yatan dağ süxurları.

Xinalıq. Qədim tarixə malik, dəniz səviyyəsinədən 2300 metr yüksəklikdə yerləşən Xinalıq kəndi özünəməxsus coğrafi mövqeyə və unikal memarlıq görkəminə malikdir. Burada orta əsrlərə aid Atəşpərəst məbədi, Xədr Nəbi türbəsi, Şeyx Səltuz, Əbu Müslim məscidləri, mağaralar və çox sayda öyrənilməmiş arxeoloji abidələr mövcuddur.

Xinalıq dağları. Azərbaycanın ən yüksək yaşayış məntəqəsi olan Xinalıq (2220-2240 m.) qədim abidələri, tarixi-mədəni adət-ənənələri ilə bərabər zəngin təbiəti ilə də seçilir.

Bağlı qurtlu zəminli Qafqaz dağları.

Afura salası. Təngi-Bəşbarmaq silsiləsinin
cənub-qərb yamağında üst yura yaşlı dağdaşı
və qum daşlarındakı uçurumda yaranmış
silsiləni heyrətləniz mənzərəni bu dağlara
təkrarlamaz gözəllik verir.

Afcaq və orta dağların meşə və
meşə-kol landşaftları.

Yan süsünlük qaya çıxıntısı (Quba rayonu, Səhəb kəndi).

Dağ meşələri ilə əhatələnmiş Qulyalıçay dərəsi.

Dağ çay dərəsi.

Dağətəyi düzənlikdə taxıl sahələri (Quba rayonu).

Alpançay.

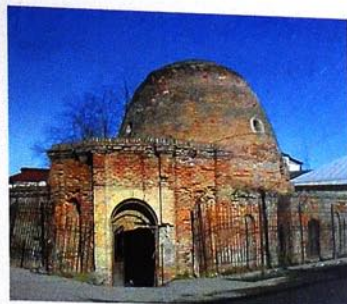
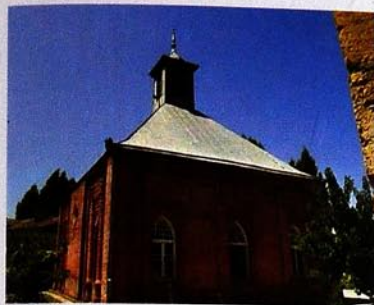
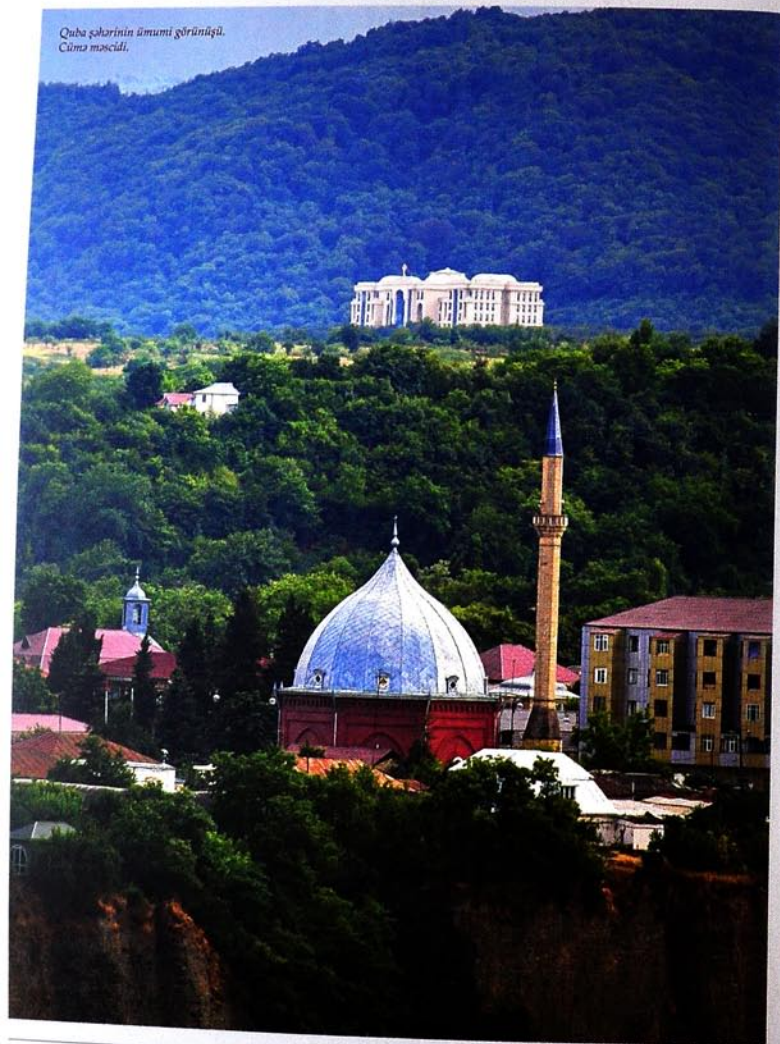

Dağ şaləsi.

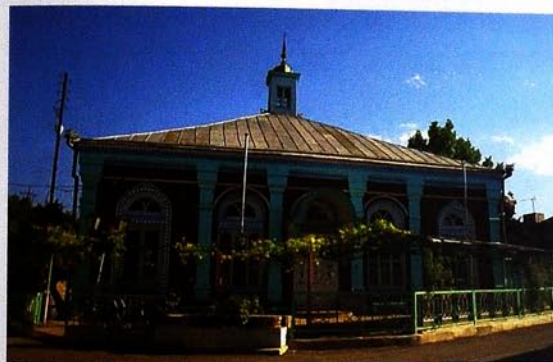
Orta illənin ilk yamaqlarında
çirən meşə landşaftları.

Quba-Xaçmaz bölgəsi Azərbaycanın ən gözəl iqlim zonalarından birində yerləşmişdir. XVIII-XIX əsrlərdə Quba xanlığının mərkəzinə çevrilmiş Quba şəhəri və Quba-Xaçmaz bölgəsi sıx meyvə bağları ilə zəngin olmaqla meşəlik ərazilərə birləşir. Bölgənin tarixi memarlıq irsi əsasən qırmızı kərpicdən inşa olunmaqla özünəməxsus rəng çalarları, düzbucaqlı plan quruluşunun kürsülüklü tikililəri ilə yadda qalıb. Dini tikililərin belvederlə minafəsiz həlli bölgə üçün xarakterik hal almışdır.

Quba şəhərinin ümumi görünüşü.
Cümə məscidi.

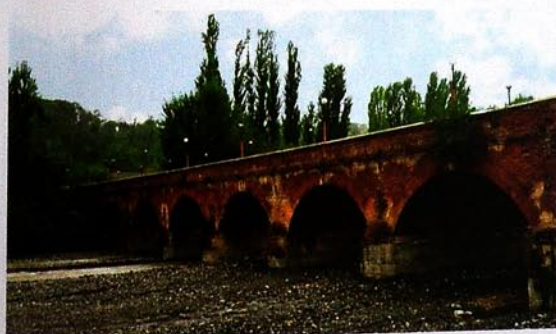

Səkinə xanım məscidi. Məscidi 1854-cü ildə böyük Azərbaycan yazıçısı və tarixçisi Abbasqulu ağa Balaxanovun xatirəsini əbədləşdirmək üçün həyat yoldaşı Səkinə xanım tikəlirib.

Hündür Günübzəli hamam Quba rayonunda XVIII-XIX əsrlərə aid bir abidədir. Hamam özünün hündür günbəzi ilə tarixdə yer almışdır.

Hacıbaba Axund məscidi. XIX əsrin əvvəllərində ustası Hacı Cəfər tərəfindən tikilmişdir.

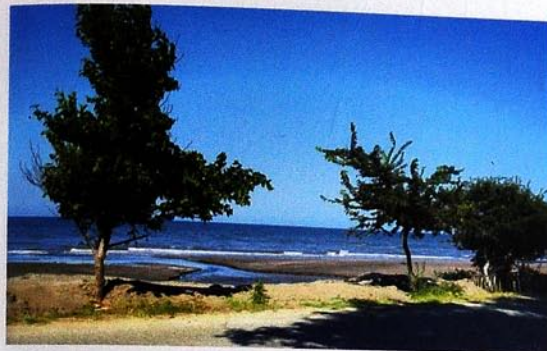
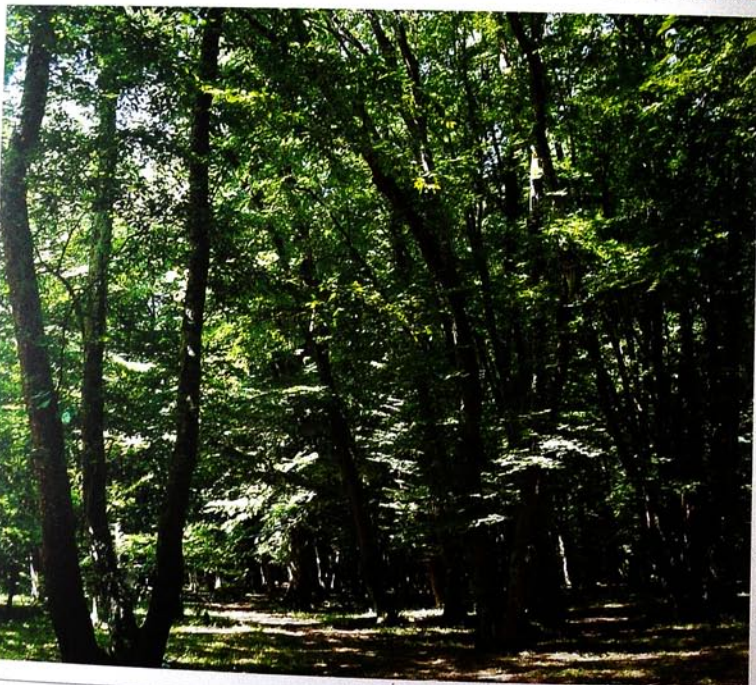

Taşlı Körpü. XVIII əsrin sonlarında, XIX əsrin əvvəllərində inşa olunmuşdur.

Şeyx Cüneyd türbəsi. Səfvi hökəmləri I Təməssübün göstərişi ilə tikilmişdir. Abidənin fəsadında kitabədə türbənin 1544-cü ildə tikildiyi göstərilir.

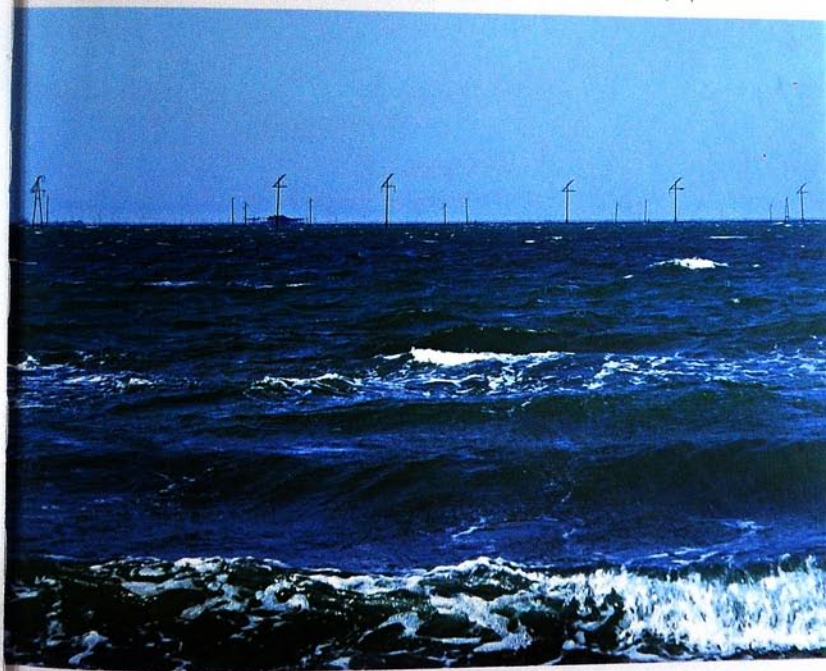

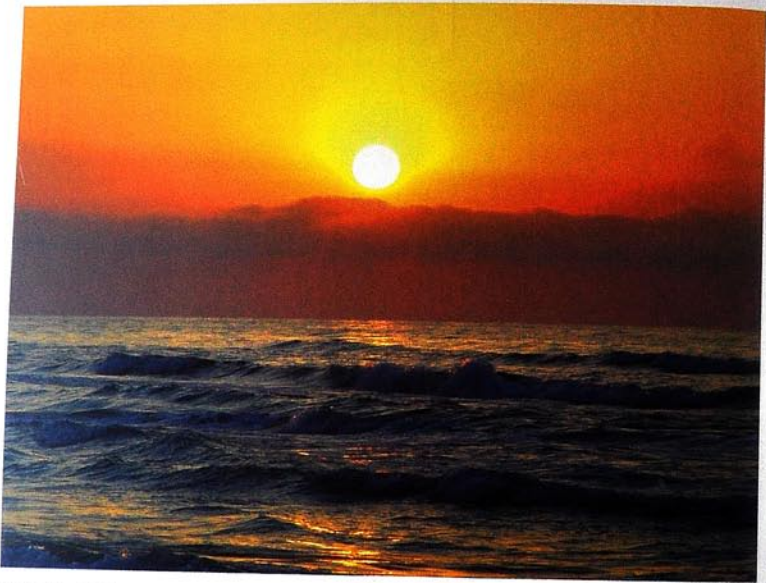
Nabran-Yalama meşələri. Samur-Dnepr çovluğunun Şollar dütündə getirmə kəmərlərində yeraltı suların səthə yaxın yerləşdiyi ərazilərdə - Xəzər dənizi sahilləri yaxınlığında yaranmış bu meşələrin qorunması üçün eyni adı Milli Park yaradılmışdır.

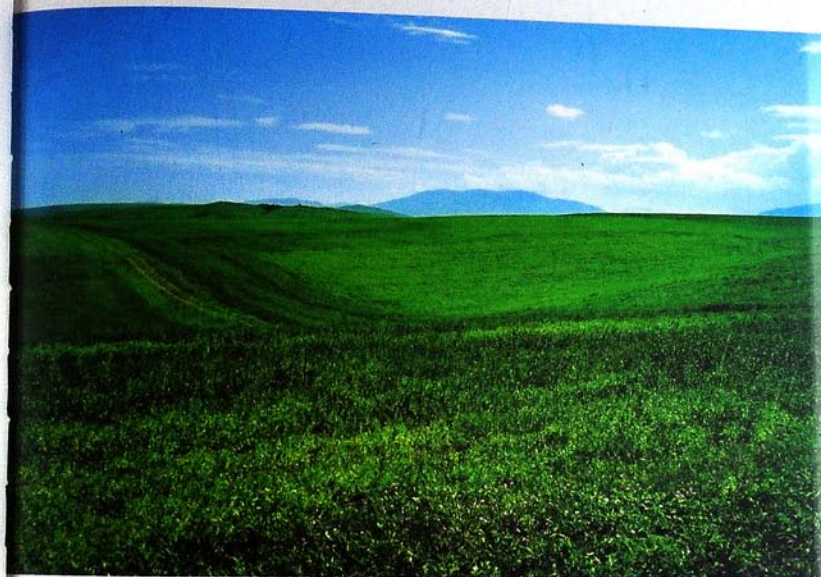
Qumlu Nabran sahilləri.

Xəzər qəltə qalxanda.

Nabran sahillərində. Xəzər dənizinin Şollar düzündəki sahilləri həm dəniz, həm də çay mənzəli çökəz süxurlarla örtüldüyündən burada çox geniş çimərlik sahələri yaranmışdır.

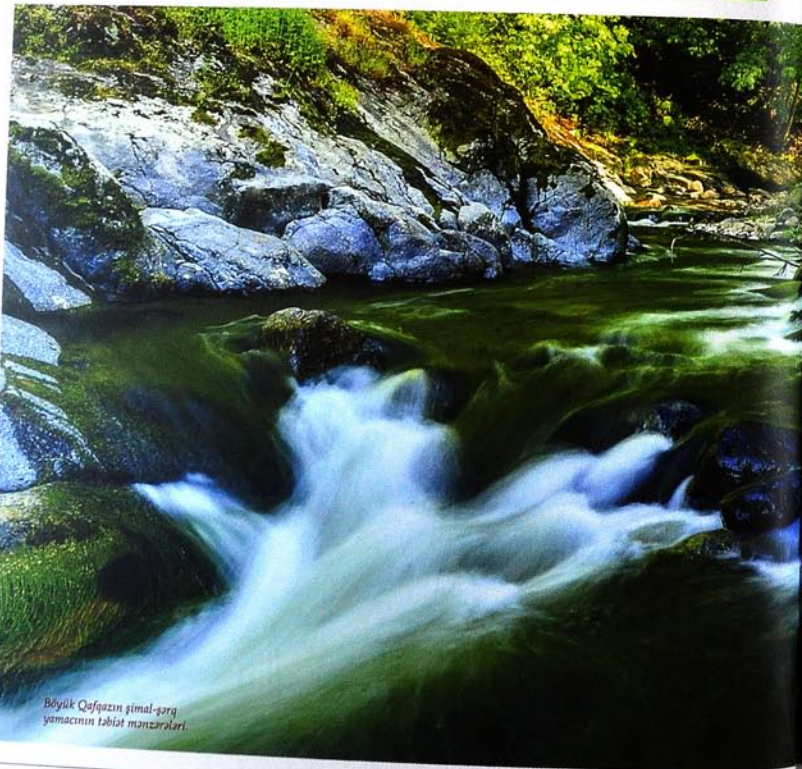
Şabranda alçaq dağlıqın əkin sahələri. Böyük Qafqazın şimal-şərq yamaclarının dağ çölləri və meşə-çöl landsaftlarının məhsuldar tünd şabalıdı və qıltovçı torpaqları intensiv məmimsənən ərəzəldir.

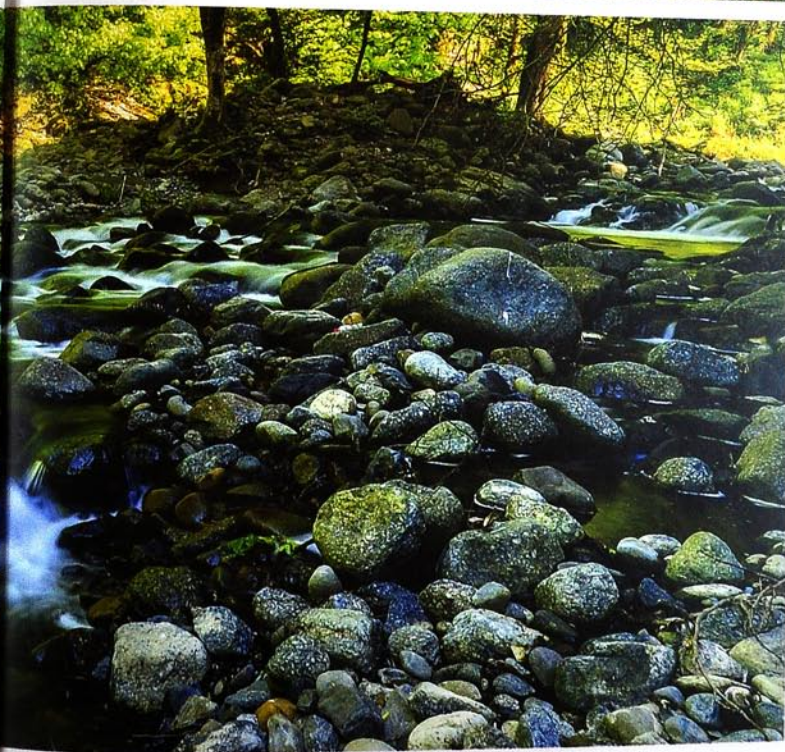
Ana təbiətin təkrarolunmaz gözəllikləri.

Yaz aylarında alçak doğulğun tabiatı
daha renge reng olur

Böyük Qafqazın şimal-şərq yamaqlarının təbiət mənzərələri.

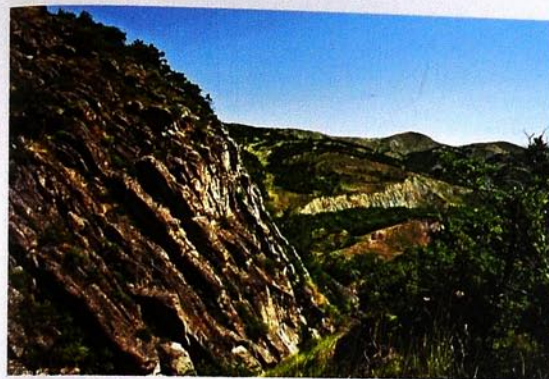
Siyozmda dağ qolları.

Şabrançay.

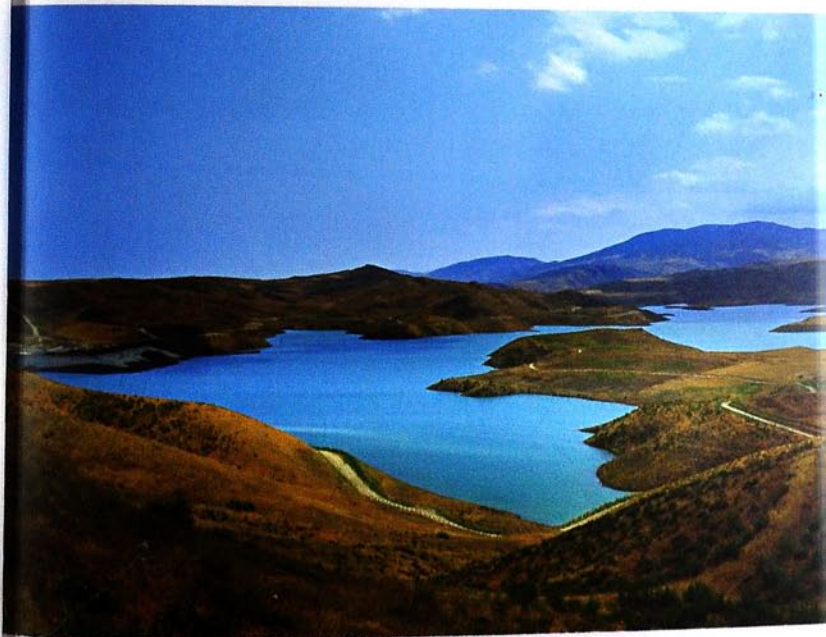

Mızarçay.

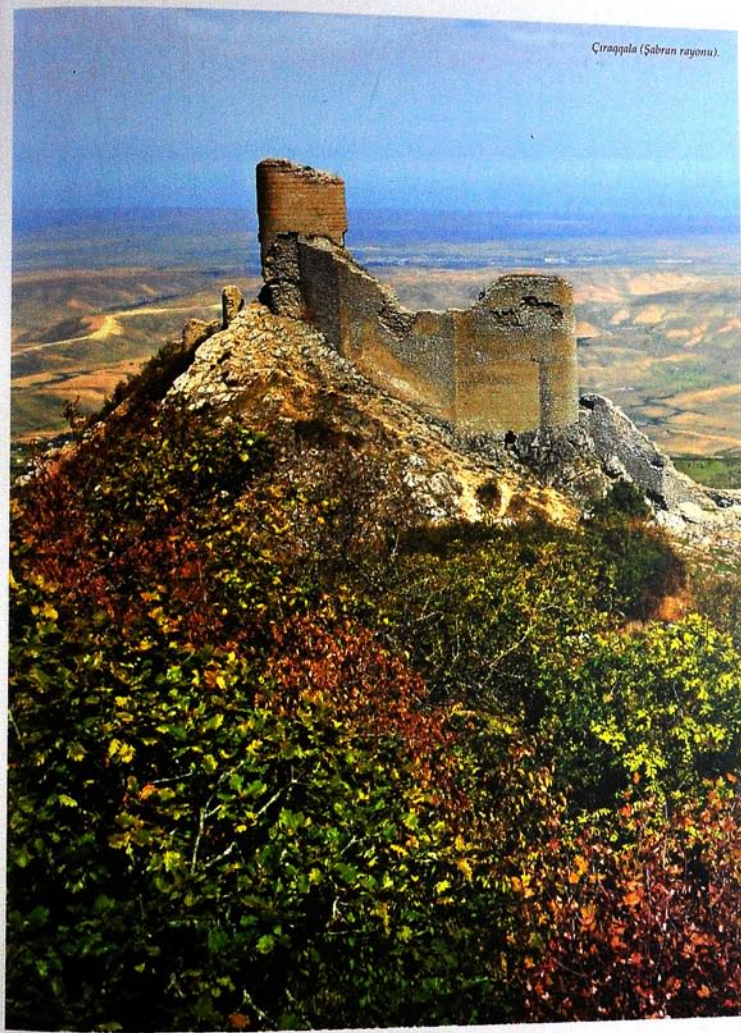
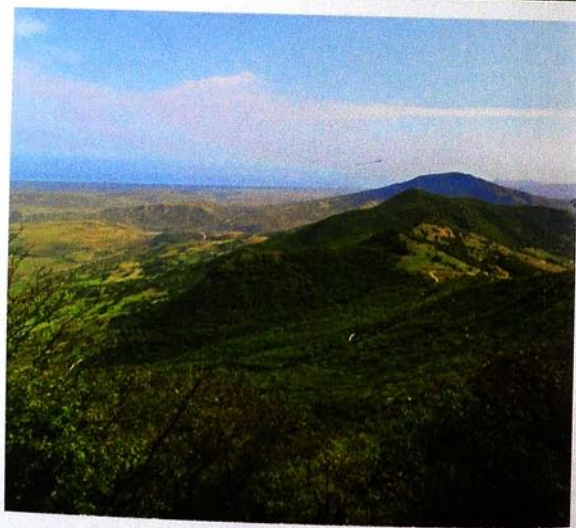
Altıağacın heyranedicisi təbiə gözəlliyi. Dabran silsiləsinin şimal-qərş yamaqlarında saldırın qayalarda inkişaf etmiş orta dağlıqın palıd-fıstıq meşələri böyük rekreasiya ehtiyatına malikdir.

Taxtakörpü su anbarı. Azərbaycanın su ehtiyatlarından daha səmərəli istifadə etmək üçün Şabran rayonunda alçaq dağlarda qurulmuş bu su anbarı Abşeronun su təchizatını daha dayanıqlı edəcəkdir.

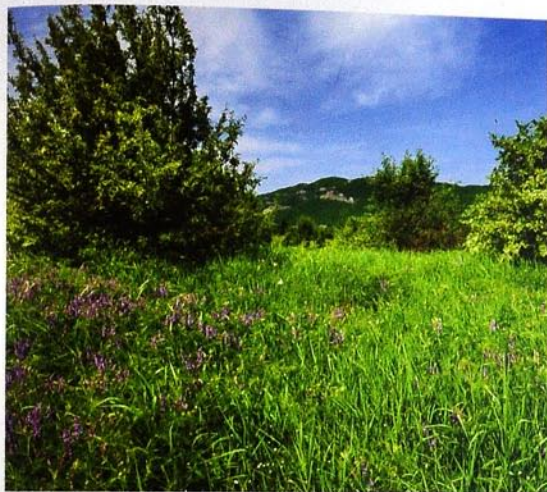

Çıraqgala. Çıraqgala mərkəzi qala da divarı olmaqla 17 bürclərlə ibarət daşbucanaqlı formassında olan müdafiə səddidir. Hazırda bu bürclərdən 4-ü salamat qalıb.

Çıraqgala (Sabran rayonu).

Yüksək dağların yarı otlaqları.

Böyük Qafqazın sıralı-qıyq yonacının meşə-qıl landşaftları.

*Çarşapalardan Samur-Dovuxi
ortuluğuna və Xəzər dənizinə gözəl
manzara açılır.*

Altınbaş meşələri. Böyük Qafqazın şimal-şərq yamaqlarında. Avstriya mülayim-isti iqlim şəraitində inkişaf etmiş bu meşələr bioloji zənginliklərinə görə fərqlənir.

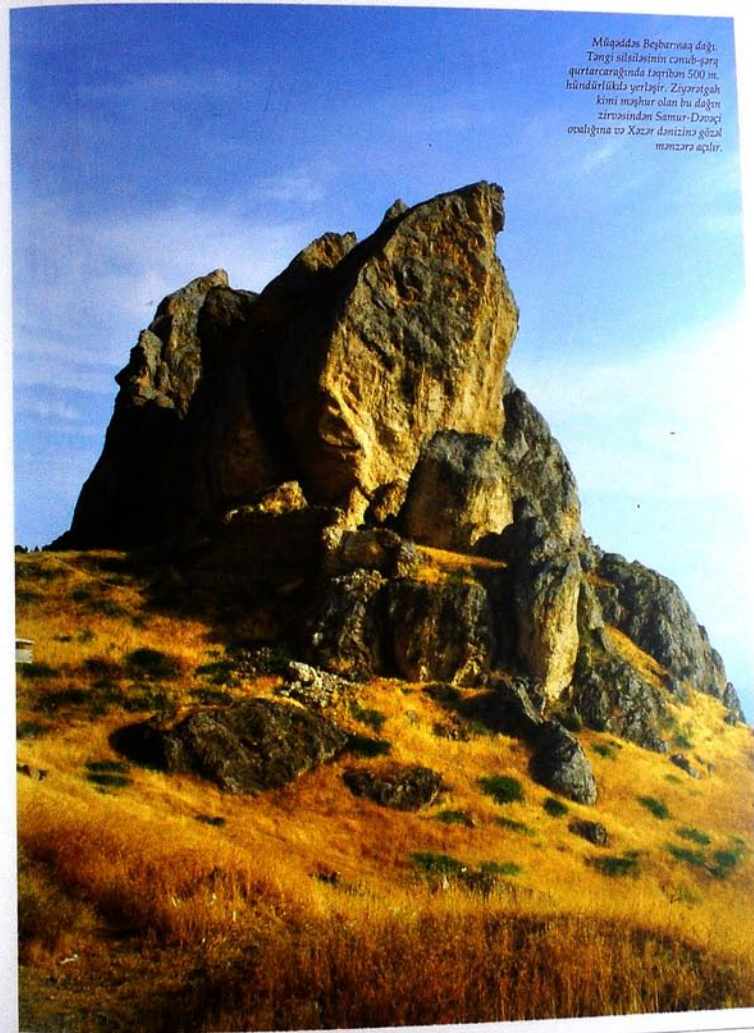
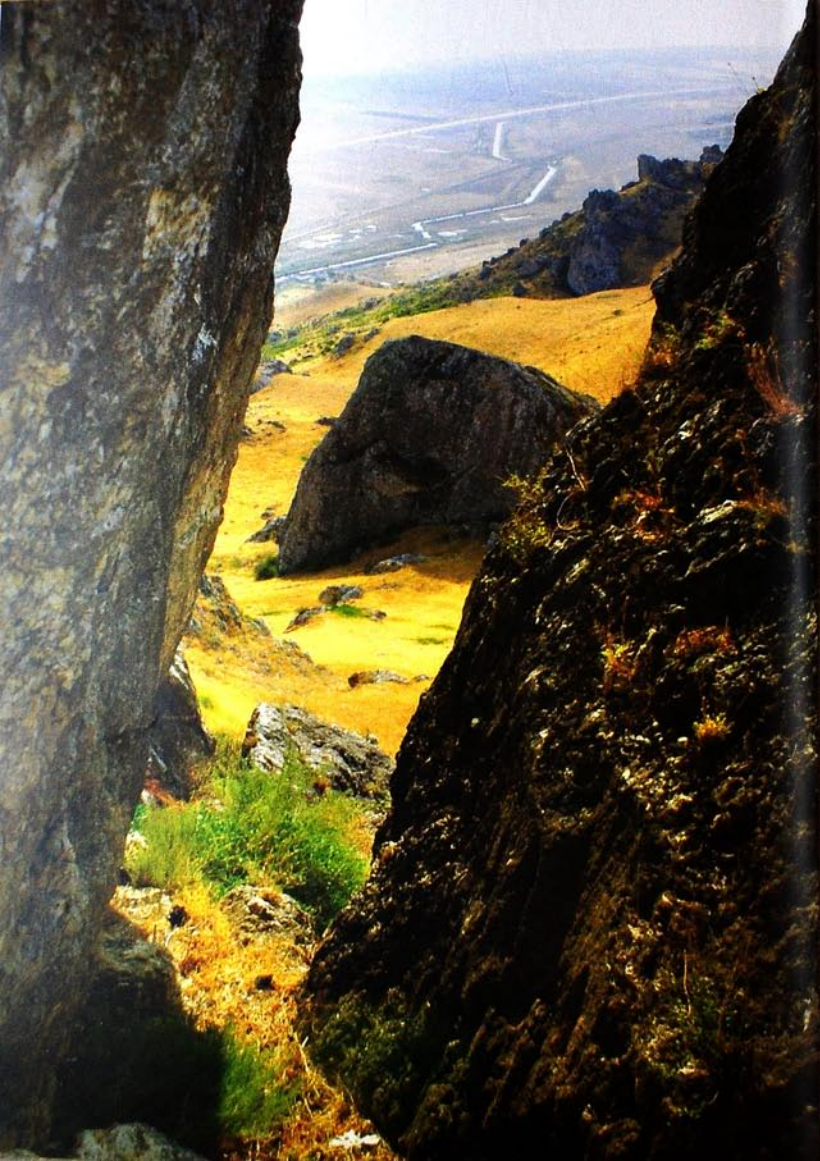

Boyük Qafqaz dağları flora və faunasının zənginliyi ilə seçilir.

*Bəşbarmaq saddı – Xəzərsahili
keçidini başlayan üçüncü
saddır. Gəlgələrdən cənubda
Qafqaz silsiləsindən ayrılış
Bəşbarmaq dağının soni enişi
strayından başlayıb dəniz sahili
qumşalğınaqan uzamırdı.
Fərzizyano görə III-VII əsrlərdə
çökülmüşdür.*

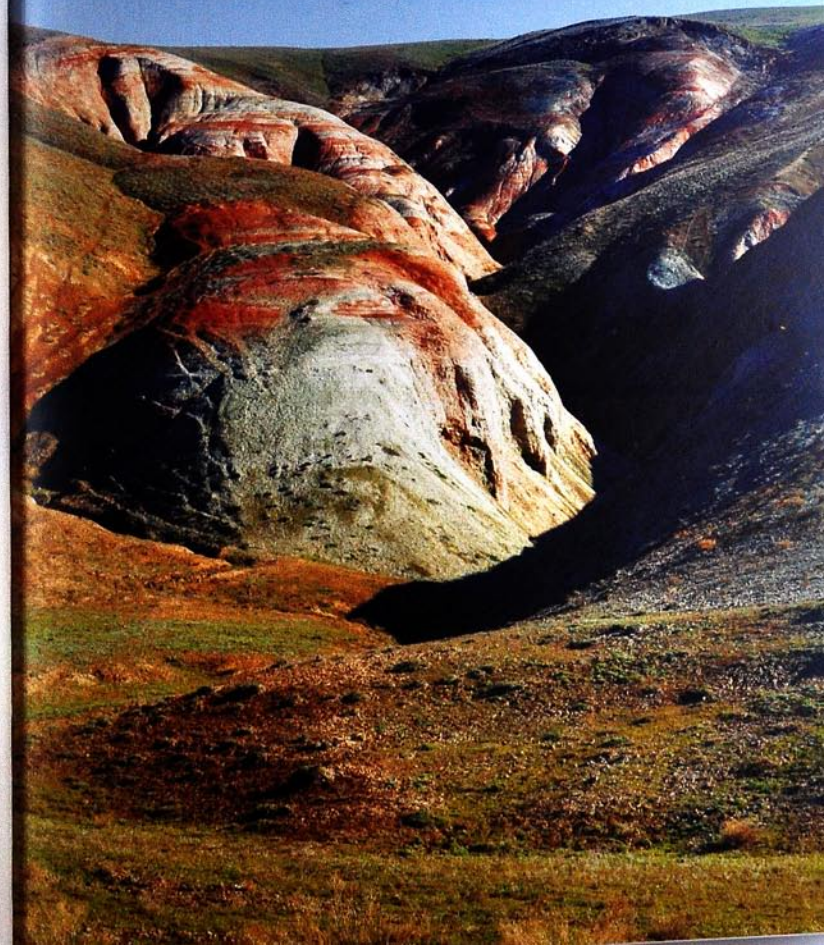
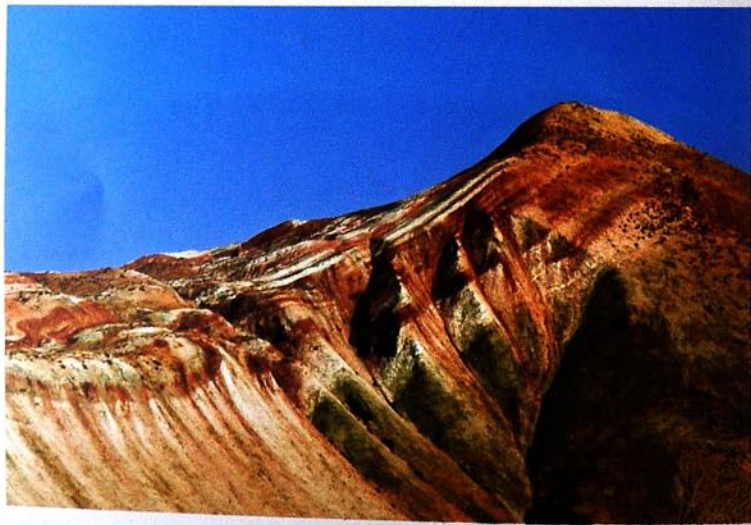

Müqəddəs Bəyberməq dağı.
Təngri silsiləsinin cənub-şərq
qurtaracağında təxminən 500 m.
hündürlükdə yerləşir. Zəhrəngəh
kimi məşhur olan bu dağın
zirvəsindən Samur-Drənci
ovalığına və Xəzər dənizinə gözəl
mənzərə açılır.

Xızıda qırmızı dağların rəpsodiyası. Baş Qafqaz dağlarının cənub-şərq qurtaracağında maykopun qırmızı gillərinin səthi çixması əvəzətilməz təbiət nızzarəsi yaradır.

Kalaxana türböləri – XVII əsrin monumental abidələri sırasına daxil edilmişə layiq olan memarlıq nümunələrindən biri də Şamaxı yaxınlığında Kalaxana kəndindəki türbölərdir.

Tufandağda sel ocağı. Təbii meşə örtüyünün, alp və subalp çəmənliklərinin yerində sel ocaqlarının sahəsi xeyli genişlənməmişdir.

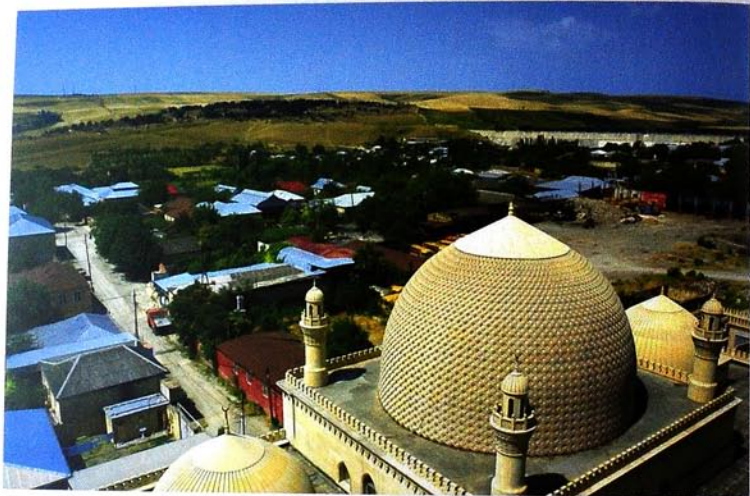

Şamaxı dağları. Mütləq yüksəklikləri 600-700 m-ə 1800-2000 m. arasında dəyişən, əsasən ləhbəz, pələng və neogen yaşlı çökən sığırlardan təşkil olunmuş bu çoxsaylı dağ silsilələri biomaxləflərləri üzrə seçilir.

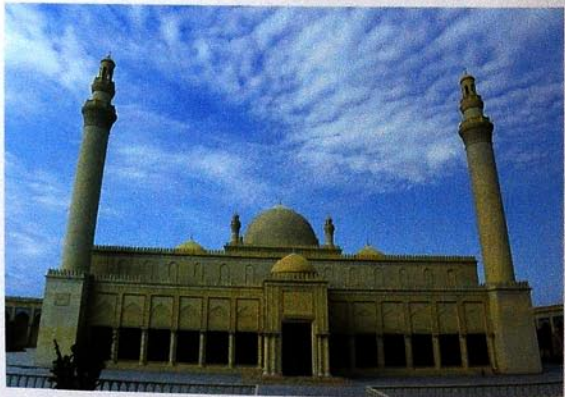

Şirvan bölgəsi Şirvan iqtisadi rayonunu əhatə edir. Bu iqtisadi rayon Ağsu, İsmayilli və Şamaxı rayonlarını əhatə etməklə Azərbaycanın mərkəz hissəsində – Şirvan düzündə yerləşir. Şirvan torpağı tarixən sənətkarlıq və toxuculuq mərkəzi olmuşdur. Lahic qəsəbəsi özünün misgərlik məmullatları, Basqal kəndi isə xalq içində öz kəlağayısı ilə məşhurdur. Şamaxı şəhərin-

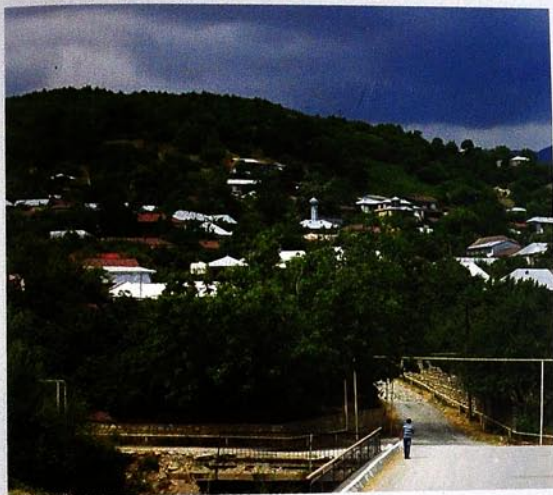
Əsrlərin yadigarı – Şamaxı.

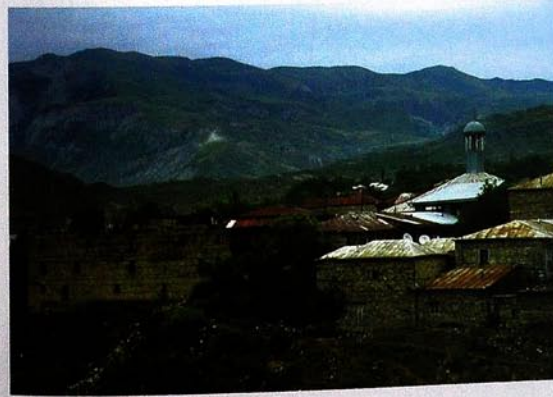
Şamaxı Cümə məscidi – Məscidin inşası 743-744-cü illərə aiddir.

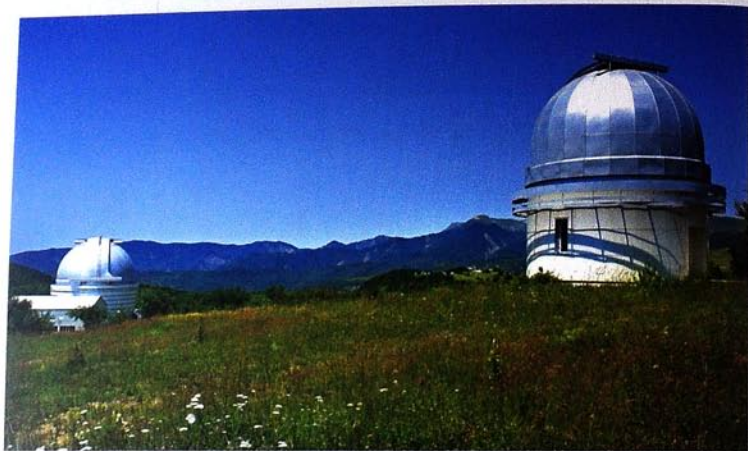
də də ipək kəlağayı emalatxanaları fəaliyyət göstərir. Əksər kəndlər üçün xalçaçılıq ənənəvi sənətkarlıq növüdür. Şirvan bölgəsinin tarixi memarlıq irsinin inşasında çiy kərpic, çay daşı və ağ əhəngdaşı xarakterik hal almışdır. Bölgənin Şirvan-Abşeron memarlıq məktəbinin təsiri altında formalaşmış memarlıq irsi özünəməxsus siması ilə fərqlənir.

Basqal Dövlət Tarix-Mədəniyyət Qoruyğu - İsmayilli rayonu 1931-ci ildə təşkil edildəndən sonra Basqal iki il (1932-1933-cü illərdə) rayon mərkəzi olmuş. 1989-cu ildə Basqal tarix və mədəniyyət qoruyğu elan edilmişdir.

Lahic Tarix-Mədəniyyət Qoruyğu. İsmayillinin Lahic kəndi 1980-ci ildə Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti tərəfindən Lahic Tarix-Mədəniyyət qoruyğu elan edilmişdir.

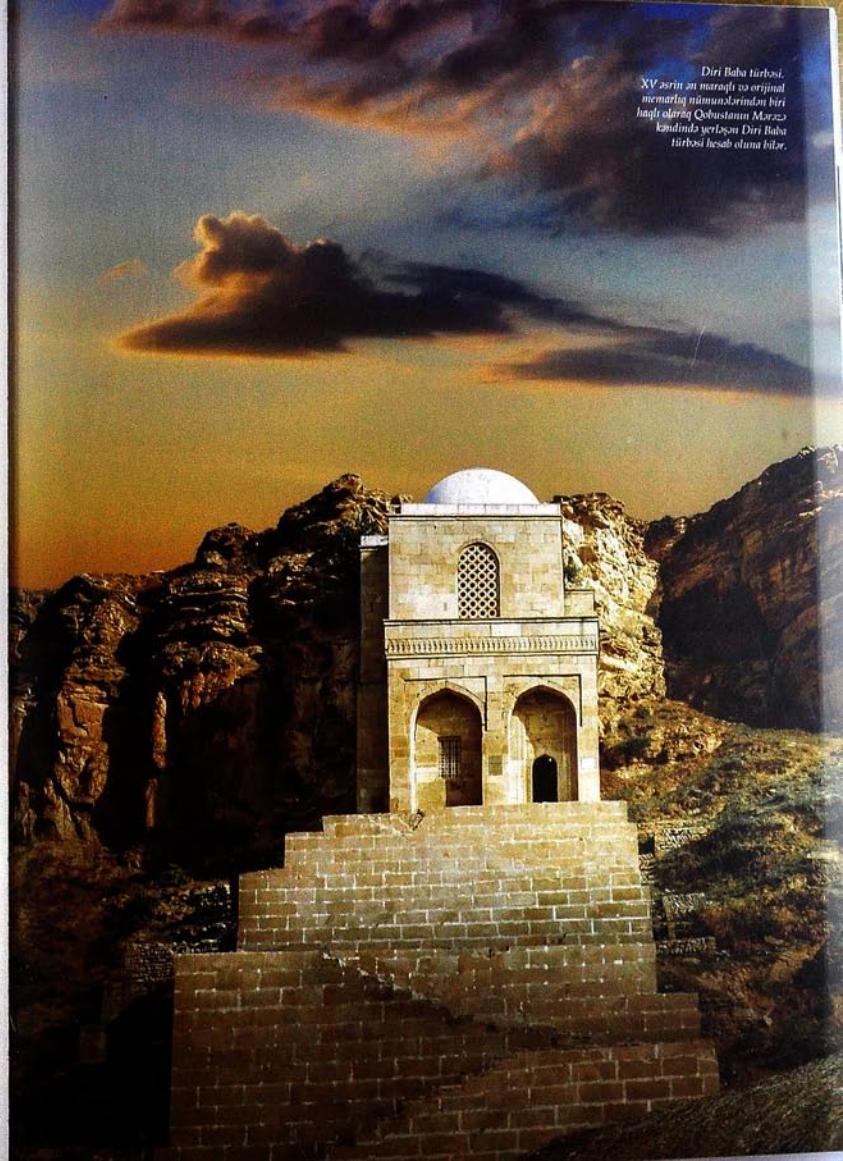

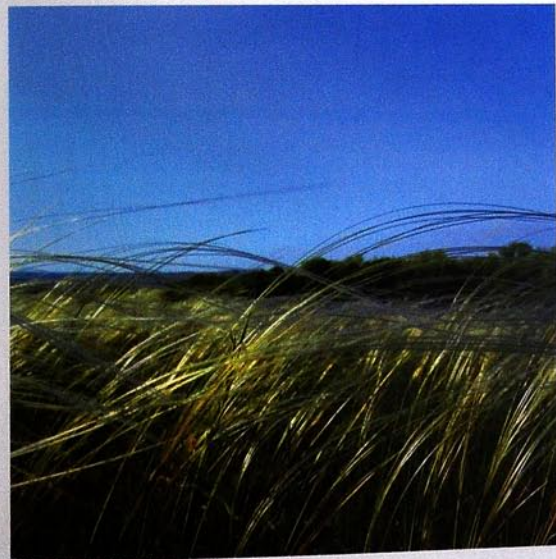
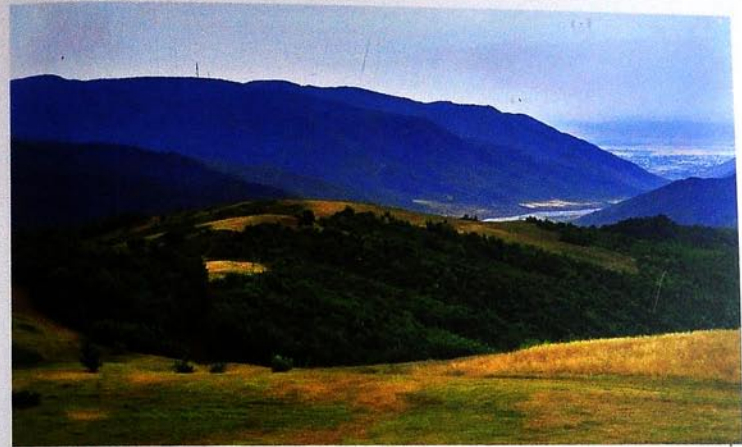
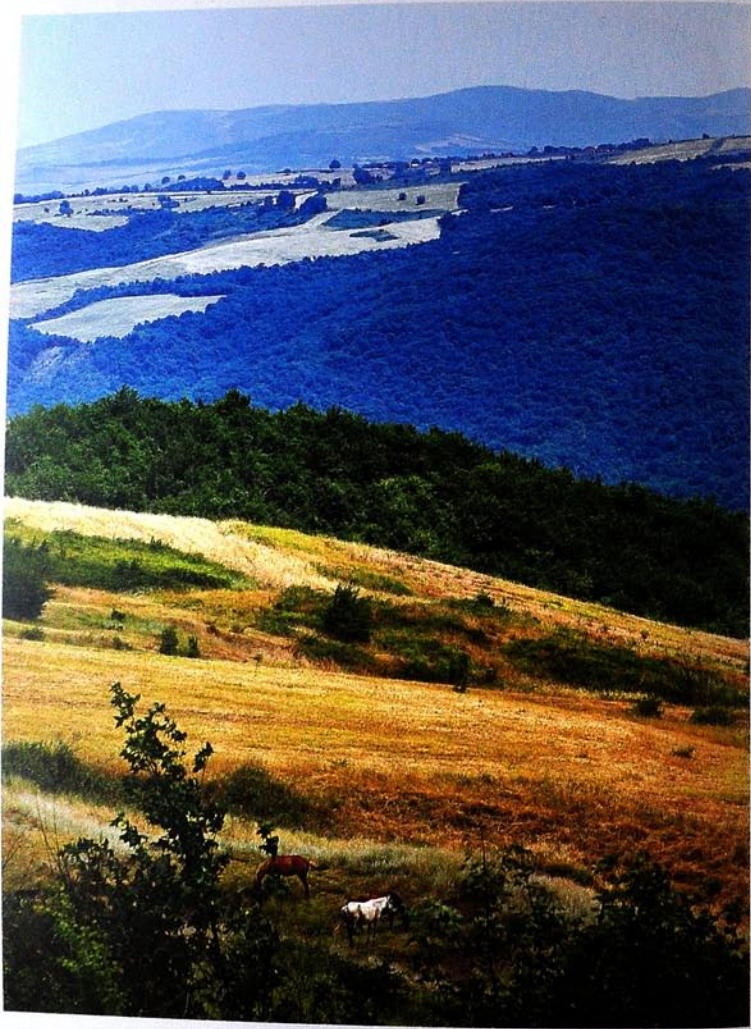
Pirgulu rəsədxanası. Şamaxı rayonuunda təbiətin gözəl gücündə təqribən 1100-1300 m. yüksəklikdə eyni adlı yarılda yerləşən rəsədxana sənə qisimlərinin öyrənilməsi sahəsində böyük uğurlar qazanıb.

Çuxuryurd su anbarı. Ailçay dağlıq və dağətəzi zonasında (Şamaxı rayonu) ökin sahələrini suvarmaq məqsədi ilə tikilmiş su anbarları indi həm də gözəl turizm obyektlərinə çevirilmişlər.

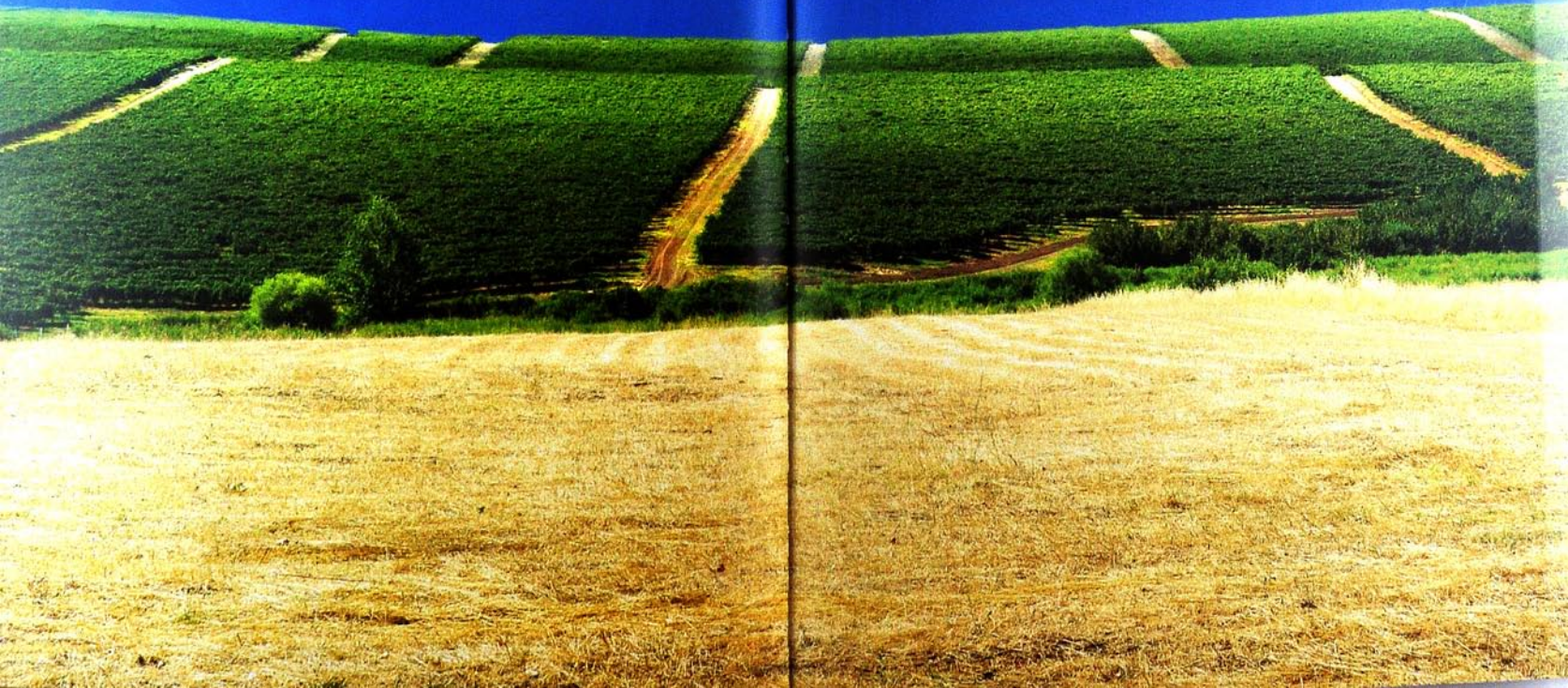
Diri Baba türbəsi. XV əsrin ən maraqlı və orijinal memarlıq nümunələrindən biri haqlı olaraq Qobustanın Məzar kəndində yerləşən Diri Baba türbəsi hesab oluna bilər.

İsmayılda meşə-çöl landşaftı. Niyaldəğm cənub yamacında zəngin, İsmayıl meşə-parkı İsmayıl dağ meşələri İdrizcan bərkətli dağ qurortları, tünd şabalıdı və dağ qışqıy torpaqlar üzərində, əsasın Qanx-Çyrıçay vadisində və Basqal yaylasında inkişaf edən meşə-çöllərlə rəvzə olunur.

*Dağlık Sircanın alçak dağlık zonası
geniş üzüm plantasyonlarına sahiptir.*

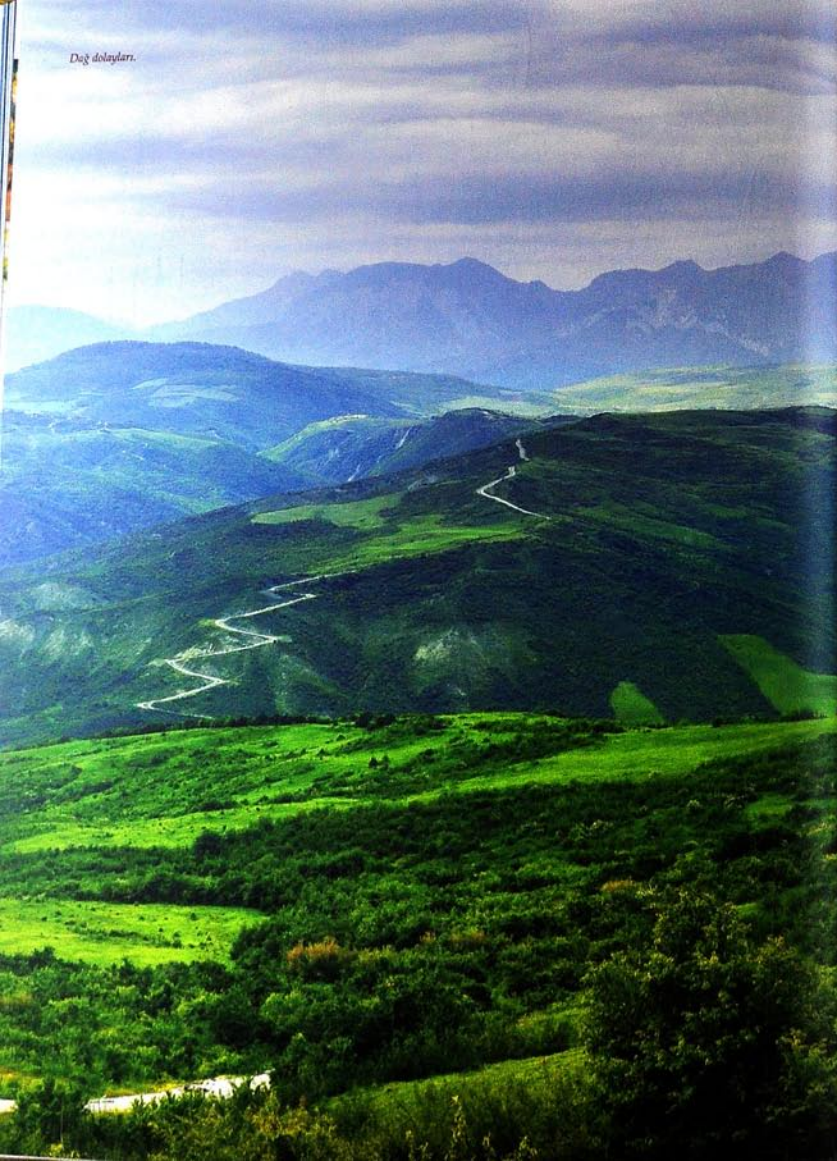

*Dəyğlərdə üzüm plantasiyası
(Şamaxı rayonu).*

*Göçənin hərli-bərkətli nar
bağları.*

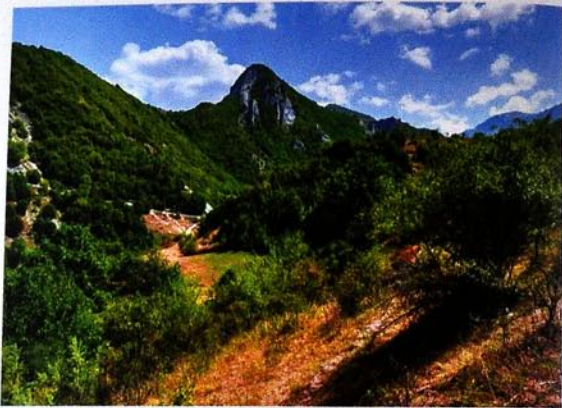

Pirsatçay dərəsi. Geniş çay dərəsinə malik olmasına baxmayaraq, nisbətən az rütubətli ərazilə əldəyəndən ilin çox vaxtı az sulu olur.

Niyalıdağ silsiləsi. Vəndamçıy-Ağsuçay arasında yerləşən bu dağ silsiləsi yuxarı çu təbəqə yaşıl silxurlardan ibarət olmaqla Vəndam horst-antiklinoriumunun müəssir rəqəflə ən yaxşı əks olunan struktur təhəttidir.

Niyaldağda meşə-kül landşaftı. Süsülünin xüsusən arid cənub yamacı üçün xarakterikdir. Dik dağ yamaclarında daha çox palıd, fıstıq və çökə ağacları geniş yayılmışdır.

Qayalı dağlar. Niyaldağ Xüsusilə Girdimançay dərəsinin dik çay dərəsi yamaclarında yarı və təbəqə yaşıl çökəyə və qismən də vulkanogen çökəyə süxurların səthi çəkməsi ilə fərqlənir.

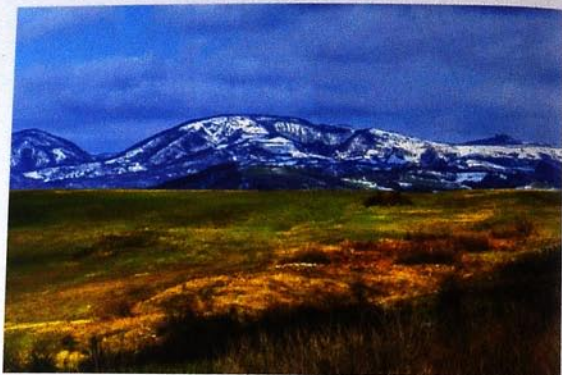
Niyaldağda axşamçağı. Qafqaz dağları günəş qürub edərkən daha gözəl görünür.

Girdimançay dərəsi manzaraları. Mənbəyini Babadağın (3629 m.) zirvəsindən götürən Girdimançay yüksək dağlardan başlayaraq dağətəzi düzənliklərə qədər gəh silidirmə yamacı dar dərələr, gəh də geniş dağətəzi çökəklər yaradır.

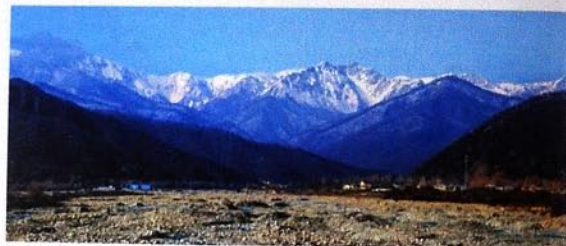

Girdimanchay dərəsi. Antesident
dərəyə malik olmaqla Qovdağ və
Niyaldağ silsilələrini kəsinib keçərək
çox dar və dərin kanyon mələ
gətirir.

Göyçay dərəsindəki Bəy Qafqaz dağlarına açılan manzara.

Buynuz park meşəsi (İsmayıllı). Göyçay dərəsinin sağ və sol sahilləri boyunca sıx alçaq dağ və dağətəyi meşələrdə günəş şüaları ağacların çatırını keçərək himalayına görə meşəaltında düşməklə əmələ gəlmişdir.

Nağaraxana palçıq vulkanı (Şamaxı rayonu). Məhz Şamaxı rayonunda palçıq vulkanları 1000-1500 m. yüksəklikdə müəhəhidə olmur.

Dzmirçi palçıq vulkanı (Şamaxı rayonu). Məşə-çöl və çöl landşaftları daxilində yerləşən bu vulkan geniş sahə tutur və öz aktivliyi ilə seçilir.

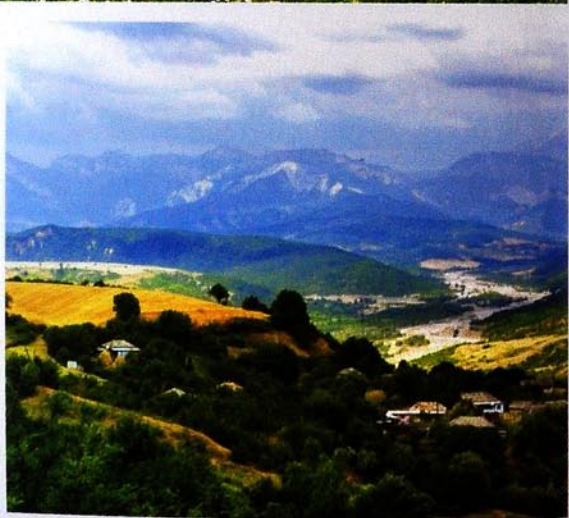

"İki dünya" qovuşan yer (Şamaxı rayonu). Palçıq vulkanlarının püskürmə materialları və ətraf təbii landşaftlar necə kəskin fərqli mənzərə yaradırlar.

Dəş çölləri yazda müxtəlif dağ çiçəkləri ilə göz oxşayır, insanı sələh edir (Şamaxı rayonu).

Girdimənçay dərəsi mənzərəsi.

Mimozini yuksak dağlardan
göürm dağ çayı yayın sonlarında
demek olur ki, quruyur.

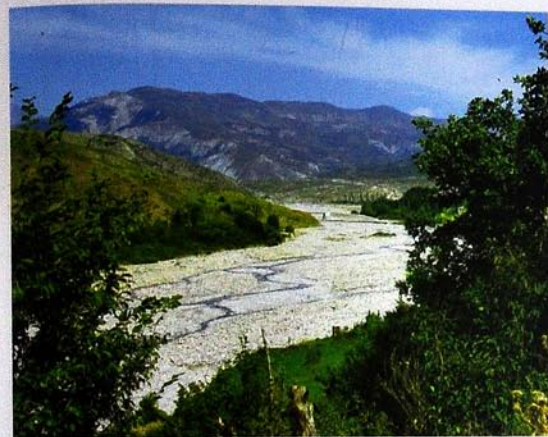
Lahıc dağarası çökəkliyi. Dəniz səviyyəsinin təqribən 1400-1800 m. yüksəklikdə yerləşən yamacları intensiv sürüşmələrlə sığınmanın bu dağətəli çökəklikdə hələ eramızdan əvvəl insanlar məskən salmışlar.

Lahıc dağları. Sənəkləri ilə məşhurlar olan qədim Lahıc qəbriyyəti əhatə edən Qovdağ və Niyədağ silsilələri birlikdə Lahıc dağları adlanır. Bu iki silsilə hər tərəfdən dağətəli çiyi adlı çökəkliyi hüdudlandırırlar.

Girdimənçayda tənqə dərəsi. Niyədağın çay dərəsi ilə kəsilmiş hissələrində uçurumlu yamaclar görünür. Dərənin eni işə kəskin azalır.

Lahıc mənzərələri. Lahıc təkcə tarixi-mədəni abidələri ilə yox, həmçinin təkrarolunmaz təbii mənzərələri, zəngin dağ meşələri, geniş say otlaqları, gürsulu çayları ilə də hamını valeh edir.

Lahuc yolu (Girdimançay dərəsi).
Bir-birini sıx edən dağlar hər
bir dənğədən sonra səyahətçinin
gözü qarşısında tamamilə yenı,
heyranətə mənzərəni canlandırır.

Lahucda dik qayalar. Intensiv
aşınma nəticəsində kəskin
parçalanmış Qovdağ və Niyaldağ
silisliləri yamaclarında Lahuc
qəsbəsinə qədər yol boyu dik
qayalar təbii izmətli görünm
verir.

Tufandağ (Qobuə rayonu). Baş
Qafqaz dağlarının suayrıcısında
yerləşən Tufandağın (4191 m.)
dik cənub yamacı qay turizminin
inkişaf etdirilməsi üçün əlverişli
təbii şəraitə malikdir.

Girdimançay Niyaldağ kəndi
keçərək.

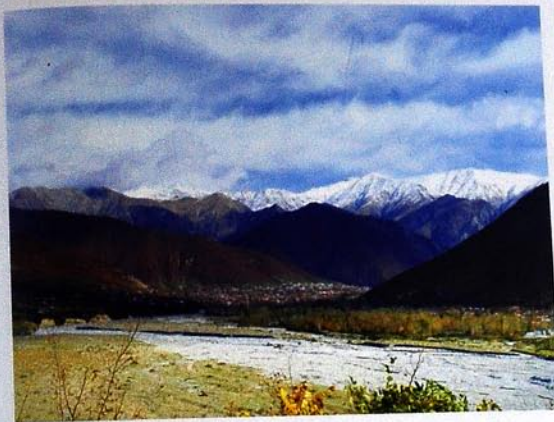

Günəbaxan tarlası aşınmışdır.
Böyük Qafqaz dağlarının
ətəklərində yerləşən Qanux-
Əyriçay vadisinin bərkətli
torpaqları müxtəlif kənd təsərrüfatı
bitkilərinin yetişdirilməsi üçün
tamamilə mənimlənməmişdir.

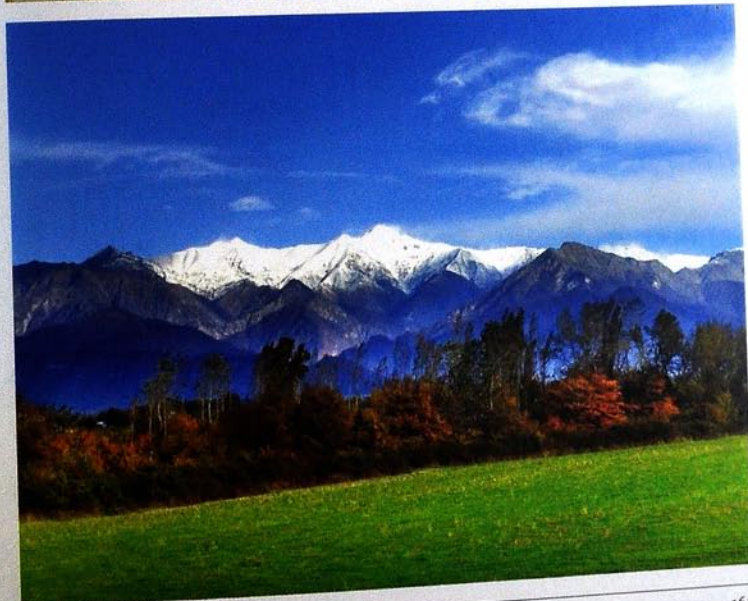

Böyük Qafqazın baş dumanlı
dağları. Azərbaycanın ikinci
rütubətli subtropik zonası
adlandırılan Böyük Qafqazın
cənub yamacına il ərzində
900-1600 mm. atmosfer yağıntısı
düşür ki, onlar da bir çox dağ
çaylarının bol su ilə təminatında
zəsas rol oynayır.

*Qatıx-Əhricəyi dərəcəsi şahit
ağac (Qəbələ rayonu).*

*Baş Saayıcı silsilənin zirvələri
yağda da qar və buzla örtülür.*

Qemx-Əyriçay vadisi. Baş Suayrıcı silsilə ilə Acınohur alçaq dağlığı arasında yerləşən bu dağarası düzənliyin səthi əsasən IV dövrün allüvial mənsəli qalın çökmə saxuruları ilə örtülmüşdür. Məhsuldar torpaqları tamamilə məhv olmuşdur. Zəngin yeraltı sularından istifadə məqsədi ilə Qıyuz-Qəbələ-Bəki su kəməri istifadəyə verilmişdir.

Vüqarı dağlar. Böyük Qafqazın ən yüksək (4000-4466 m.) qaldırılmış Baş Qafqaz silsiləsinin yüksək dağlığının dik, uçurumlu yamacları, tədricən yaşıl alp-subalp çəmənlikləri və dağ meşələri ilə növbələşərək zəngin biotəxtəliflik yaradır.

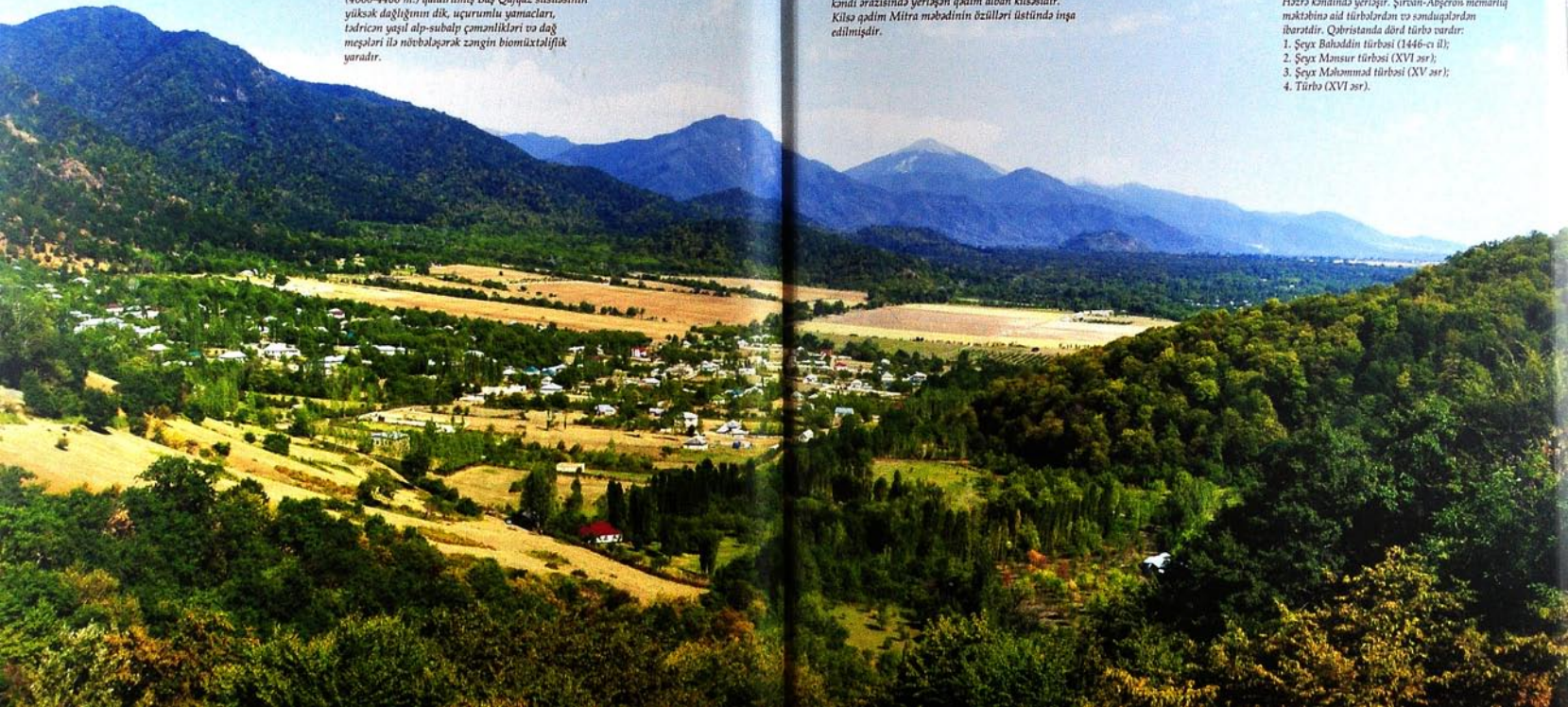

Kilsədəğ məbədi – Qəbələ rayonunun Böyük Əmilı kəndi ərazisində yerləşən qədim alban kilsəsidir. Kilsə qədim Mitrə məbədinin özülləri üstündə inşa edilmişdir.

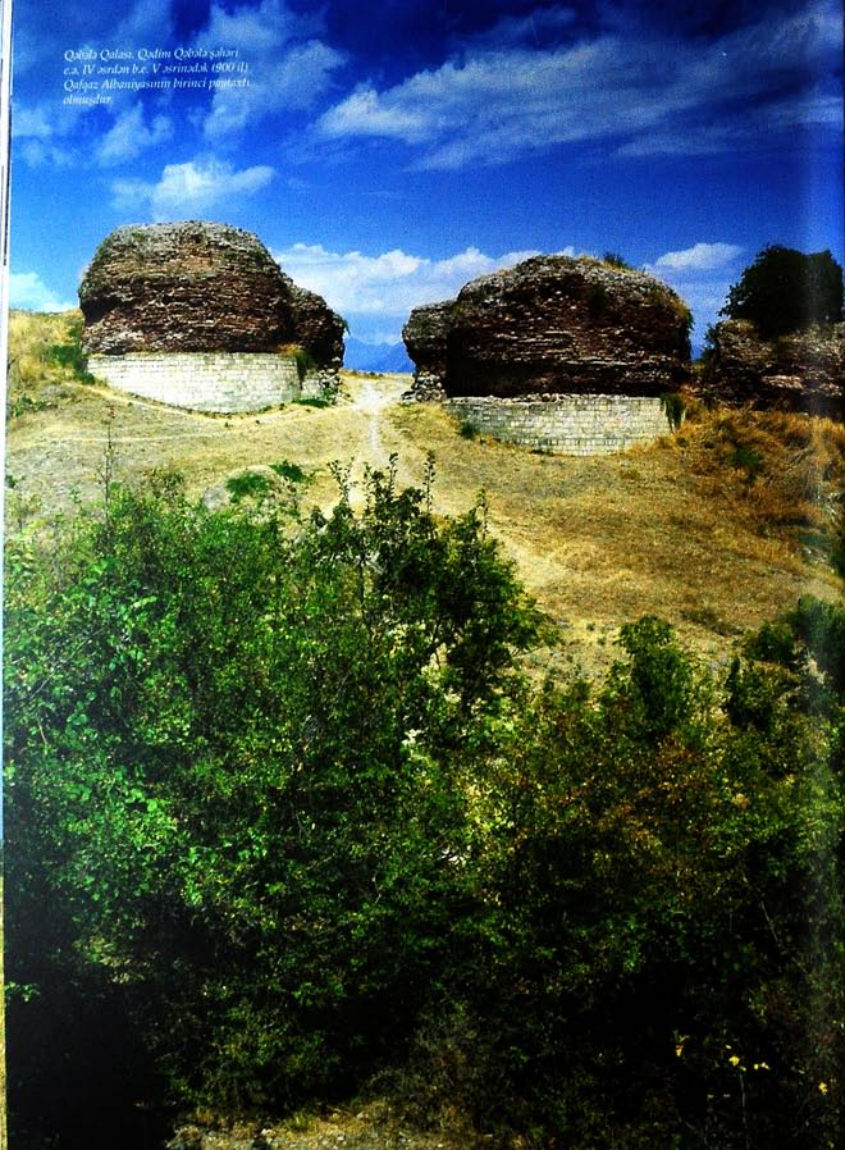

Hızo Türbələr Kompleksi. Qəbələ rayonunun Hızo kəndində yerləşir. Şirvan-Abşeron memarlıq məktəbinə aid türbələrənd və sənəduqlərənd ibarətdir. Qəbristanda dörd türbə vardır:

1. Şeyx Bəhəddin türbəsi (1446-cı il);
2. Şeyx Mənsur türbəsi (XVI əsr.);
3. Şeyx Məhəmməd türbəsi (XV əsr.);
4. Türbə (XVI əsr.).

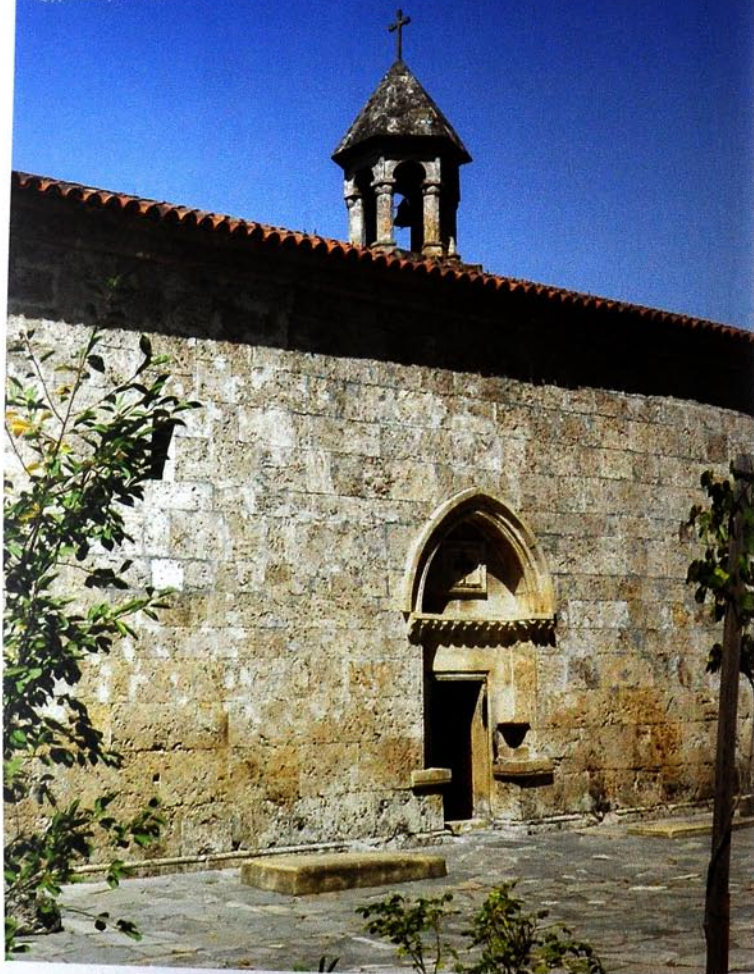
Qədim Qalası. Qədim Qəbüləşaları
e.ə. IV əsrlər b.ə. V əsrinədək (900 illik).
Qafqaz Albaniyasının birinci paytaxtı
olmuşdur.

Qədim Qəbula (arxeoloji qazıntılar).

Nic kəndində məbəh
(Çufqar, Albaniyası dövrü).

Laki kilsəsi (Qax). Kilsə qədim
zərdüş məbədi əsası üzərində
yaradılmışdır. Məbədin təqribən
IV əsrdə Albaniya hökəmdarı III
Məhəmməd Vəraqanın hakimiyyəti
dövründə kilsəyə çevrildiyi güman
edilir.

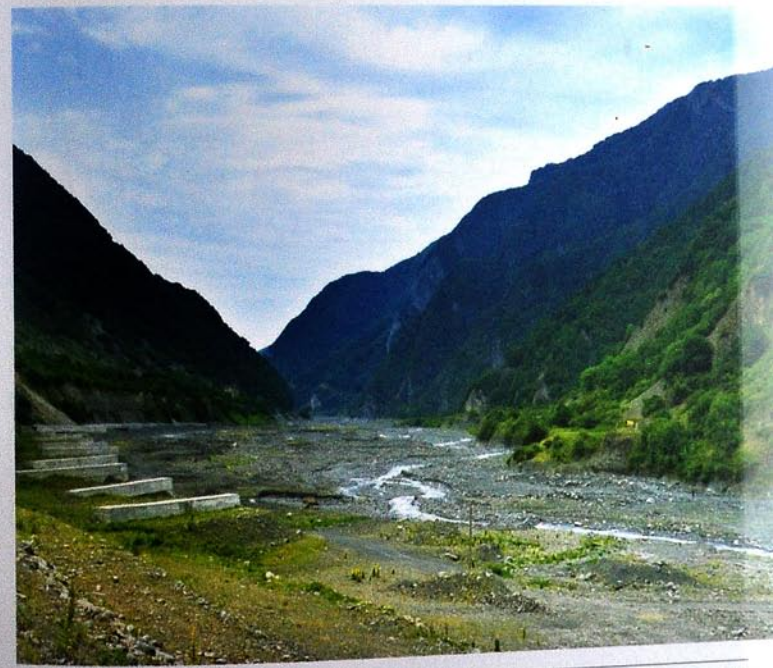
Qaxın Laki kəndində
V əsr monastri.

*Dəmiraparaçay dərəsində
Bəş Qafqaz dağlarının görünüşü.
Qəbələ rayonu ərazisində
səhrəngiz təbiətə malik olan bu
çay dərəsi həmçinin çox güclü sel
təhlükəliyi ilə seçilir.*

*Dəməşliçay dərəsi (Oğuz rayonu).
Böyük Qafqazın cənub yamacının
səli çaylarına əl olən Dəməşliçay
dərəsində səldəm mühafizə
qurğuları yaratmaqla Ətraf
ərazilərə düşən zərər minimuma
endirilir.*

Zağın dağ meşəsi Qafqaz regionu
Azərbaycan ormanının 4%-dən
çoxu meşələrlə örtülüdür. Qafqaz
cəngəlliyi dağ meşələrindəki ən
böyük komplekslər. Böyük Qafqazın
cənub yamaqlarında daha geniş sahəni
örmənin 27%-ni əhatə edirlər.

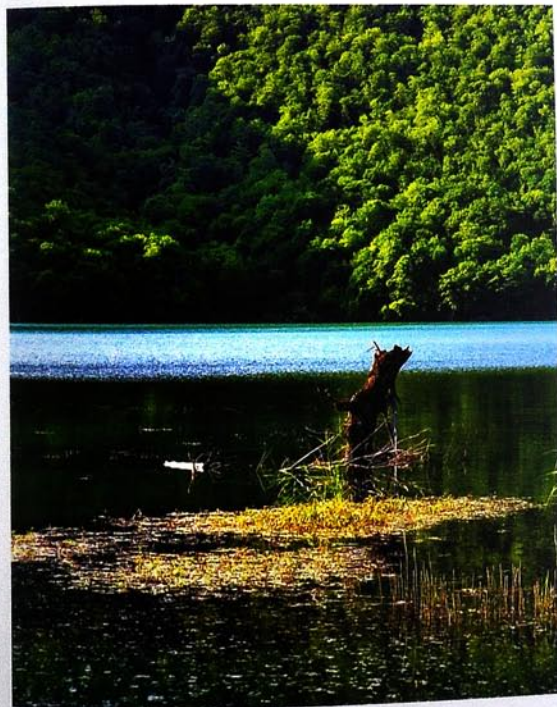

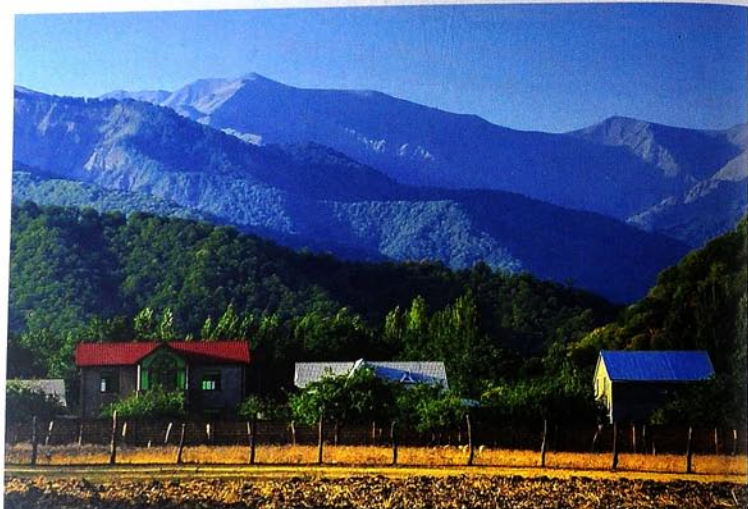
Nohurqışlaq gölü (Qəbələ rayonu). XX əsrin 60-cı illərində Qanx-Əyriçay vadisində intensiv inkişaf etdirilən əkin sahələrini suvarma suyu ilə təmin etmək məqsədilə yaradılmışdır. Hal-hazırda bu su anbarından həmçinin istirahət-turizm məqsədi ilə geniş istifadə edilir.

Qanx-Əyriçay dərəsində nohur.

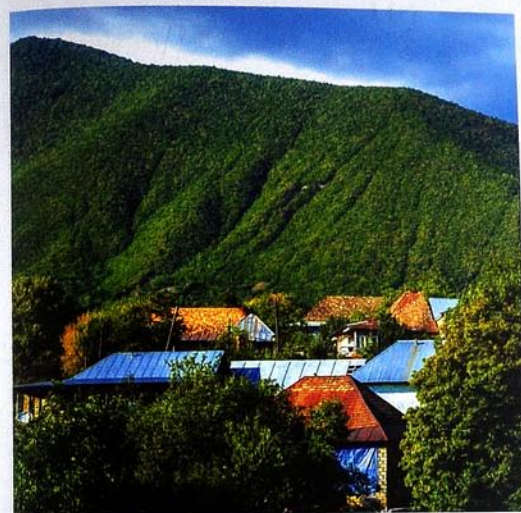
Nohurqışlaq su anbarı yağıl meşələrlə əhatə edilmişdir.

Əzəmətli Böyük Qafqaz dağları.

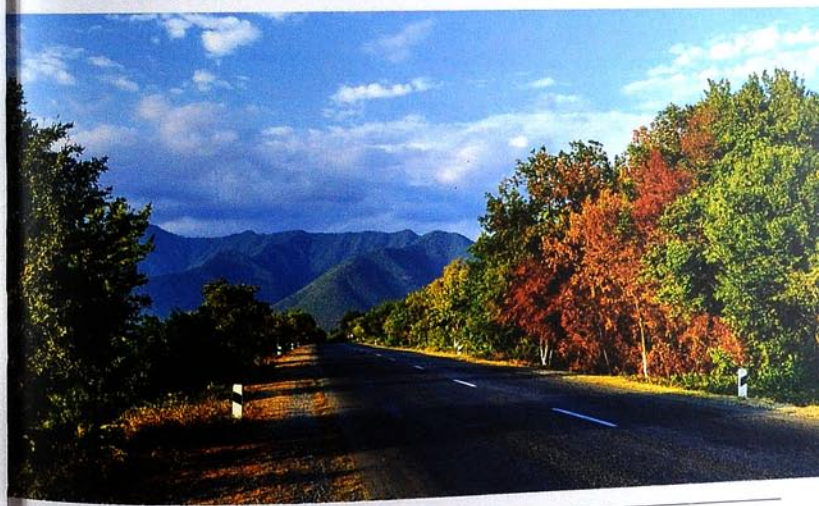

Dağlarda payız (Qabala).

Məşə landşaftları (Şəki rayonu).
Böyük Qafqazın cənub yamacında
sax məşə landşaftları rütubətli
iqlim şəraitində dağətəyi məlli
düzlüklərə qədər enərək hər tərəfi
yaşillığa qəpq edirlər.

Şəki-Qiyaz yolu.

Azərbaycanın şəfəli və rəngarəng iqlimə malik bölgələrindən biri də Şəki-Zaqatala zonasıdır. Onun tərkibinə Qəbələ, Oğuz, Şəki, Qax, Zaqatala və Balakən rayonları daxildir. Böyük Qafqaz sıra dağları əraziyə soyuq şimal küləklərinin daxil olmasının qarşısını alır. Sərin iqlim, sıx meşəliklər, bulaq və çay suları bu zona üçün xarakterikdir. Belə gözəl təbiət şəraitində məskunlaşmış insanların yaratdığı tarixi memarlıq irsi ətraf landşaftla harmo- niyada həll olunmuşdur.

Bu zonada tarixən tikinti materialı kimi çay daşından istifadə olunsada, burada kifayət qədər daş, əhəng, gil, qum və s. mövcuddur. Yerli materiallardan bişmiş və çiy kərpic, kirəmid hazırlanır. Meşə materiallarından tikintidə geniş istifadə olunur.

Qədim Qafqaz Albaniyasının Kür çayının sol sahilə ərazisinə daxil olan Şəki-Zaqatala bölgəsi uzun əsrlər boyu bu dövlətin tərkib hissəsi olmaqla xristian dininə sitayiş etmişdir. VII-VIII əsrlərdə islam dininin yayılmasına baxmayaraq, burada xristian, hətta zərdüşət dini təriqətləri də uzun zaman mövcud olmuşdur. XVI əsrdə Şah Abbasın bu bölgəyə yürüşlərinə kimi ərazi əsasən xristian dininin təsiri altında olub.

Azərbaycanın tarixi memarlıq irsinin inkişafında Şəki-Zaqatala bölgəsinin özünəməxsus rolu var. Zəngin təbii şərait, memarlıq-tikinti ənənələri, müxtəlif daş növləri, bişmiş və çiy kərpic, kirəmid bu bölgənin tikililərinə digər bölgələrlə müqayisədə daha maraqlı etmişdir.

Şəki-Zaqatala bölgəsinin tarixi memarlıq irsi özünü sosial-iqtisadi inkişafın izlərini əks etdirən üç memarlıq tipində büruzə verir. Bu tiplər müdafiə, dini və yaşayış binaları şəklində cəmləşərək bölgədə memarlığın

Meşə-kül landşaftlarını əhatə etdiyi dağ çayı darəsi.

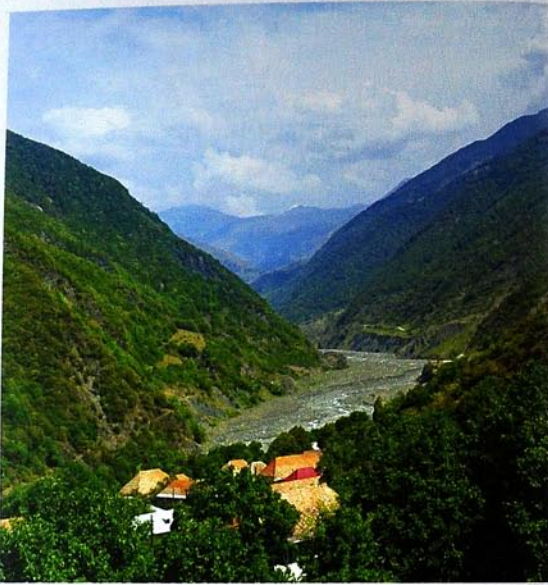

özünəməxsus xüsusiyyətlərini əks etdirir. Qədim Qafqaz Albaniyasının dini tikilləri, orta əsrlərin müdafiə tipli qala evləri, məscidləri, XIX-XX əsrlərin dini və yaşayış binaları Şəki-Zaqatala bölgəsinin tarixi simasını formalaşdırır. Tağ-tavan konstruksiyasından başlanan örtüklər nefli və gümbəzli konstruksiyalara kimi inkişaf edərək daha azəmətli memarlıq zirvəsinə fəth etmişdir. Tikililərin memarlıq kompozisiyaları daha da mürəkkəbləşmiş, zəngin daş dekor yaradılmışdır.

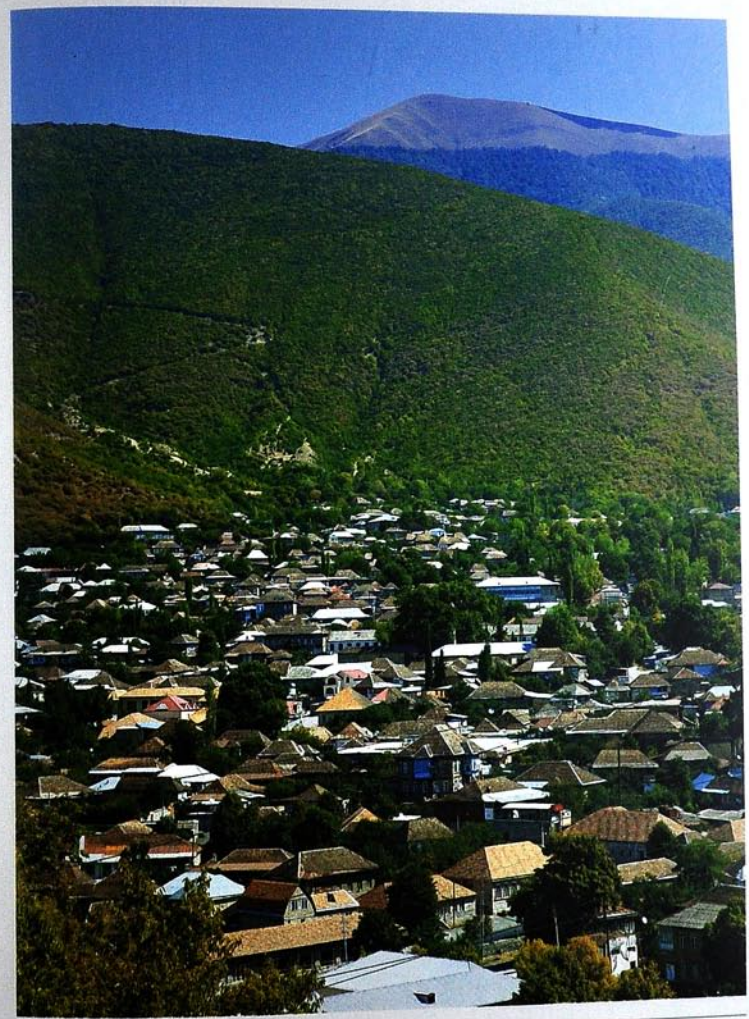
Daxili sosial-iqtisadi şərait və siyasi vəziyyət Şəki-Zaqatala bölgəsində XVII-XVIII əsrlərdə müdafiə tikililəri sahəsində qülləvari müşahidə tipli qala evlərin tikintisinə şərait yaratdı. Belə evlər əsasən qohumluq əlaqələrinin parçalandığı bir dövrdən, yəni ilkin feodalizm dövründən yaranmağa başlamışdır.

Bölgənin yaşayış binaları orta əsrlərdən bəri həm müdafiə, həm də iqlim xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla xalq memarlıq ənənələrini özündə təcəssüm etdirmişdir. Əgər orta əsrlərdə qala evlərin tikintisində tikinti materialı kimi çay daşı və yerli "şirin daşı" görürdüksə, artıq XIX-XX əsrlərdə yaşayış evləri kərpicin müxtəlif növlərinin məhsulu kimi meydana çıxır. Sadə memarlıq-plan həlli və kərpic hörgünün zərif plastikası yaşayış binalarının həcm-fəza mahiyyətini açıqlayır. Bölgənin dini tikililəri fəsadlarının həlli və kəndin quruluşunda tutduğu mövqeyə görə yaşayış binaları ilə sıx əlaqədə həllini tapmışdır. Memarlar əsasən dini memarlıqda diqqətli tikilinin həcm-fəza miqyasına yönəlmişlər. Məhz iri ölçülü miqyas məscidlərin memarlıq-plan quruluşunu həll etmişdir.

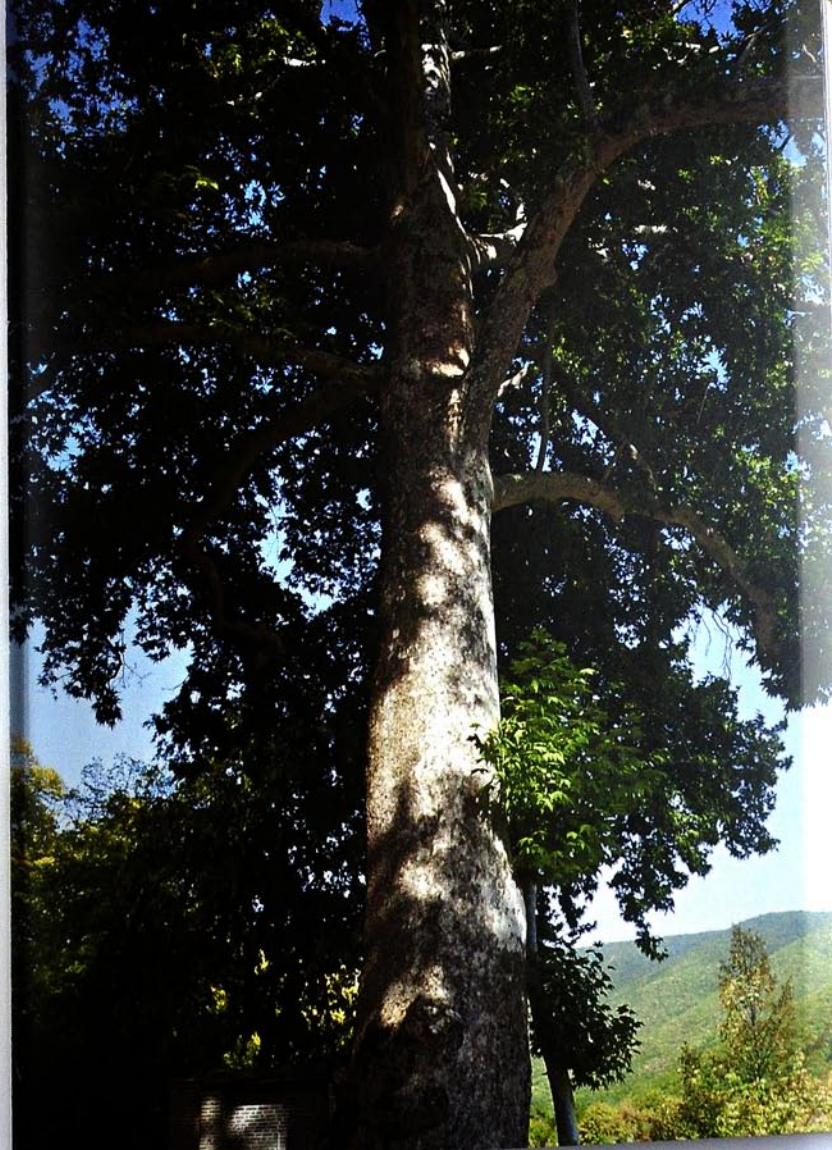
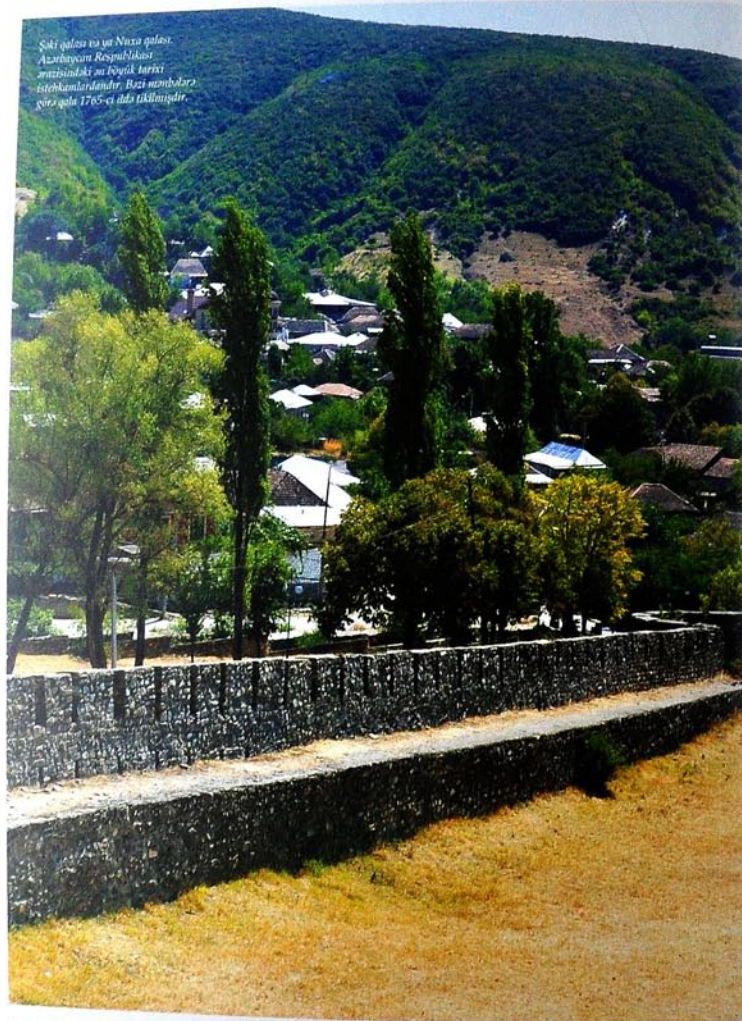
"Yaşıl libas" a bürünmüş Böyük Qafqazın cənub yamacı.

*Kiçay dması Şki rayonu
arazisində mənbəyini Bağ
Qalaz silsiləsindən götürən Kiç
çayı hövzəsindəki çərsəyli sel
ocuqlarından topladığı materialları
uçquraraq ən güclü sel axınları
yaratır. Şki şəhəri yaxınlığında
çay dərəsində böyük bir məsafədə
qoruyucu divarlar çəkilmişdir.*

Səlti qalası və ya Nuxa qalası
Azərbaycan Respublikası
tarixindəki ən böyük tarixi
bütöklərindəndir. Bəzi mənbələrə
görə qala 1765-ci ildə tikilmişdir.

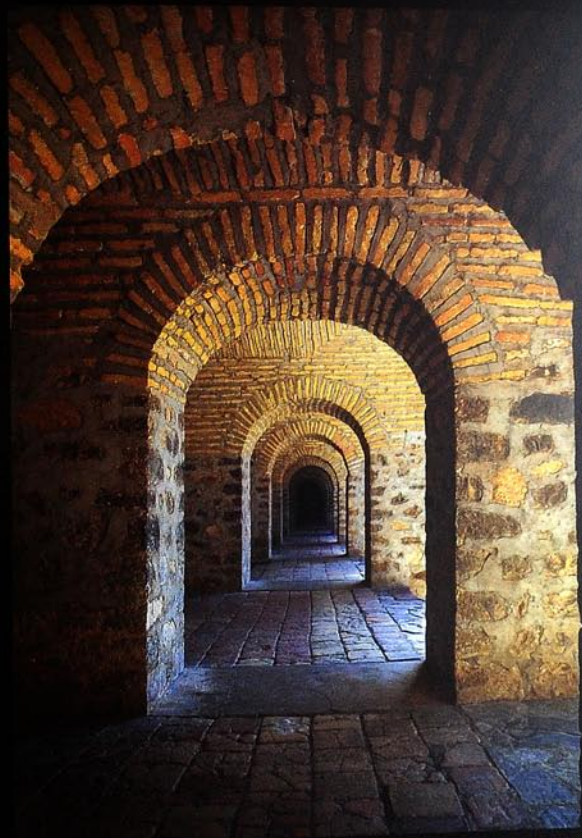
Şakim Yuxarı Kərimxanəsi.

Şakim Yuxarı
Kərimxanəsinin interyeri.

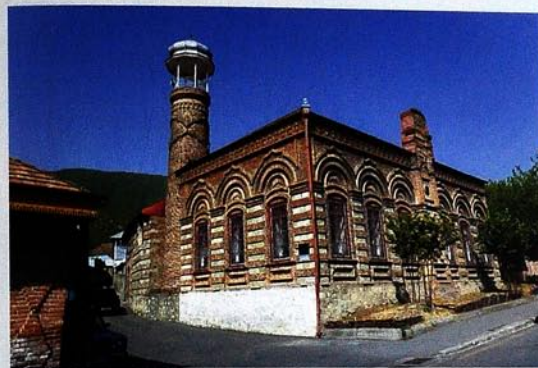
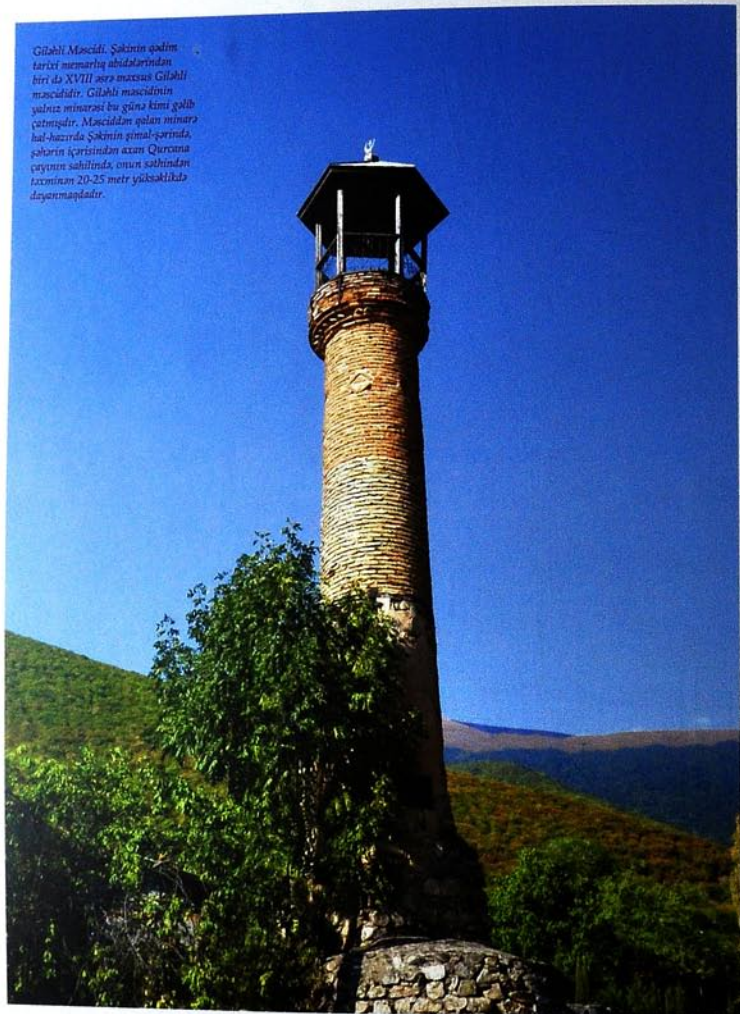

Şakirin Yuxarı karronsatosa.

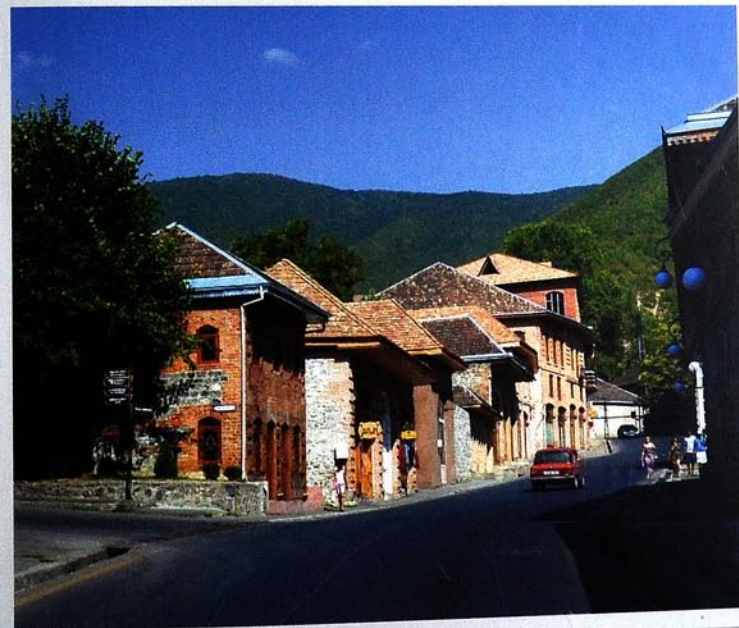
*Şakirin Yuxarı
karronsatosa-sinin interqeri.*

Giləbli Məscidi. Şəkinin qədim tarixi memarlıq abidələrindən biri də XVIII əsr məscidi Giləbli məscididir. Giləbli məscidinin yalnız minarəsi bu günə kimi qalıb çətinədir. Məsciddən qalan minarə hal-həzrədə Şəkinin qimətli şəhərində, Şəkinin içərisindən axan Qorçama çayının sahilində, onun sahilindən təxminən 20-25 metr yüksəklikdə dayanmışdır.

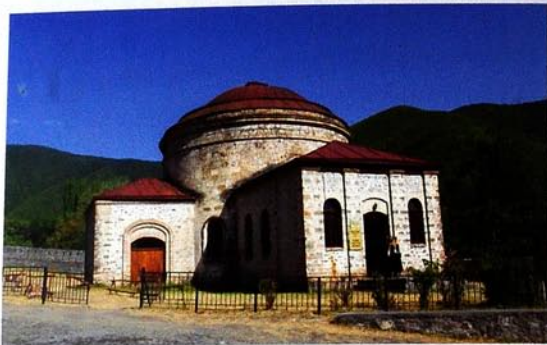

Ömər Əfəndi məscidi. Şəki şəhərində Ömər Əfəndi tərəfindən XVIII-XIX əsrlərdə inşa edilmişdir.

Şəki Şəhəri Yuxarı Baş Dövlət Tarix-Memarlıq Qoruyğu. Xan sarayı, Şəki xanlarının evi, dairəvi məbəəd, qala divarları qoruyğun memarlıq incilərindəndir. Məminlərin ibadət yeri olan Cümə məscidi, Xan məscidi, Yuxarı Karvansəra, Ağcaqlar, Dəryə və Yeraltı hamamlar da görülməlidir. Orta əsrlərdə tikilmiş beş karvansəradan ikisi indiyə qədər qorunub saxlanılıb.

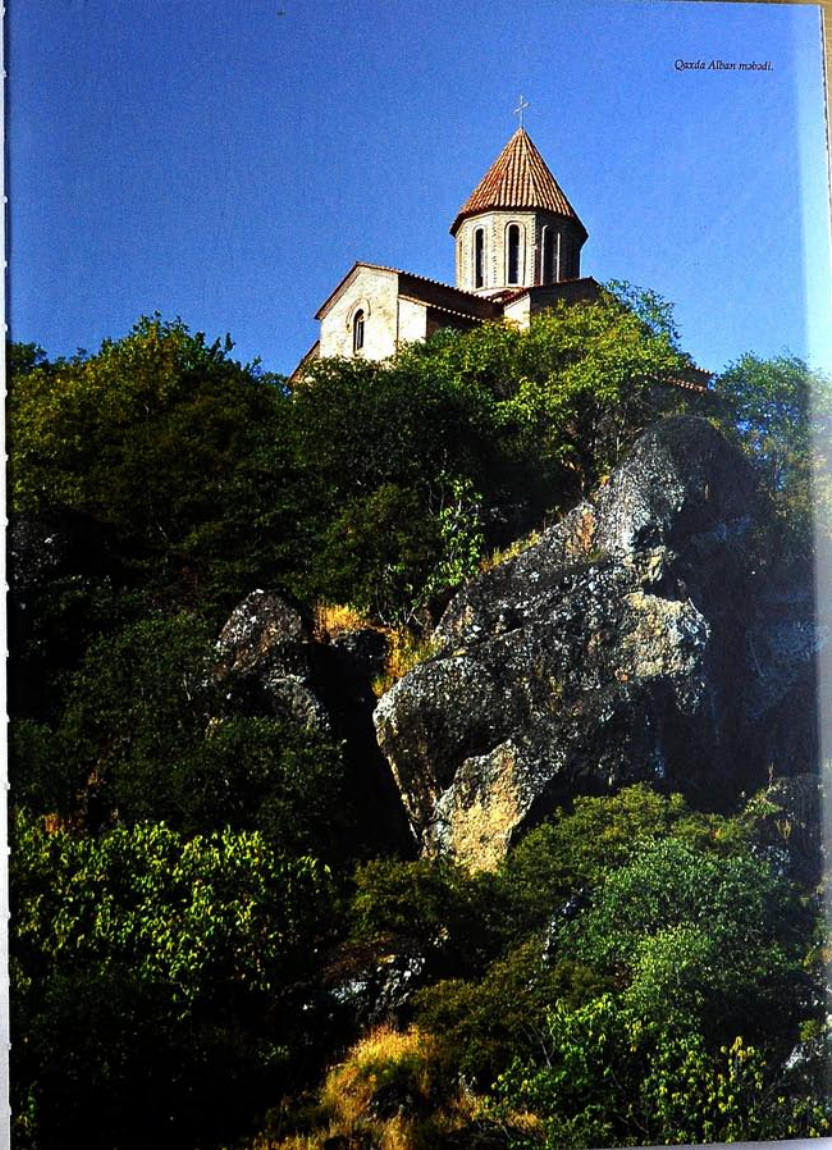
Dairəci məbəd – 1853-cü ildə çar ordusu tərəfindən xaç şəklində salınmış məbədin dairəci hissəsinin özülünün V-VI surlarda tikildiyi vurğulanır. Belə ki, bu hissənin tikinti materialı və quruluş xüsusiyyətləri digər hissələrdən fərqləndiyindən, onun daha çox Qafqaz Albaniyası memarlığına yaxın olması fikri irəli sürülür.

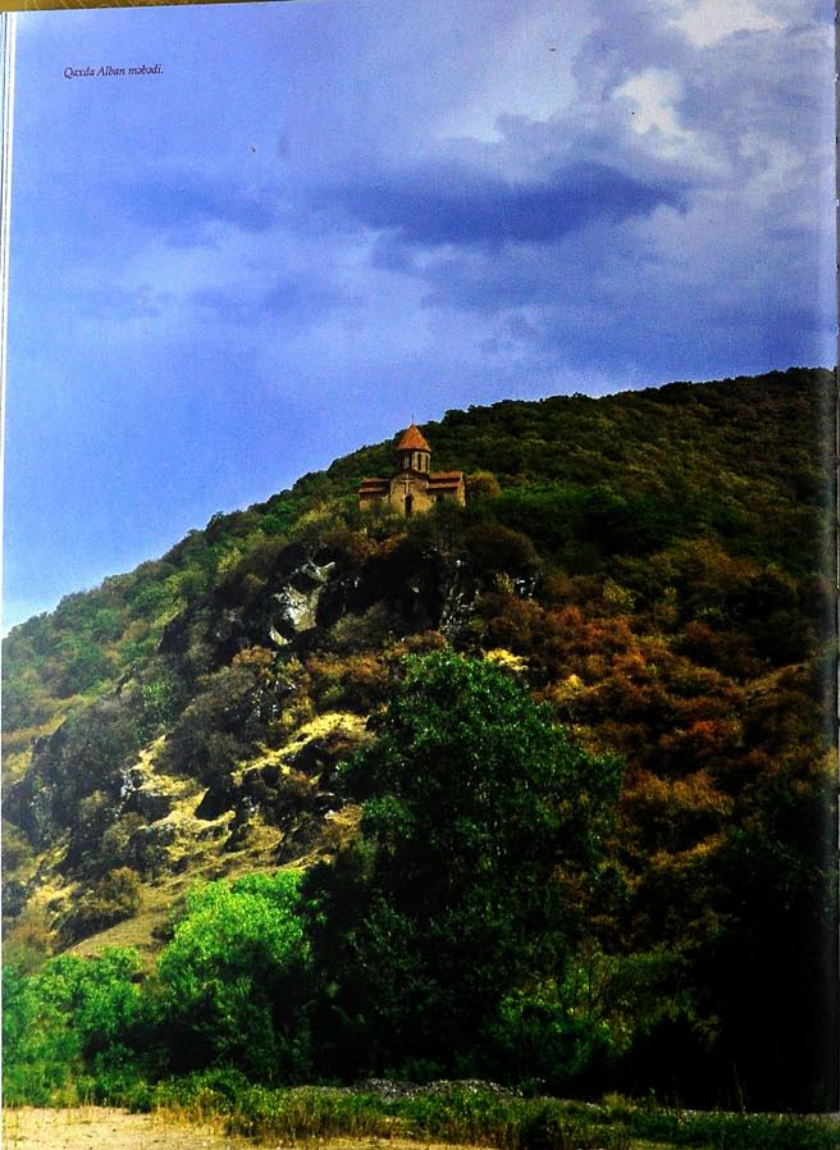
Kiy kəndində Alban məbədi.

Qezda Alban məbədi.

Qezda Alban məbədi.

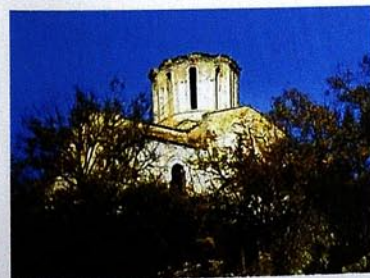

Sımsıq Qala – Qax rayonunun İhsa kəndində. Buzca məhəlləsində müdafiə xarakterli qala-ev kimi XVIII əsrdə inşa olunmuşdur.

Qax rayonunda Qum məbədi. Abidə ilk dəfə əsaslı şəkildə XX əsrin 40-ü illərində torpaq-memar Pyotr Baranovski təşəbbüsü iləqazılaraq təmir edilmiş və bəzən işləri aparılmışdır. Məbədın Alban çarı III Məmməd Vəqəsinin göstərişi ilə inşa olunduğu ehtimal edilir.

Kürmük Alban Kilsəsi (Alban Məbədi). Kürmük məbədi Qax rayonu ərazisində vaxtilə məscid olmuş qədim alban məbədinin (I-III əs) qalıqları üzərində inşa olunmuş kilsədir. Kilsənin inşa tarixi 1873-cü ilə aiddir.

Böyük Qafqazın qış etədləri.

*Donmuş şalala (Qax rayonu).
Qış aylarında kəskin saxtaların
mərhələsində olunduğu Kürmükçay
dərinə 1150 m kəndi
yaxınlığındakı şalala donaraq
sərsəngiz təbiət abidəsi əmələ
gətirir.*

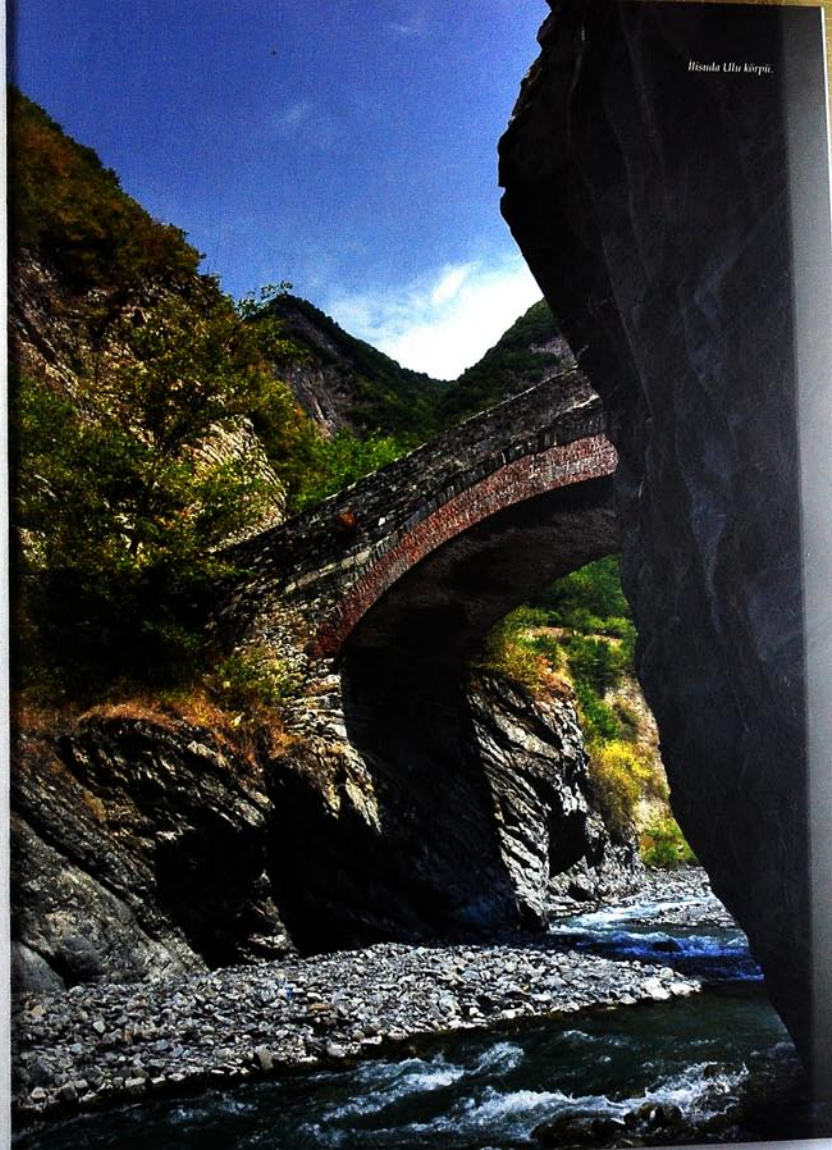

İlisu manzarası (Qax rayonu).

Yüksək dağ ştatəsi (Kürmükçay dərəsi). Qax rayonunun İlisu kəndində yerləşən şalala yarı yağıllı şistlərdə və qumdaşlarında əmələ gələn uçurumdan aşağı töküülərək gözlə manzərə şaradır.

Çingiz qala. Xalq arasında adlandırılan "Cin göz" Qala-qüllə-ey çay daşından XVI əsrdə inşa olunmuşdur.

İlisula Ulu körpü.

*Pari qala V-VI əsrlərə aid olub
Zaqatalanın Yuxarı Çardaqlar
kəndinin Xəngildəğ dağının cənub
ətəyində, qayanın içərisindəki
nadir abidələrin sırasına daxildir.*

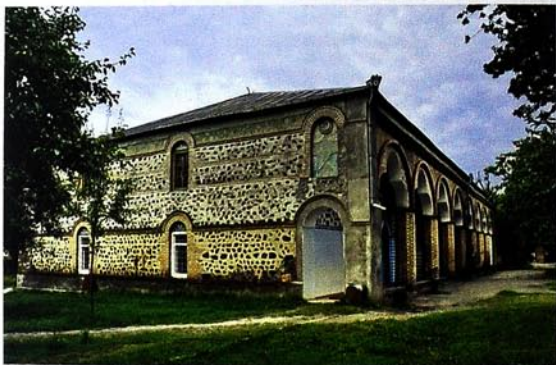
*Dəy yamaclarına sığınmış qala
(Pariqala, Qaz rayonu). Yura to
təbaşir yaşlı qilli sət to qumdaşı
tərkibli dök qapalarda çapılmış bu
qala insanların təbiət qoralmına necə
üstələrlə uyğunlaşdıqlarına ən
yaxşı nümunə sübutdur.*

Zaqatala qalası - 1830-cu ildə Rus imperiyası tərəfindən istilə etdiyi əraziləri əldə saxlamaq məqsədilə tikilmişdir.

Əliabad məscidi. Kəndin yeganə məscidi kimi 1876-cı ildə inşa olunmuşdur.

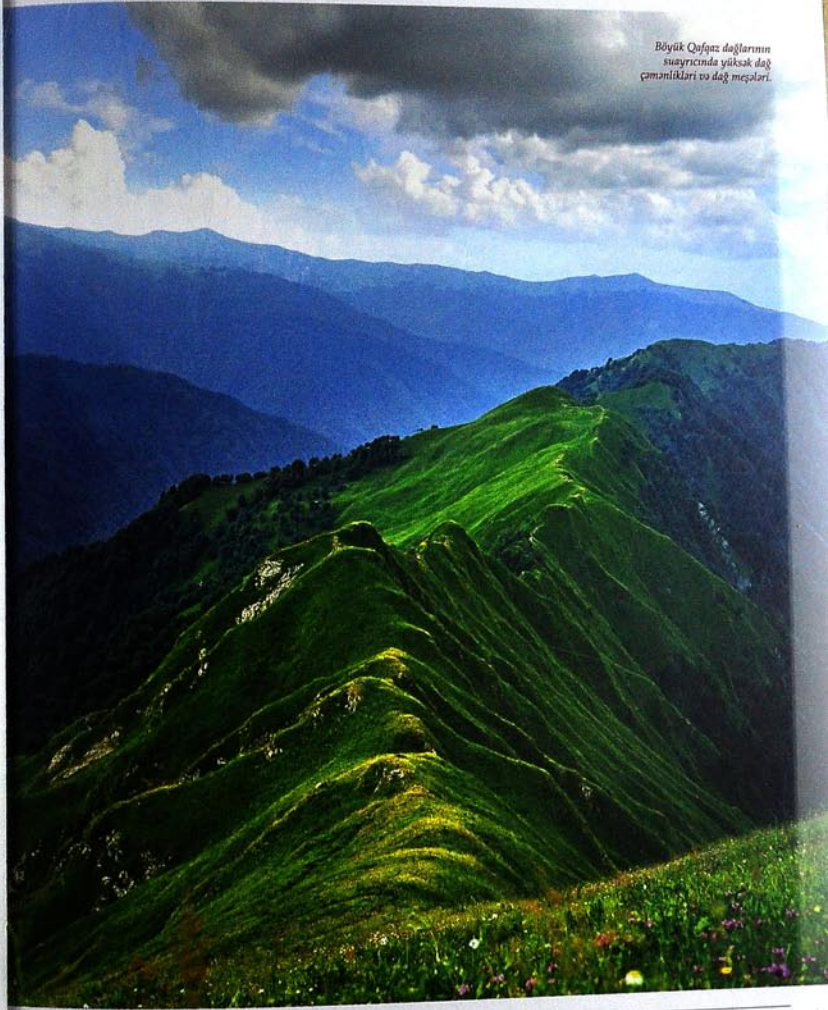

Ayaşlı Tələ məscidi – 1901-1910-cü illərdə ustası Məhəmməd Eldar oğlu tərəfindən inşa olunmuşdur.

Mosul kənd məscidi. Məscidin istisnaa həkk olunmuş kitabə sülh xətti ilə 1202 (1787-1788), 1305 (1890-1891) əyşil olunmuşdur, təbii ustası Hacı Həsən ƏdİLƏLA (Məşədizən) mərəsəsidir.

Böyük Qafqaz dağlarının suayrıcında yüksək dağ çəmənlikləri və dağ meşələri.

A wide river flows through a landscape with green trees and buildings under a clear blue sky. The river is the central focus, reflecting the sky and the surrounding environment. The banks are lined with lush greenery and some structures are visible in the distance. The sky is a deep, clear blue, suggesting a bright, sunny day. The overall scene is peaceful and scenic.

KÜR DAĞARASI
ÇÖKƏKLİYİ

Sıra dağlar, gen dərələr,
Ürək açan mənzərələr
Ceyran qaçar, çiçür malar,
Nə çaxdır oylağın sənini!
Aranın, yaylağın sənini!

Səməd Vurğun

Kür-Araz ovalığı - Kür və Araz çayları vadisində, Azərbaycanın mərkəzi hissəsində yerləşən geniş düzənlikdir. Kür-Araz ovalığı daş dolanbaqlarda yaşamağa alışan şəhər əhalisi üçün ilk baxışda darıxdırıcı görünə də, bu çöllərdə doğulub boya-başa çatan insanlar üçün heç də belə deyildir. Bu yerlər hər il yaz fəslində "çəmənlər gözəli" - lələlərdən al rəngli libasını geyinir. Bahar çağı çiçəklənən çöl əsl möcüzədir və belə gözəlliyi heç olmasa, həyatda bir dəfə gözlə görmək əsl xoşbəxtlikdir. Səmasında torağayları oxuyaraq parvazlanan güllü-çiçəklili çöl əsl nağıldır. Zəngin bitki örtüyü, dərin kimi dalğalanan çöllərin genişliyi göz oxşayır.

Kür-Araz ovalığının ümman kimi geniş quru çölləri insana sanki ruh yüksəkliyi, könül xoşluğu bəxş edir. Yalnız bu torpaqları qarış-qarış görməklə bu gözəlliyi hiss və dərk etmək olar. Bu ovalığın özünəməxsus təbiəti Azərbaycanın digər ərazilərindən seçilir. İlk baxışda düzənlik yekrəng və hətta solğun görünə də, onun bütün gözəlliklərini hiss etdikdə, çöl təbiətinin necə füsunkar və qeyri-adi olduğu üzə çıxır.

Antik dövrlərdə və erkən orta əsrlərdə Kür-Araz ovalığının ərazisində tikilən bir çox kanalların, qədimdə mövcud olmuş çiçəklənən Paytakaran şəhərinin qalıqları günümüzədək gəlib çıxmışdır. Bu quru çöllərin suvarılan torpaqlarında yaranan vahələrdə hələ qədimdən müxtəlif mədəni bitkilər yetişdirilir. Suvarma kanallarının sıx şəbəkəsi Qarabağ və Mil düzlərini bütün istiqamətlərdə kəsirdi. Qədim dövrün məşhur alimlərindən sayılan Strabon (b.e.ə. I əsr) özünün çoxcildli "Coğrafiya" kitabında yazırdı: "Vadi bütünülklə çaylar və digər su mənbələri vasitəsilə Babilistan və Misir torpaqlarından daha yaxşı suvarıldığından, həmişə yam-yaşıl otlarla örtülü olur. Əkilən üzüm tənəkləri artıq 2-ci il bar verməyə başlayır. Yerli şərait dənli bitkilərdən ildə 2 dəfə məhsul götürməyə imkan verir". Mənimənilmək üçün çox əlverişli olan düzən torpaqlardan qış otlarla kimi də istifadə olunur. Suvarılan torpaqlarda pambıq, nar, heyvə, xurma, gilə və s., eləcə də dənli və bostan bitkiləri yetişdirilir. Kür-Araz düzənliyinə xas olan təbiətin bütün gözəlliyini duymaq və anlamaq üçün, ilk növbədə onun görməli yerləri ilə tanış olmaq lazımdır.

Azərbaycanın ən qiymətli sərvətlərindən biri - "ağ qızıl" adlandırılan pambıq bitkisinin ən sahələri geniş ərazi tutur. Pambıq Azərbaycanın ixrac etdiyi əsas məhsullardan biridir. Günəşin "zərrəsi" sayılan pambıq bitkisi artıq 7 min ildən çoxdur ki, insanlar tərəfindən aqilib-becərilir. Pambıq qozalarının dörd yarpaqlı açılması prosesi öz füsunkarlığı ilə seçilir. Aşağıya doğru əyilən ağ çiçək yumruları zərgərlik incisi kimi muntəzəm və simmetrik şəkildə genişlənilir. Əgər siz heç vaxt pambıq qozalarının açılmasını görməmişinizsə, onda Azərbaycan torpağına gəlin - bu heyranedicə mənzərəni öz gözlərinizlə görün. Sübh çağı, çıxmaqda olan günəşin parlaq şəfəqləri pambıq kollarının bayaz tellərini çəhrayı rəngə boyayanda onlar işıldayan fənərlərə oxşamaqla daha gözəl görünürlər. Gecə ərzində

açılan pambıq qozalarının üzərinə çökən şəh damlları sanki şəffaf muncuqlar kimi bərq vurur.

Landşaftın özünəməxsusluğunu Kür-Araz düzənliyinin cənub-şərq hissəsində - Şirvan düzündə yerləşən Şirvan Milli Parkına səyahət etməklə qiymətləndirmək olar. Ərazinin əsas hissəsini təpəliklər və yovşanlı-şoranotlu yarımsəhralar təşkil edir. Bəzi yerlərdə tirələrə və laqunlara rast gəlinir. Eol prosesləri nəticəsində əmələ gələn xırda ölçülü dara-təpəli relyef ceyranları mühafizə etmək üçün əlverişli imkan yaradır. Dünyada yayılma arealı çox da geniş olmayan ceyranların törəyib artması üçün Azərbaycan ən müasir yerlərdən biri sayılır. Bizim respublikamızın ərazisində ceyranların məskunlaşma tarixi lap qədim zamanlara gedib çıxır. Professor B.D.Hacəyev (1977) araşdırmalarına əsasən, Azərbaycan ərazisində tapılan ceyran sümükləri qalıqlarının yaşını üst Miosen (1,5-2 mln. il əvvəl) dövrünə aid etmək olar. Ərazidə ceyranları, həmçinin digər heyvan və quşları içməli su ilə təchiz edən Çalagöl (Qızılqazgöl), Flamingo və s. göllər vardır.

Deyənlərə görə, vaxtilə Kür-Araz ovalığının quru çöllərində Prjevalski

Kür çayının aşağı axını. Aşağı Kür çökəkliyində meyllik az olduğundan çay ləng axır. Gərsuluqluq dövründə isə çay dərəsi dayaz olduğundan o, neyli genişlənir.

Kür çayının aşağı axını. Aşağı Kür çökəliyində meşəlik az olduğundan çay long axır. Gursululuq dövründə isə çay dənəsi dayaz olduğundan o, xeyli genişlənir.

cinsli vəhşi atlara və vəhşi onaqra-keçilərinə belə rast gəlinirdi. Kür-Araz ovalığının simvollarından biri də zəngin flora və faunası olan Kürboyunun tuqay meşələridir. Torpaq qoruyucu funksiyası yerinə yetirən bu tuqay meşələri quru çölləri kəsib keçən Kür, Araz, Qanıx kimi bolsulu çayların sahilləri boyu yayılıb. Bu düzən meşələri əsasən, palıd, qovaq, göyrüş, söyüd, qarağac, nar, yulğun və s. ağac və kollardan ibarətdir. (Qarayazı, Qaraoğlan, Qarxun, Cırdaxan, Babanlar, Varvara və s. meşələri).

Azərbaycanın qeyri-adi yerlərindən biri də müəyyən geoloji dövrdə Xəzər dənizinin geri çəkilməsi nəticəsində Kür çayının qədim dərəsində formalaşan Hacıqabul gölüdür. Bu göl köçəri quşların qışladığı və nəslilə kəsilməkdə olan nadir su-bataqlıq quşlarının məskən saldığı yer kimi tanınır.

Bunlarla yanaşı burada rayonun inzibati mərkəzi - Hacıqabul şəhəri (mənası "Allah həcc ziyarətini qəbul etsin" deməkdir) yerləşir. Bu şəhər nəinki ərazidən keçən ticarət karvanları, həmçinin həcc ziyarətinə gedən zəvvarlar üçün də dayanacaq rolunu oynamışdır. Şəhərdən şimal-qərb istiqamətində yerləşən Haramı dağında arxeoloqlar qazıntılar nəticəsində qayalar üzərində petroqliflər olan böyük tikililərin qalıqlarını aşkar etmişlər. Qayalar üzərində həmçinin insan və qeyri-adi, fantastik heyvan təsvirləri əks olunan nümunələr də tapılmışdır. Alimlər bu qiymətli tapıntıların yaşını Eneolit dövrünə aid edirlər.

Kürdəmir, bəzənsə Gülüstan adlandırılan bu məkan gözəl, məhsuldar torpaqları ilə məşhur olmaqla yanaşı, həm də istirahət və turizm baxımından cəlbedici yerlərdən biri sayılır. Bu diyar məşhur "Şirvanşahi" üzüm sortu yetişdirilən üzümlükləri ilə çox tanınır.

*Süfrələrin bəzəyidir,
Kürdəmirin qızıl narı.
Mingəçevir dənizindən*

*Neçə-neçə kanal gəlir.
Bağ-bağatlı Şirvanla bir
Ağ pambıqlı Muğam güdür.*

Xəlil Rza Ulutürk

Keçmiş Gəncə xanlığının ərazisinə daxil olan Yevlağı el arasında Gəncəbasar adlandırılırlar. Təsədüfi deyil ki, XII əsrin yazılı mənbələrində Yevlax "Qarabağ qapıları" da adlandırılıb. Bu "qapılardan" illərlə nöinki dəvə karvanları və səyahətçilər istifadə edirdi, həmçinin yaylaqlara köç edən qoyun-quzu sürülərini də keçirib aparırdılar.

Yevlax-Balakən istiqamətli qatarla hərəkət edərkən insan sanki qatarı saxlayaraq bu gözəl yerləri lap keçmişlərdə olduğu kimi piyada və ya atla qarış-qarış görmək istəyir.

Neftçalada ovlanan balıq qənimətləri haqqında rəvayətlər danışılır. Balıqçılar üçün Neftçala əvvəllər olduğu kimi, indinin özündə də gümüşü sazan, xəşəm, kütüm, şamayka, kefal, o cümlədən yaz bolsululuq dövründə kiçikdən böyüyə kimi hamının ovladığı əfsanəvi qızılbalığın zəngin olduğu yer kimi məşhurdur. Azərbaycanın bütün bölgələrindən bura axın edən balıqçıların dediyinə görə, Kürün deltasında uğurlu balıq ovu üçün yaz və payız fəslindən gözəl vaxt yoxdur.

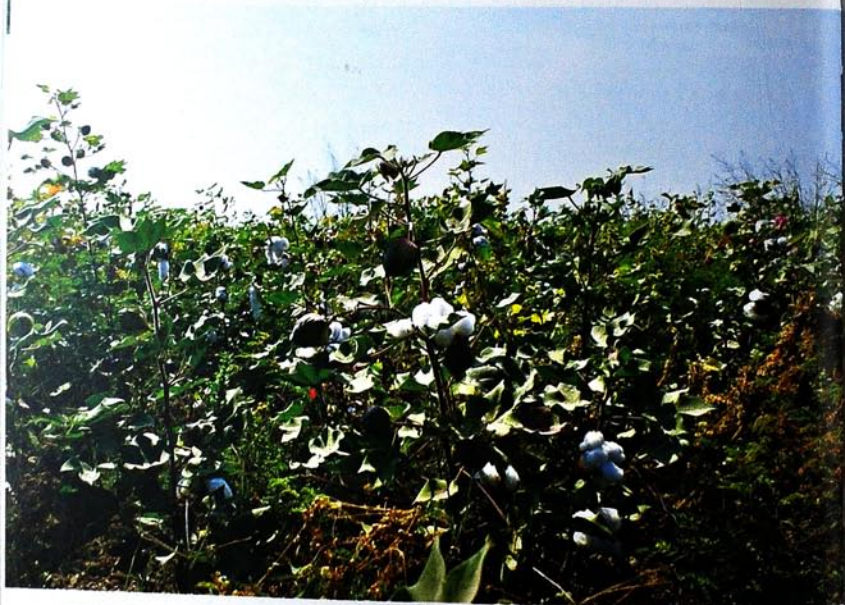
Kür çayında baş vermiş daşqın. Kür-Araz ovalığında minlərlə hektar əkin sahələrinə və qəyayış meşələlərinə böyük zərər vurmuşdur.

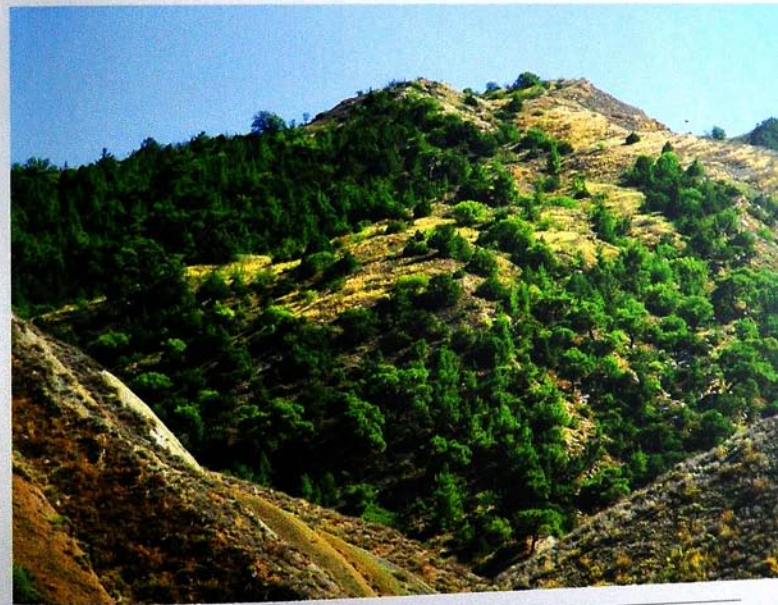
Göyçayın nar bağları aqşatda.

Böllu-börukötli Kür-Araz ovalığı içinin geniş skin sahaları və nar-heçvə bağları ilə mışlıdır.

Yarımsəhraların kangiz kolları. Şoran və şorakətli torpaqlara ən yaxşı uyğunlaşmış bitkilər olmaqla özünəməxsus landşaft örtüyü yaradırlar.

Acınöhr-Ceyrançöl alçaq dağlığının arid meşə-kolluqları. Acınöhr alçaq dağlığında ardıc, saqqız, yabanı püştə ağaclarından və kollardan ibarət olan təbii landşaft kompleksləri yamacların eroziyaya dözümünü xeyli artırır.

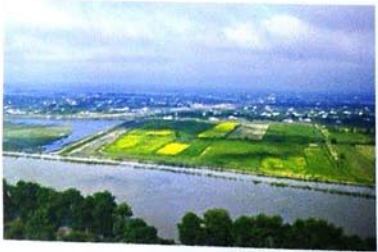

Muğan düzündə suvarma kənaftı.

Sürənc düzündən mənimləmiş dağ yamaqları. Ağınohur-Ləngəbiz vilayətlərinin cənub yamaqlarının dağətəyinin səhəli və tərmi səhəli torpaqları yüksək məhsuldarlığı ilə fərqləndiyindən tamamilə qumlanmışdır.

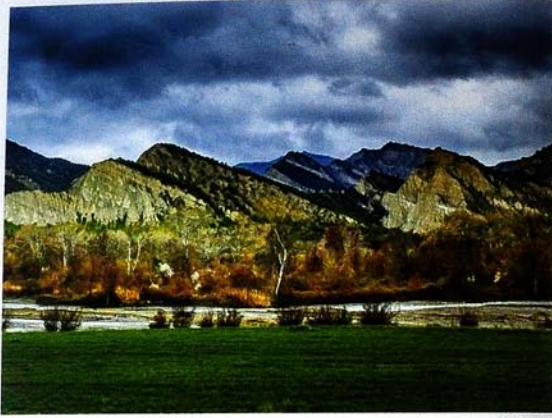
Kür çayında buğ vermiş daşqın. Kür-Araz ovalığında minlərlə hektar əkin sahələrinə və yaşayış məntəqələrinə böyük zərər vurmuşdur.

Atınohur arid ilçə dağlığı Kür-Araz ovalığını Çarx-Əyriçay vadisindən ayırır. Quraq ıqlım şəraiti və seyrək bitki örtüyü burada intensiv denudasiya proseslərinin fəal inkişafına səbəb olur. Nəticədə kəskin parçalanmış rəlyef yaranır ki, bu da sıx yarıqan-qobu çökəsi ilə səciylənir.

Acınohur alçaq dağlıq (Türkmənçay dərəsi). Neçgən – IV dövr yaşlı çölünə sığarılandan ibarət olan arid dağlıq ərazi intensiv denudasiyaya məruz qaldığından arid seyrək meşə-kolları sahəsi ilkin-ila azalır.

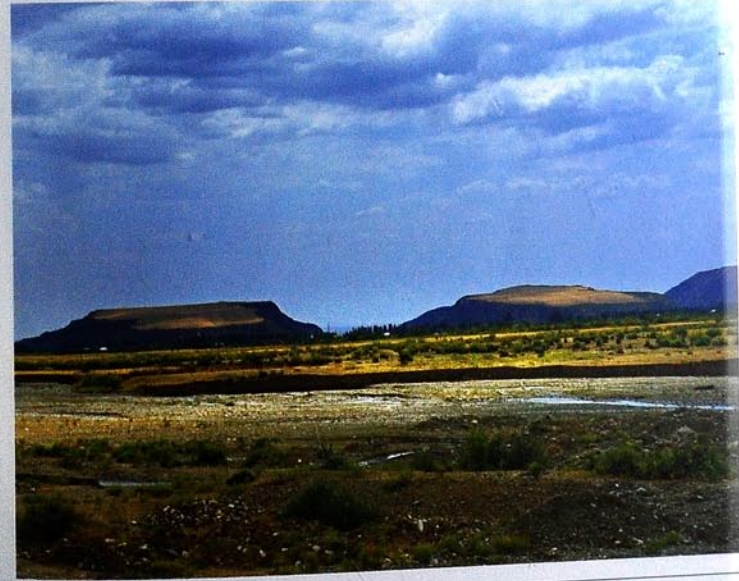

Acınohur gölü. Flamingolar.

Cənub-qərqi Şirvan düzünün təbii gözəlliyi. Vaxtı ilə meşli kəşimlərdə olan yarımsəhra və quru çöllərin bəzəyi olan ceyranlar "Şirvan Milli Park"ında özlərini sərbəst hiss edirlər.

"Qaramayın poncoroları", III dövr (neogen) yaşlı Qaramayın tirsini kəsib keçən Girdiman çayı sanki Böyük Qafqazdan Kür-Araz ovalığına antedent dərələr şəklində "poncorolar" açır.

Kür-Araz ovalığının axmaz gölleri
ışçarı qaqlar üçün ən alverişli
məskəndir.

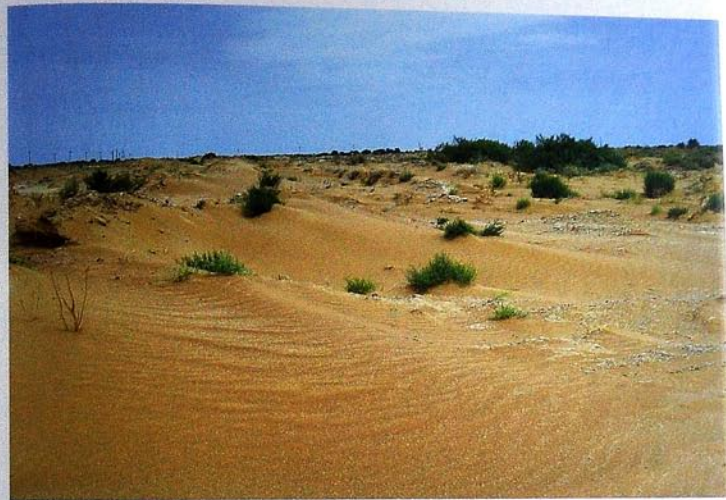

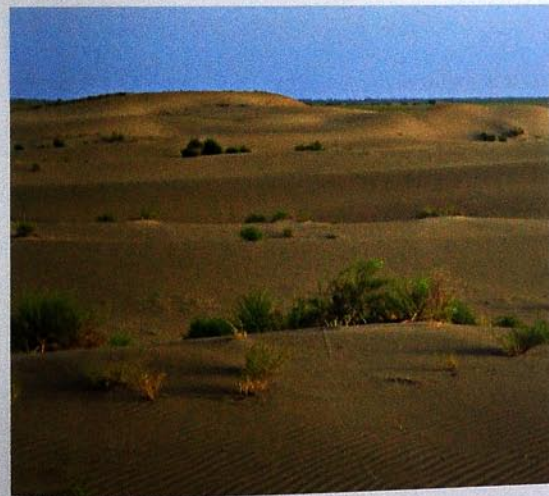
Ağsənar alçaq dağlıqın dağətəyi düzmlikliyi yazda və yayın ilk aylarında sax ot örtüyünə malik olur.

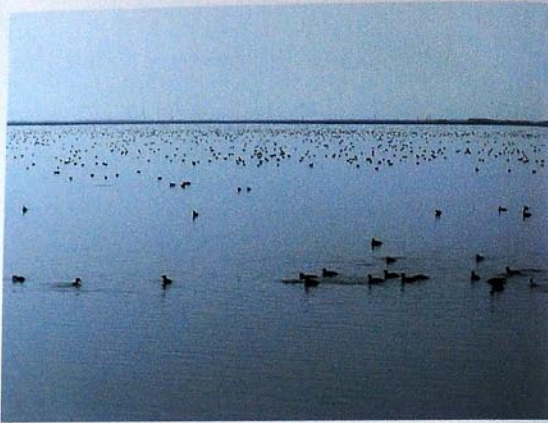
Muğan düzünün yaz mənzərəsi (may). Yarımsəhra landşaftlarında ibarət olan bu düzmlikdə yaz aylarında hər yer qısa müddətə də olsa yeşil örtüyə bürünür.

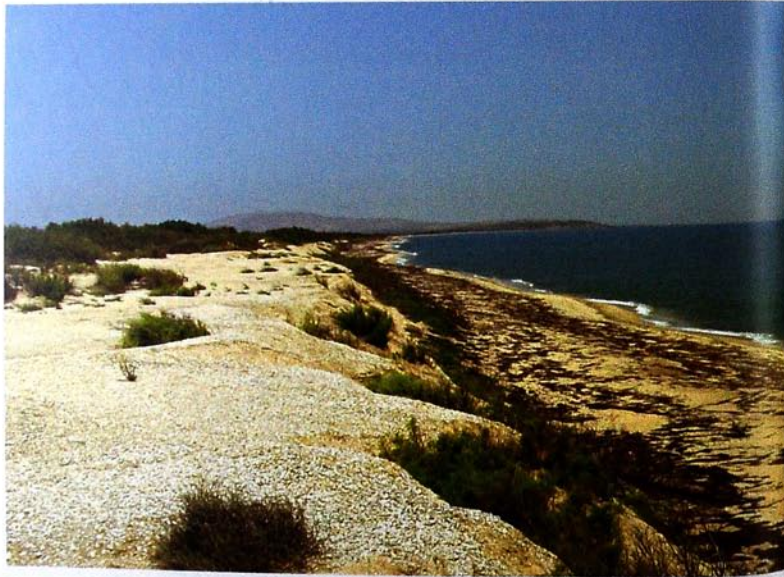
Cənub-şərqi Sürən düzünün qum təpələri. Kür çayının sol sahilində yerləşən, əsasən dəniz akkumulatıvə to allüvial mənşəli çöküntü sığurılardan ibarət bu düzmlik bözən səhranı xatırladır.

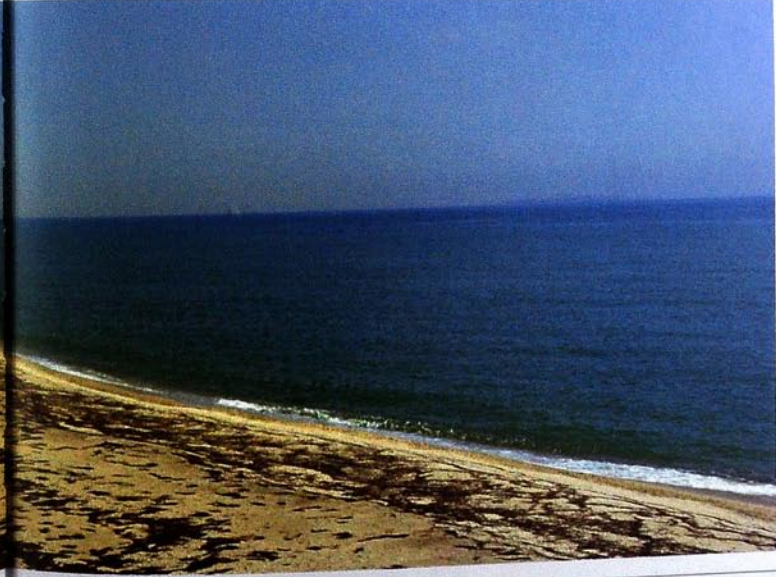
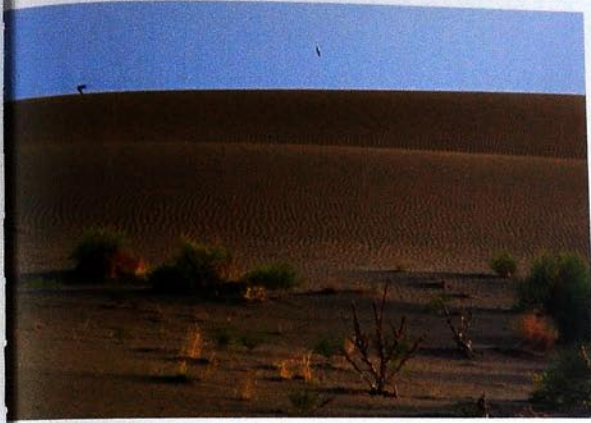
Kiçəri quşlar Mil düzündə. Sarsu və Ağgöl gölləri qışda donmadıqlarına və ətrafları bol yem ehtiyatına malik olduqlarına görə on minlərlə kiçəri quşun qışlama yerinə çevrilmişdir.

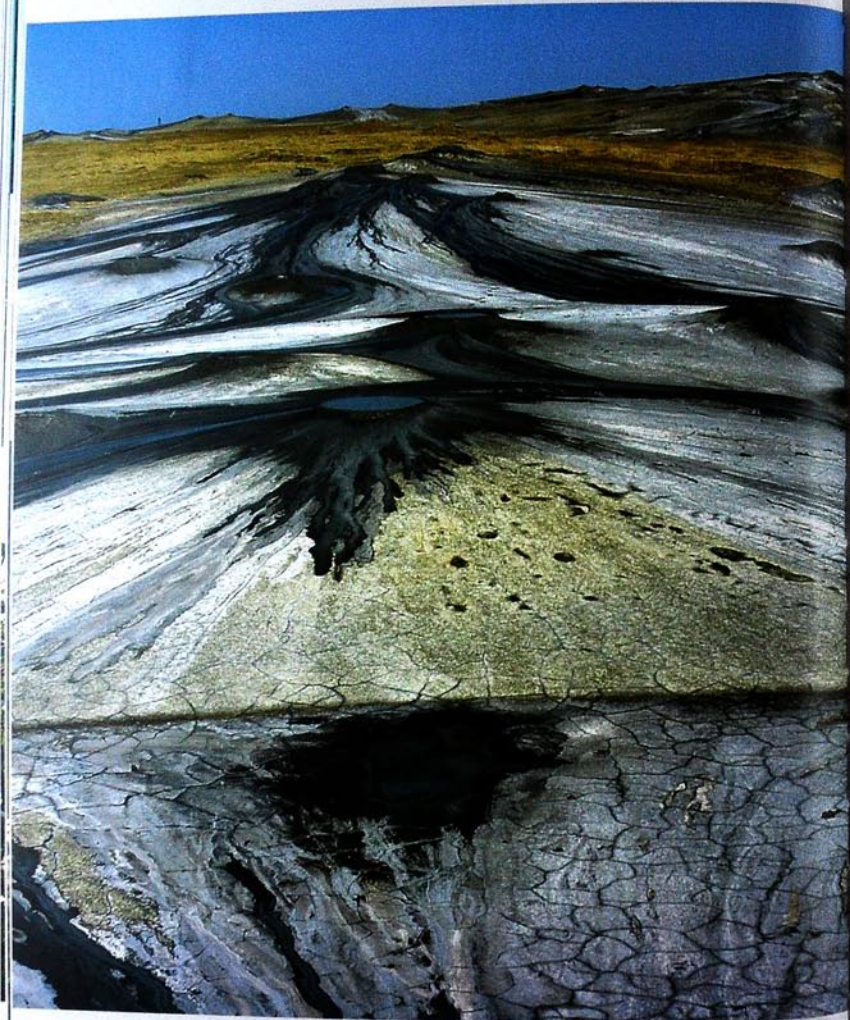

Salyan düzündə dəniz terrası. Xəzər dənizi sahilində toradüdü nəticəsində hündürlükləri və yaşları müxtəlif olan dəniz terrasları aydın seçilir.

Cənub-Şərqi Sireun düzündə qum tapoları. Kür çayının sol sahilində yerləşən, əsasən dəniz akkumulatı və allüvial mənşəli çöküntülərdən ibarət bu düzənlik boz sahranı xatırladır.

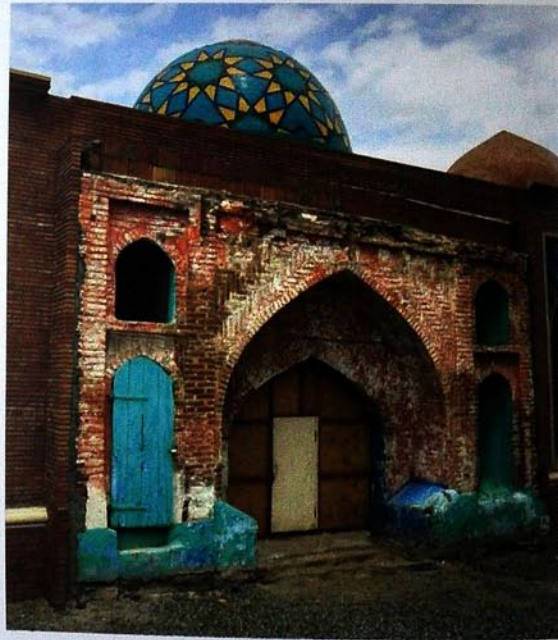
Cənub-qərbi Şirvan düzündə
pülcüq vulkanlarının püskürmə
materialları "Ay landşaflarına"
bənzər manzara yaradır.

Cənub-qərbi Şirvan düzündə
təbii möcüzəsi. Daxili və gilli
süxurlərdə soth və yeraltı suların
birgə fəaliyyətinin nəticəsində
yaranan çökəklik.

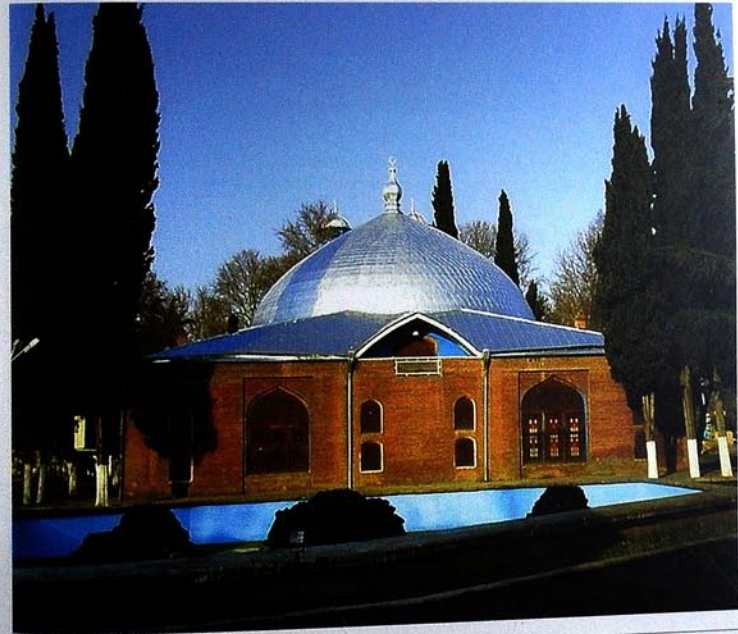
Ərəb xilafətinin yüksəlişi dövründə Azərbaycan memarlığının inkişaf mərkəzi Bərdə şəhəri idi. Mənbələrdə "bu yerlərin Bağdadı" adlandırılan Bərdədə geniş tikinti işləri aparılmış, çoxlu məscid və başqa dini binalar, karvansara, bazar, hamam və s. tikilmişdi. IX-X yüzillərdə Xilafətin zəifləməsi nəticəsində Azərbaycanda kiçik feodal dövlətlərin yaranması ilə bağlı X-XII yüzillərdə müxtəlif memarlıq məktəbləri yarandı (Aran, Təbriz, Naxçıvan, Şirvan-Abşeron). Azərbaycan memarlıq məktəbləri arasında ümumi üslub yaxınlığı var idi. Aran memarlıq məktəbinə (tarixən Gəncə, Bərdə, Beyləqan, Qazax bölgələri) mənsub sənətkarların yaratdığı binaların əksəriyyəti Gəncə zəlzələsi (1139) və monqol hücumları (XIII yüzil) zamanı dağılmışdır. Hal-hazırda Kür-Araz coğrafi rayonunda Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2 avqust 2001-ci il tarixli 132 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş abidələrin əhəmiyyət dərəcəsinə görə bölgüsü kataloqunda 1 qoruq, 2 dünya (Bərdə şəhərində "Allah-Allah" türbəsi və Qazax rayonunda Sınıq körpü), 18 ölkə əhəmiyyətli (9-u Gəncə, 3-ü Bərdə rayonu ərazisində), 306 yerli əhəmiyyətli abidələr qeydə alınmışdır. Gəncə çayı üzərindəki 3 körpü (XII yüz il), Beyləqandakı yaşayış binaları, hamam və s. qalıqları Aran memarlıq məktəbinin üslub özəllikləri haqqında aydın

Gəncə İmamzadəsi, Gəncə şəhərində 3 km. məsafədə yerləşən, XIV-XV əsrlərdə inşa olunmuş İmamzadə kompleksini sətir-məscid, hücrələr, giriş portalı və nekropol ilə geniş bir ərazini əhatə etməklə hündür hasarı ilə əhatə olunmuşdur. Tikililərin harmonik əlaqələri abidənin parlaq kompozisiyasını yaratmışdır.

təsəvvür yaradır. Kərpic memarlığı, xüsusilə qırmızı kərpicin mavi kaşı ilə sintezi bu memarlıq məktəbi üçün xarakterikdir ki, bu da Naxçıvan memarlıq məktəbinin təsirilə əlaqədardır. Unikal Aran memarlıq məktəbinin formalaşdırma rəngarənglik qazanmasında əvəzsiz rol oynamış Gəncə Bərdə ölkəmizin zəngin keçmişə malik qədim şəhərlərindəndirlər. Burada milli üslubda inşa edilmiş müxtəlif karvansara və qalalar, müdafiə qurğuları və imarətlər, məscidlər və məbədələr memarlığımızın parlaq nümunələri olaraq onlara bu gün də xüsusi kolorit verir. Bərdə şəhəri təkcə Azərbaycanın deyil, bütövlükdə Yaxın Şərqi ən qədim yaşayış mərkəzlərindəndir. Bərdə rayonu ərazisində, şəhərdə 1322-ci ildə tikilmiş Bərdə türbəsi, VI əsrə aid köhnə şəhər divarlarının (torpaq) qalıqları, XVIII əsrə aid İbrahim məscidi və qəbiristanlığı, Tərtər çayı üzərində VII-IX əsrlərə aid iki körpü, XIV əsrə aid Axsadan baba türbəsi, Güllüqular kəndində XVIII əsrə aid səkkizgüşəli türbə özünəməxsus memarlıq xüsusiyyətləri ilə seçilir. 1905-ci ildə tikilmiş Cümə məscidi (Bərdə şəhərində), Şirvanlı kəndində XIX əsrə aid hamam, Uğurbaylı məscidi (XIX əsr), Bəhman Mirzə Qacar məqbərəsi (1880) və s. memarlıq irsi nümunələrindəndir.

Gəncə Cümə məscidi. XVII əsrdə formalaşmış şolər meydanının kompozisiyası sxemi mərkəzi oxu üzərində, bir tərəfdən ticarət kompleksini, digər tərəfdən isə qədim dini tikili – Cümə məscidi ilə tamamlandırmışdır. 1606-cı ildə, memar Bəhman Mirzə tərəfindən inşa olunmuş məscid, əyri minarları və giriş portalı ilə diqqəti cəlb edir. Mərkəzi günbəzli məscid aparıcı mövqeyə tutmaqla mədrəsə, nekropol və Çiçək hamamla birləşdirilmişdir.

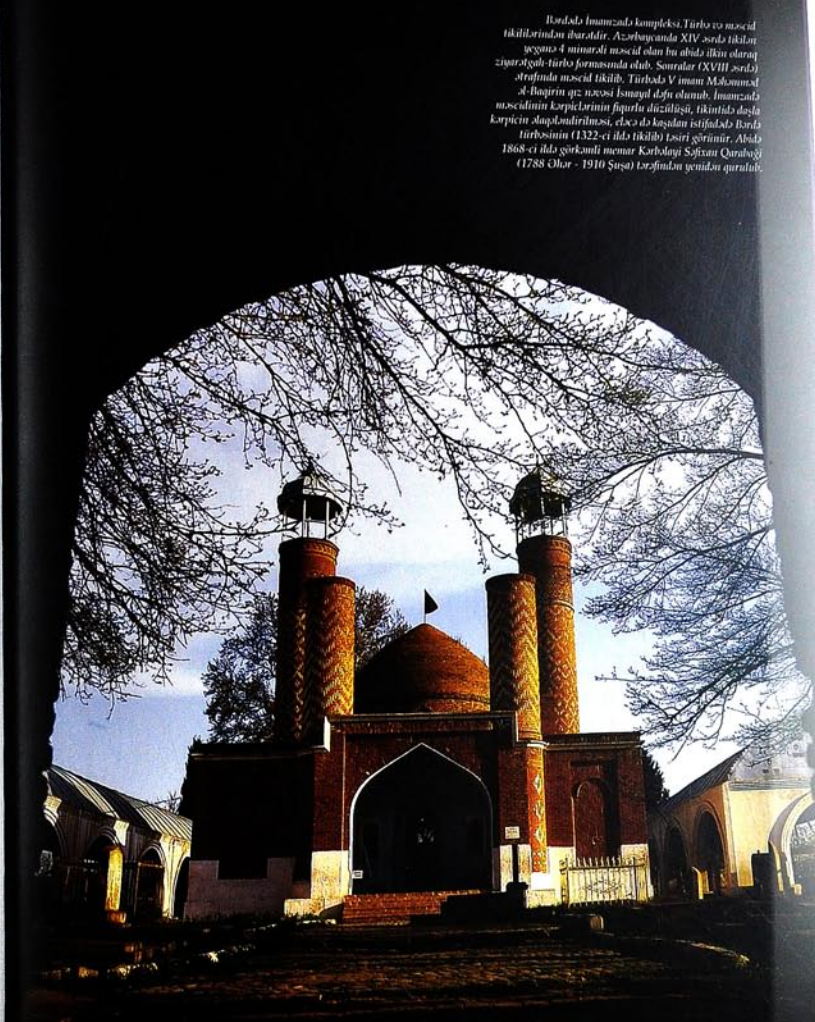

Burdada "Allah-Allah" türbəsi.
Tikili yeraltı və yerüstü hissədən
ibarətdir. Türbənin yeraltı hissəsi
saxçarı çəkildə elab əbiləmin
səndəbə hissəsini təşkil edir.
Türbənin yerüstü hissəsi isə
üç ocaq memarlıq elementinin
vəfalətindən – Kürsülük, səkkiz
metr yarımlıq gövdə və çadırvari
gövdəyə ibarətdir. Silindirik
gövdə firuzəyi kağı ilə qırımtaş
kərpicin süzüləcəyindən qurulmuş
"Allah" kəlməsinin bütün
səthi boyunca 200 dəfədən artıq
təkrarlanmasından yaranan
kompozisiya ilə həllini tapmışdır.

Sənəy körpü. Körpü Qəzax rayonunda
yerləşib Azərbaycanın orta zərfor
ətil olan nadir mülki tikililərindəndir.
Bu memarlıq əbədəsi Əhrəm çay
üzərində salınmışdır. Dövrümüzə
gələn qatnaş lazımlı körpü burada
daha əvvəl tikilmiş körpü uçduqdan
sonra XII əsrdə inşa olunmuş və Sənəy
körpü adlandırılmışdır. Körpü beş
üçbucaq daşınaj üzərində dayanıb. Hər
iki səthi daşınajın içində göyçək
kəmərlərlə yerləşdirilmişdir. Böyük
müddəfə sənəyqəti daşınaj körpüsünün
uzunluğu 175 m, eni 4,3 metrdir.

Burdada İmamzadə kompleksi. Türbə və məscid
tikililərindən ibarətdir. Azərbaycanın XIV əsrdə tikilən
yeganə 4 minarlı məscid olan burda əiləm olanıq
ziyirətqoh-türbə formasında elab. Sənələr (XVIII əsrdə)
strafında məscid tikilib. Türbədə V imam Məhəmməd
əl-Baqirın qız, nəvəsi İsmayıl dəfə elanub. İmamzadə
məscidinin kərpiclərinin fiqurlu düzülüşü, tikintidə dəslə
kərpicin əlaləpəndirilməsi, eləcə də kəşidən istifadələ Burda
türbəsinin (1322-ci ildə tikilib) Esiri görünür. Əbədə
1868-ci ildə görkəmli memar Kərbəlayi Səfəru Qarabəççi
(1788 Ölər - 1910 Şuşa) tərəfindən yenidən qurulub.

KIÇIK QAFQAZ

Gör nə qədər filiz yatır,
Daşkasenin dağlarında.
Xan çinarlar göyə qalxır,
Qədim Gəncə bağlarında.
Çixdim Şuşa yaylağına,
Çəmaldə gözüüm qaldı
Endim İsa bulacağına,
Cığrılarda izim qaldı.
Kəlbəcarin dağlarında,
Durub baxdım al səhərə.
Yerdə otan çiçəklərə,
Göydə qızıl şafaqlərə.

Xəlil Rza Ulutürk

Möhtəşəm dağ silsilələri, qarlı zirvələri, yaşıl meşələri, gursulu çayları, dərin dağdaxili çökəklikləri olan Kiçik Qafqazın təbiəti zəngin və rəngarəngdir. Dolanbac axan çayları, mavi gölləri, yaşıl dağ meşələri insanı özünə çəkir, onu heyrətamiz gözəlliklərlə qarşı-qarşıya qoyur. Kiçik Qafqazın təbiəti gözəlliklərin özünəməxsus sərgisidir. Təbii landşaftların bütün rəngarəngliyi arasında elə yerlərə də rast gəlinir ki, insan sanki tamamilə başqa aləmə – nağıllar dünyasına düşür. Rənglərin heyrətamiz şəkildə uy-

Kiçik Qafqaz dağ gölləri ilə zəngindir.

ğunluğu və çılğınlığı, təbiətin bir yerdə bütün palitrasını toplaması insanı valeh edir.

Bu dağlıq zonanın relyefi üçün səciyyəvi olan xüsusiyyətlərə qədim karlar və enli təknəvari buzlaq dərələri aiddir. Çoxlu sayda ovulma və səpinti-tilərlə dağların sıldırımly yamacları insanda sınılmaq təəssüratları yaradır. Əksər hallarda dağların yamaclarında başlanğıcı yüksək zirvədə yerləşən daş axınlarını görmək mümkündür. Dərənin dibində tamamlanan bu daş axınları yamaclardan ənənə "yatmış əjdaha"nı xatırladır. Bu, daş uçğunlarının izləridir. Bir neçə saniyə davam edən qaya massivinın uçqununu görmək nadir hallarda insana qismət olur. Nəhəng daş-kəsək parçaları sıldırımly yamaclardan aşağı sürətlə enir və bir-biri ilə toqquşur. Öz yolunda qaya çıxıntıları ilə rastlaşan daş-kəsək parçaları güclü zərbə ilə onlara dəyir və kiçik hissələrə bölünür. Daş uçğunlarının yaranması sıldırım yamaclar, dik çıxıntılar, eləcə də süxurların çatlılıq dərəcəsi ilə əlaqədardır. Öz zamanını gözləyən uçqun kütləsi əsrlər boyu hazırlana bilər. Nəhayət, daşdan ibarət nəhəng kütlə dağın dərəsinə ani olaraq can atmaqla, çayın qarşısını alır və tutar yaradır.

Dağ gölləri ilə qarışmaq insanda daha aydın, xoş təəssürat yarada bilər. Məhz buna görə Tyan-Şan, Pamir, Altay və Sayan dağlarında turizm marşrutları çoxlu sayda göllərdən keçir. Belə turizm marşrutlarına Kiçik Qafqaz ərazisində də rast gəlinir. Suyunun maviliyi ilə insanı heyran edən dağ göllərinin gözəlliyinə baxdıqca özünə sual verirsən: bu lacivət sularları necə əmələ gəlib, göllərin yaranma səbəbləri nədir və onlar artıq neçə ildir ki, mövcuddurlar?

Uçqun-bənd gölləri adətən Kiçik Qafqazın şimal-şərq yamacı üçün səciyyəvidir. Bu tip göllərin yaranmasını ərazinin yüksək seysmikliyi şərtləndirir. Bu rayon Rixter şkalası üzrə 9-10 ballıq zonaya aid olmaqla, ərazidə dağıdıcı zəlzələlərin baş verməsi ehtimalı böyükdür. Belə zəlzələlər nəticəsində çay məcrasının qarşısını almaqla, uçqun-bənd göllərinin yaranmasına səbəb olan güclü uçqunlar meydana gələ bilər. 1139-cu ildə Kəpəz dağında Göygölnün yaranması uçqun nəticəsində baş vermişdir. Gəncə sakinləri Kəpəz dağını özlərinin simvolu hesab edərək, göl ətrafındakı bu dağın "şiş uclu tac"ı ilə fəxr duyurlar.

Kiçik Qafqazın dağ gölləri onun rəngarəng landşaftının əvəzəldilməz tərkib hissəsidir. Uçqun göllərin aynası ən dəyərli ziynət əşyası kimi yüksək dağ landşaftının əsrarəngiz elementidir.

Qarabağ vulkanik yaylasının cənub hissəsində, Böyük Işıqlı dağının (3550 m.) ətəyində, dəniz səviyyəsindən 2658 m. hündürlükdə Qaragöl yerləşir. Qaragöl şimal-qərbdə Dəmirdaş və Kiçik Işıqlı (3452 m.), şimalda isə Canqutaran (2790 m.) dağları ilə əhatələnib. Bu göl reliktdən mənşəli su mənbəyidir və ona çay axımı yoxdur. Qaragölin suyu təmiz və şəffaf olduğundan, yerli əhali bu ərazini sirli hesab edir.

Kiçik Qafqaz çaylarla zəngindir. Tərtərçayın dərəsi gözəlliyi ilə xüsusilə fərqlənir. Burada yarımdaşı çöl və ondan axan çaylar, bazalt qayalar və daşlaşmış qəhvəyi ovuntulardan ibarət açıq məkanlar, torpağın dəriniyindən çıxan su buxarı, çuxurlarda guruldayan isti su müşahidə olunur. Dər dərədə əks yamacların zirvələrinin az qala birləşməsinə, qayanın hər bir çətində yaşillıqlar – kol və ağacların bitməsinə, qaya və gur çayların arasında sıxılan, növbəti addımda sıx yarpaqların fonunda yaşıl tunelə sanki itən yolları görmək olar. Dibində çayın axdığı çökəkliyə ənənə dərələr, yamaclar-

Dağlar götəli – Gəyğöl.

da əkin və yaşayış yerləri, yuxarı hissədən bütün bunları qucaqlayan enli-yarpaqlı meşələr nəzərə çarpır. Açıq qayalıqların lap dibinə axan çayların sahilində qədim dolaylı yol uzanır, burada meşənin şahı – şər qaladı ilə bərabər fıstıq, cökə, ağcaqayın və müxtəlif yabanı meyvə ağacları və kolları bitir.

İstisna kurortu Törtərçayın sağ sahilində, təbiətin qeyri-adi ornamentli, dik sütunlu bazalt qatının yamaclarında yerləşir. Sütunlar və fəvvarə vuran bulaqlar bu ərazilərin həm keçmiş, həm də müasir vulkanizm tarixindən xəbər verir. Özünün kimyəvi tərkibinə görə bu sular daha fərqli olub, Çex Respublikasının dünyaca məşhur Karlovy Varı kurortundan üstündür. Kiçik Qafqaz dəmir filizi, qızıl, molibden, kobalt, alunit, seolit, bentonit və digər faydalı qazıntı yataqları ilə də məşhurdur.

Qarabağ Azərbaycanın ən qədim tarixi vilayətlərindən biridir. "Qara" və "bağ" sözbirləşməsi Azərbaycan xalqının tarixi kimi qədimdir. Bu sözbirləşməsinin bütün dünyada Azərbaycanın konkret ərazisinə aid olunması faktı təsdiqlənmişdir. Azərbaycan xalqının Kiçik Qafqaz ərazisində öz doğma torpağının bir hissəsinə verdiyi "Qarabağ" adı hələ 1300 il bundan əvvəl (VII əsr) ilkin mənbələrdə göstərilmişdir. Azərbaycanın ürəyi olan qədim Qarabağ torpağı ölkəyə çoxlu sayda istedadlı şəxsiyyətlər bəxş etmişdir. Qarabağ nəinki ölkənin təbiət abidələri siyahısına daxil edilmiş unikal təbii şəraiti, eləcə də istedadlı övladları – şair, yazıçı, musiqiçi, xanəndələri ilə məşhurdur. Qarabağ Azərbaycan musiqisinin beşiyi hesab olunur. Bu qədim torpağın təbii şəraiti və ehtiyatları heç kəsi etinasız qoya bilməz.

Ağdam torpağında çoxlu sayda qədim memarlıq abidələri saxlanılmışdır. İndi işğal altında olan Ağdamda dünyada yeganə Çörək muzeyi yerləşirdi. Bu qeyri-adi muzeydə unikal eksponatlar – müxtəlif növ çörəklər

Dağlar götəli – Gəyğöl.

və dənlə bitkiçiliyə dair arxeoloji tapıntılar vardı. Daşlaşmış buğda, taxılıyudən əl dəyirmanı, məişət əşyaları, qədim kitablar, alyazmalar, çörək istehsalının inkişafına aid müxtəlif materiallar, kəndlinin torpağı becərmə alətləri (oraq, kotan, toxa, unüyütmə taxtası və s.) muzeydə sərgilənən nümunələrə daxil idi.

Şuşa şəhəri öz adına görə ərazinin gözəl, təmiz və şəffaf havasına borcludur. "Şuşa" sözü "şüşə" mənasını verir. Ölkəmizin gözəl şəhərlərindən biri olan Şuşaya təbiət unikal bulaqlar – İsa bulağı, Turşsu, Şırlan, Səkinəbulaq, İstibulaq, Soyuqbulaq, Yüzbulaq, Qırıxbulaq, Çarxbulaq və digərlərini bəxş etmişdir. Şuşa və Xocalıda Topxana meşəsi və "Xan mağarası" təbiət abidəsi yerləşir.

Kiçik Qafqaz ərazisində 2 mindən çox bitki növünə rast gəlinir. Dağətəyi zonada çöl bitkiləri, dağ yamaclarında kolluqlar və enliyarpaqlı meşələr (püstə, palıd və s.) yayılmışdır. 2000-2300 m. hündürlükdən başlayaraq subalp və alp çəmənliklərinə rast gəlinir.

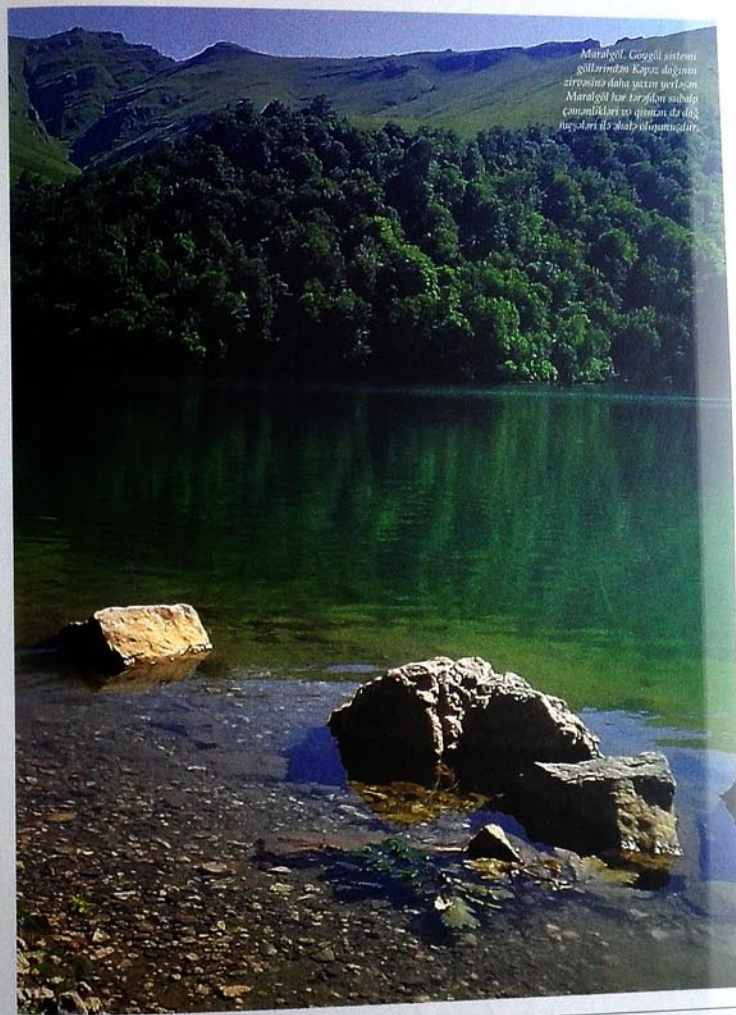
Bəsitçay Dövlət Qoruğunda çınar ağacları geniş yayılmışdır. Çınarların orta yaşı 165 il, hündürlüyü 35 m, diametri isə 1 m. təşkil edir. Lakin burada 1200-1500 yaşlı, 50 m. hündürlüklü və 4 m. diametrlə ağaclara da rast gəlmək olar. Azərbaycan xalqı həmişə çınarı yüksək dəyərləndirərək onları bitki örtüyünün "şahı" adlandırmışdır.

Laçın rayonu ərazisində Hacışanlı meşəsində dünyada ən qiymətli palıd sayılan – Qırmızı (Qızıl) palıd bitir. Bu ağacın materialları keyfiyyətli mebel istehsalında, xüsusilə konyak spirtinin saxlanması üçün istifadə olunur.

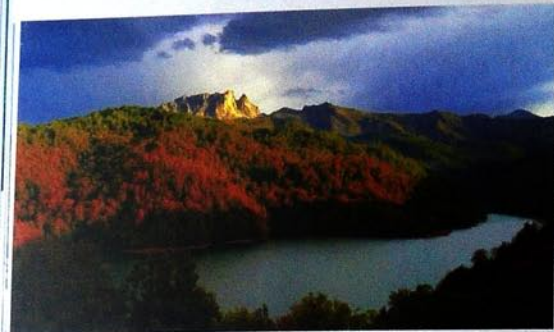
Kiçik Qafqaz Qarabağ atları ilə də tanınır. Qarabağ atları Asiya və Qafqazda ən qədim cinslərdən hesab edilir. Tədqiqatçılara görə Qarabağ atlarının əcdadı Manna, Midiya, Atropatena və Albaniya atlarına gedib çıxır. Qarabağ atları öz cinsinin təmizliyini indiyədək qoruyub saxlaya bilmişlər.

Dağlar gözəli – Göygöl.

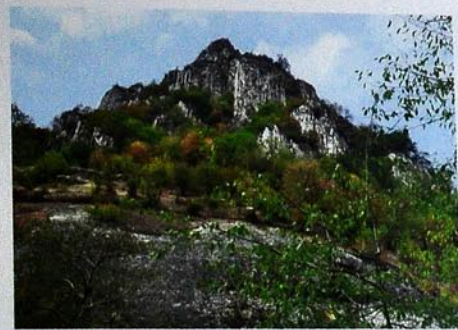
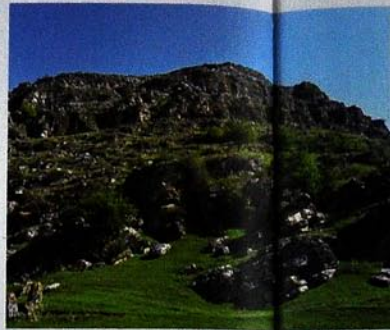
Kiçik Qafqazın Murovdağ silsiləsində 1139-cu ildə bağ verən 9 ballıq zəlzələ zamanı Kapoz dağının (3066 m.) zirvəsinin uçması nəticəsində Kürəkçayın qolu olan Ağsuçayın dərəsinin qarşısını kəsən uçqun materialları bənd məqsəli qollar qrupunu müəhlə sistemlər. Onlardan sahəsinə görə ən böyüyü və ən gözəli təkrarlınmaz Göygöldür. Bir tərəflən subalp çəmənlikləri, digər tərəflən isə zəngin dağ meşələrinin əhatə etdiyi Göygöl strafında Milli Park yaradılmışdır. Bu göllün və straf ərazinin ekoloji saflığını mühafizə etmək mümkün deyil.

Marağlıdır, Göygöl sistemi göllərində Kapoz dağının zirvəsinə daha yaxın yerləşən Marağlılar torpağı subalp çəmənlikləri və qitənin dağ meşələri ilə əhatə olunmuşdur.

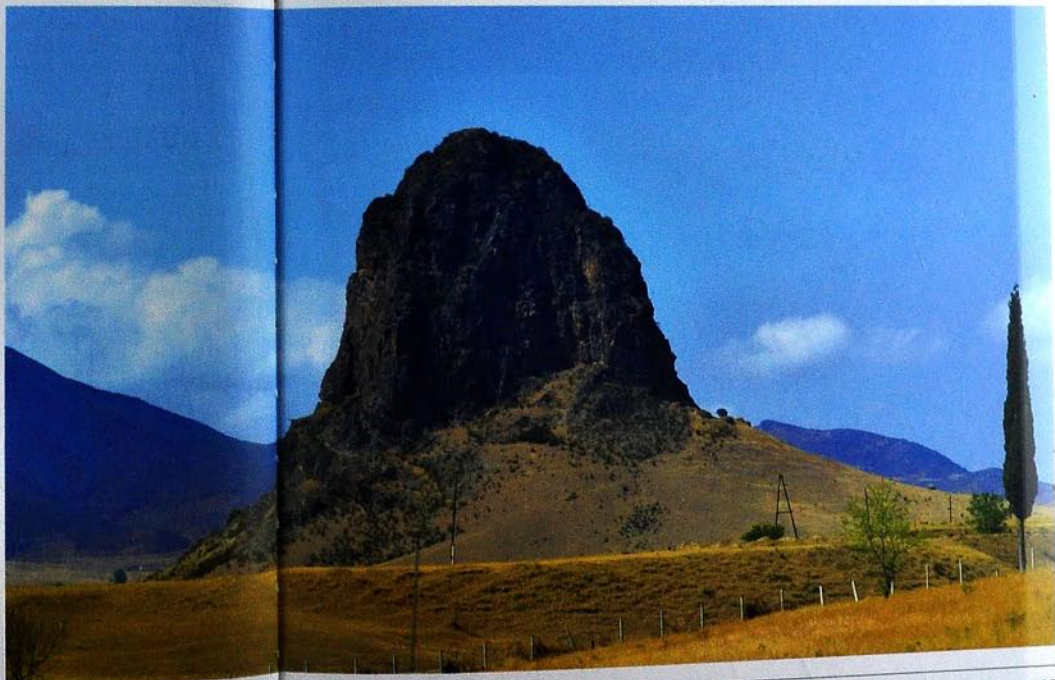
Göygölda pınazı fəsil.

Kiçik Qafqazda qaya çaxırtıları. Ekzogen proseslərin təsiri altında aşınmaya məruz qalan vulkanogen və çökənə mənzəli silurilər "ekzotik" təbiət abidələri yaradırlar.

Kəpəz dağı yamaqları, Göygöl Milli Parkının tərkib hissəsi olmaqla turistlərin ən sevilməli istirahət göyəllərindən birinə çevrilmişdir.

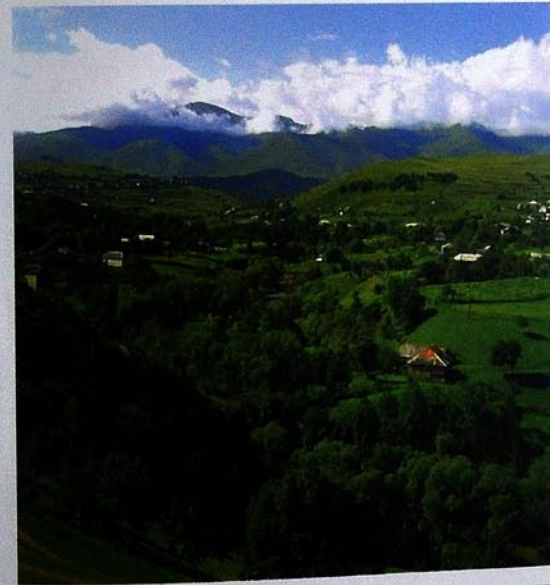
Göyözəm yazıda və yayda da uzaqdan diqqəti cəlb edir. Maqmatik mənşəli bu qəbarəq relyef forması ölməz səirimiz Səməd Vurğun tərəfindən təbiət möcüzəsi kimi dəfələrlə vəsf edilmişdir.

Gədəbəyli orta əsr qalası.

Həmşirəngin zəng qülləsi –
XII əsr. Gədəbəy.

Həmşirəng monastırı Gədəbəyin
Böyük Qaramurad kəndində
yerləşir. O, XIII əsrin 20-ci
illərində yenidən qurulmuşdur.
IX-X əsrlərdə burada Albaniya
patriarxının taxt-tacı yerləşirdi.
Bütün monastır kompleksindən
yalnız kilsə və zəng qülləsi
qalmışdır. Binasın qərb fasadında
xəç artefaktlarına rast gəlinir.

Gədəbəy manzaraları.
Azərbaycanın dillər dağ
güzlərindən olan Gədəbəy
səfərxanası, təkrarolunmaz dağ
manzaraları ilə fərqlənir.

Korçif qalası Gədəbəy rayonunun Qalafənli kəndində sülaləm qayalaqları kompleksi haqqında təklif. Yəni burada təkcə düyün, mələfə deyil, həm də o dövrə aid bir sıra tikililərə xas olan əlamətlər var. Alban tarixi dövrünə aid edilən bu qalada ayrı-ayrı vaxtlarda Pompey, Bizans, Səfəvilər dövrünə aid pul sikkələri, alban qadınına məxsus bəzək əşyaları, qədim silah növləri, mis, gümüş, tunc damır əşyaları çıxarılmışdır.

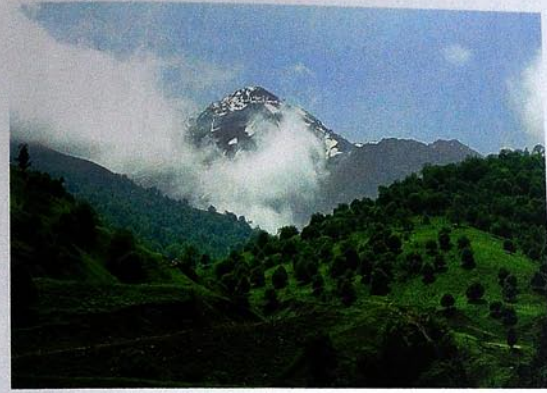
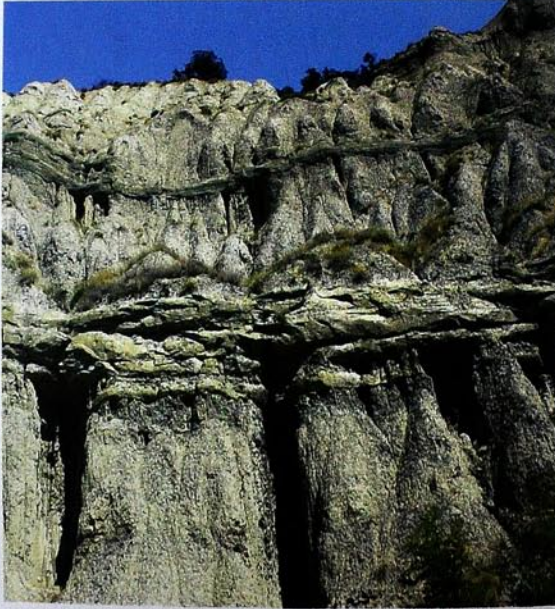
Ohriçionq kilsəsi Gədəbəy rayonunun eyniadlı kəndi yaxınlığında, Ohriçionq hündür sahilində yerləşir. Alban kilsəsinin çox böyük olmayan ibadət zalında (7,50x3,70) nələbzər altır absidəsi qurulmuşdur. Yeganə giriş məbədın qərb divarındanır. Divarların qalınlığı 110 sm-dir.

Gədəbəy mənzərələri. Azərbaycanın dilbər dağ göyüllərindən olan Gədəbəy səf havası, təkrarolunmaz dağ mənzərələri ilə fərqlənir.

Dağ çayı dərəsi.

*Kiçik Qafqazda sığxurların
ekvətik yatım formaları, endogen
və ekzogen rəlyefməzətirici
proseslərin birgə fəaliyyətləri
nəticəsində yaranan xəl təbiət
müçizələridir.*

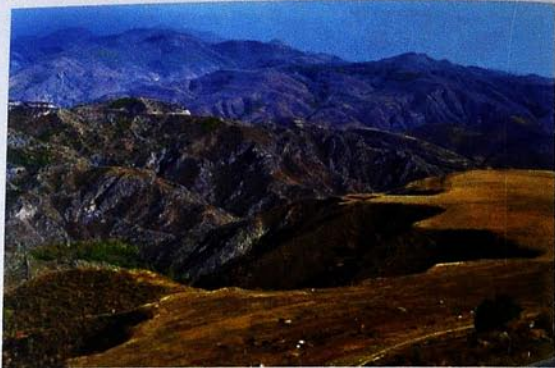

*Buludları ağışuna almış
Murovdag (3340 m.). Kiçik
Qafqazın ən yüksək zirvələrindən
biri olmaqla səthi ağı dərpyzi
xatırladan çoxillik qarlı örtülü
olur.*

*Murovdag silsiləsinin yuxarısından
görünüşü insanı valeh edir.*

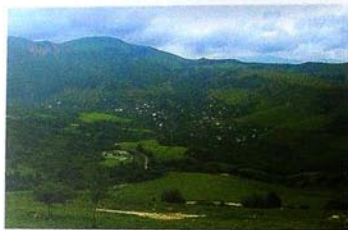

Qarabağ silsiləsi yayda.

Qarabağın dağ mənzərələri.

Goranbyula payız.

Qarabağda dağ dolayları.

Özgürən qalası. İbrahim xanın 1787-ci ildə tikətdiyi bu qalada yerləşdirilən piyada qoşunu xanlıqın paytaxtı Şuşa şəhərinə qarşı olan digərən bəqətlərinin qarşısını almaq üçün xidmət edirdi. Şuşadan 24 km. məsafədə olan Özgürən qalasının daşlaq relyefi və Qarqar çayının enli yatağına uyğun ikihissəli quruluşuna görə o, daha çox müdafiə səddinə bənzəyir. Onu Azərbaycanın cənub-qərbi müdafiə sədləri mənzərəsinin son diqqətə layiq saymaq olar.

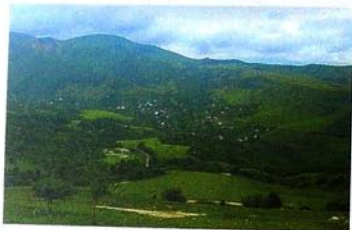

Qarabağ silsiləsi yayda.

Qarabağın dağ mənzərələri.

Goranboyda payız.

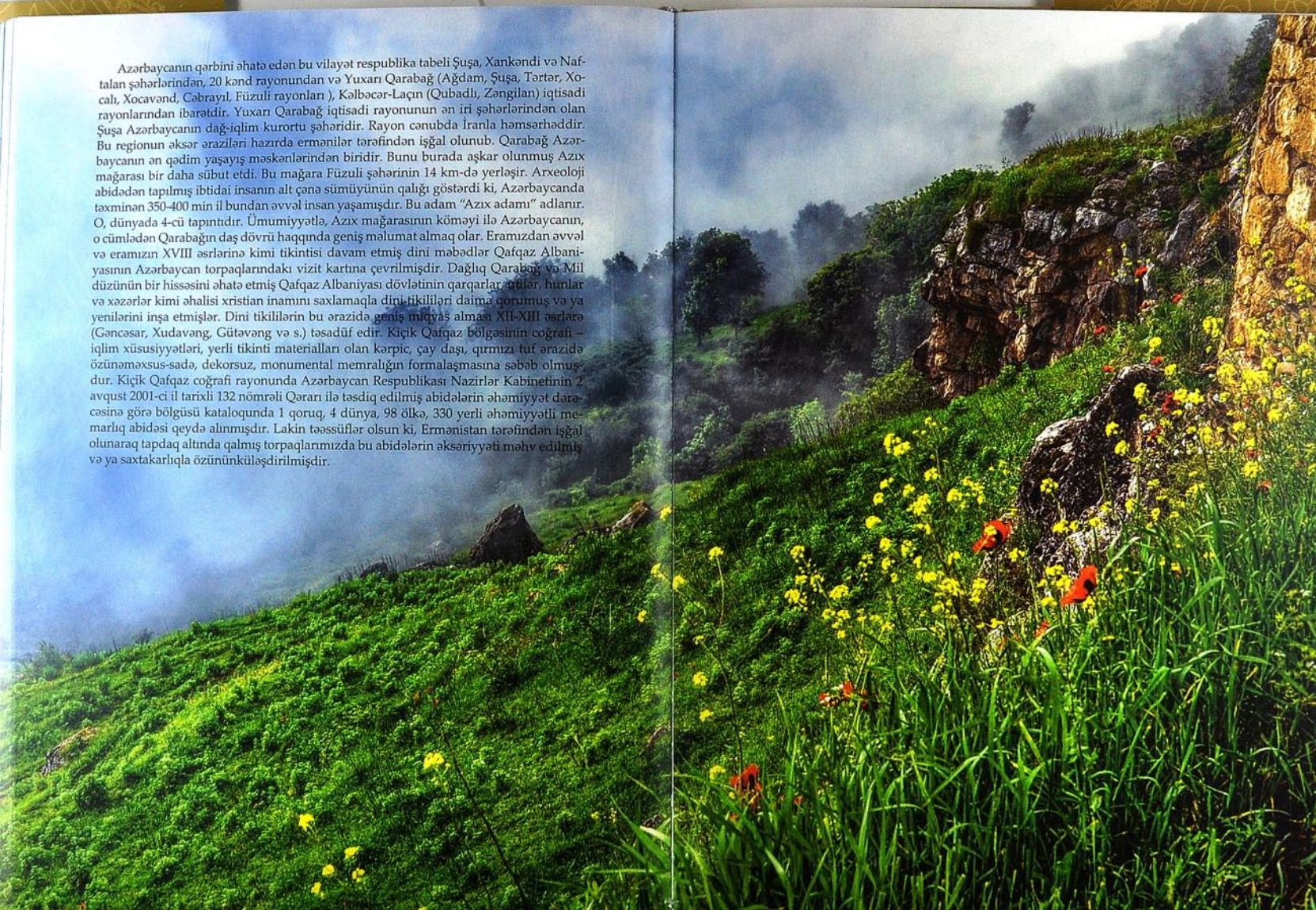
Qarabağda dağ dolayları.

Öğrən qalası, İbrahim xanın 1787-ci ildə tikdirdiyi bu qalada yerləşdirilən piyada qoşunu xanlıqın paytaxtı Şuşa şəhərinə şərafiyə olan düşmənlər bəşqənlərinin qorxutmaq üçün xidmətə cəlb olundu. Şuşadan 24 km məsafədə olan Öğrən qalasının dağlıq relyefi və Qarabağ çayının enli yatağına uyğun ikitəbəslə qurulmasına görə o, daha çox müdafiə siddinə bənzəyir. Onu Azərbaycanın çoxsaylı müdafiə sədləri arasında son ömürü saymaq olar.

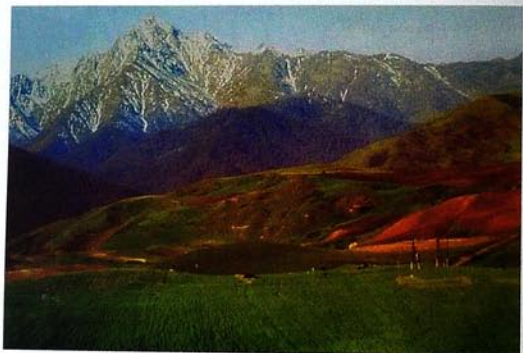

Azərbaycanın qərbindəki bu vilayət respublika tabeli Şuşa, Xankəndi və Nafalan şəhərlərindən, 20 kənd rayonundan və Yuxarı Qarabağ (Ağdam, Şuşa, Törtər, Xocalı, Xocavənd, Cəbrayıl, Füzuli rayonları), Kəlbəcər-Laçın (Qubadlı, Zəngilan) iqtisadi rayonlarından ibarətdir. Yuxarı Qarabağ iqtisadi rayonunun ən iri şəhərlərindən olan Şuşa Azərbaycanın dağ-iqlim kurortu şəhəridir. Rayon cənubda İranla həmsərhəddir. Bu regionun əksər əraziləri hazırda ermənilər tərəfindən işğal olunub. Qarabağ Azərbaycanın ən qədim yaşayış məskənlərindən biridir. Bunu burada aşkar olunmuş Azix mağarası bir daha sübut etdi. Bu mağara Füzuli şəhərinin 14 km-də yerləşir. Arxeoloji abidədən tapılmış ibtidai insanın alt çənə sümüyünün qalıqı göstərdi ki, Azərbaycanda təxminən 350-400 min il bundan əvvəl insan yaşamışdır. Bu adam "Azix adamı" adlanır. O, dünyada 4-cü tapıntıdır. Ümumiyyətlə, Azix mağarasının köməyi ilə Azərbaycanın, o cümlədən Qarabağın daş dövrü haqqında geniş məlumat almaq olar. Eramızdan əvvəl və eramızın XVIII əsrlərinə kimi tikintisi davam etmiş dini məbədlər Qafqaz Albaniyasının Azərbaycan torpaqlarındakı vizit kartına çevrilmişdir. Dağlıq Qarabağ və Mil düzünün bir hissəsini əhatə etmiş Qafqaz Albaniyası dövlətinin qarqarlar, nüfər, humlar və xəzərlər kimi əhalisi xristian inamını saxlamaqla dini tikililəri daima qorumuş və ya yenilərini inşa etmişlər. Dini tikililərin bu ərazidə geniş miqyas alması XII-XIII əsrlərə (Gəncəsar, Xudavəng, Gütəvəng və s.) təsadüf edir. Kiçik Qafqaz bölgəsinin coğrafi – iqlim xüsusiyyətləri, yerli tikinti materialları olan kərpic, çay daşı, qırmızı tuf ərazidə özünəməxsus-sadə, dekorsuz, monumental memarlığın formalaşmasına səbəb olmuşdur. Kiçik Qafqaz coğrafi rayonunda Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2 avqust 2001-ci il tarixli 132 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş abidələrin əhəmiyyət dərəcəsinə görə bölgüsü kataloqunda 1 qoruq, 4 dünya, 98 ölkə, 330 yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsi qeydə alınmışdır. Lakin təəssüflər olsun ki, Ermənistan tərəfindən işğal olunaraq tapdaq altında qalmış torpaqlarımızda bu abidələrin əksəriyyəti məhv edilmiş və ya saxtakarlıqla özününküləşdirilmişdir.

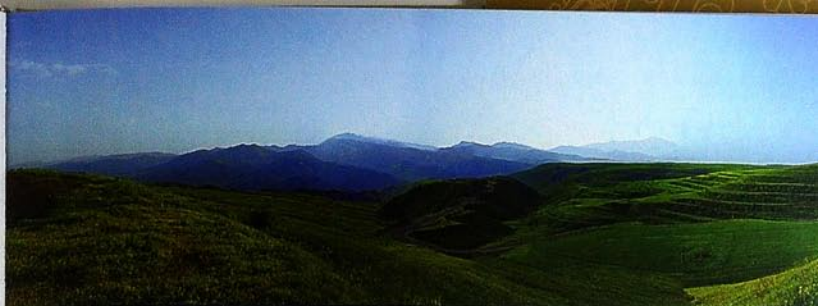

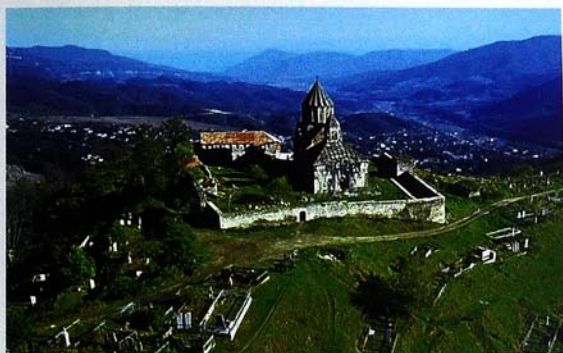
Muradliğin başı qarlı zirvələrinin Aran Qarabağdan mücizəli görünüşü necə də heyratamizdir.

Qarabağda sübh çığı şəffaf hava şəraiti uzaqdakı özəmətli dağları görməyə imkan verir.

Azərbaycanın ən böyük yay otlakları - Qarabağ yaylağı.

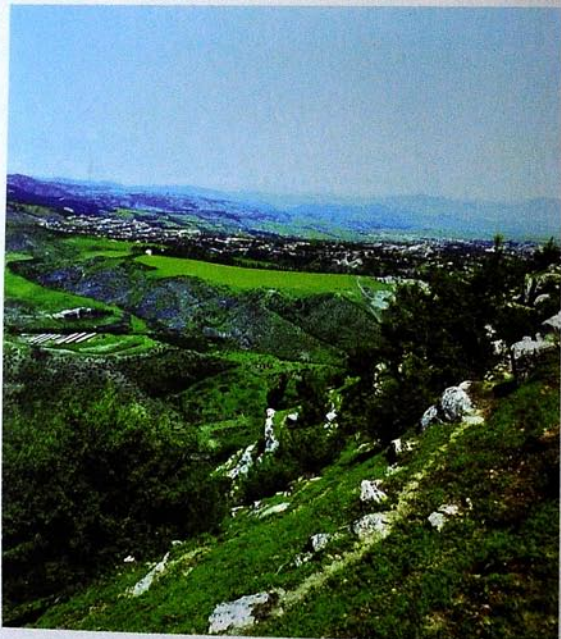
Gəncəsar monastr kompleksini. Kəlbəcər rayonunun Vəng kəndi ərazisində olan Gəncəsar monastrı Qafqaz Albaniyası katoliklərinin iqamətgahı olmaqla yanaşı Alban knyazları Cəlalilərin və katoliklərin türbəsi də olub. Gəncəsar monastr kompleksinin əsas tikililəri XIII əsrdə inşa edilib və XIX əsrdə Qafqaz Albaniyasının dini və mədəni mərkəzi olmuşdur. Kompleksin cənub qapısına yaxın olan kilsənin əsasını 1216-1238-ci illər arasında Alban knyazı Həsən Cəlal qoymuşdur.

Sarıq Güyçə dağları sərhəddə yerləşməklə Güyçə çökəkliyini şərqdən hüdudlayır.

Rüçük Kirs (2725 m.). Qarabağ silsiləsinin ən yüksək zirvələrindən biri olmaqla Əfənci Şuşa şəhərindən zəmanli görünür.

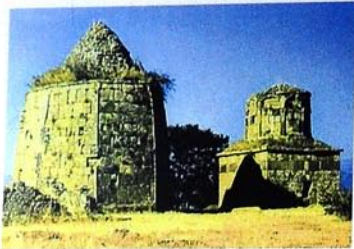
Şuşa Dövlət Tarix Məmarlıq Qoruğu. XVIII əsrdə yaranmış xanlıq mərkəzləri içərisində Qarabağ xanlığının paytaxtı Şuşa şəhəri salındığı yerin qeyri-adi təbiəti və üstün strateji göstəriciləri ilə seçilir. Şuşa qalasının əsas Pınahlı xan tərəfindən 1753-cü ildə qoyulmuşdur. Şuşa qalasının Azərbaycanın yeni salınmış orta əsr şəhərsalma mənzəsinə uyğun dərd qəyrisi olub. Baş qala qəyrisi şimalda Cənub qəyrisi adlanırdı. İrəvan qəyrisi Şuşa qalasının Azərbaycanın qərb bölgələri ilə birləşdirirdi. O biri iki qala qəyrisi Şuşa strateji dağ kəməlləri ilə əlaqələr üçün yararlı olub. Şuşanın içqalasında saray binaları, dincxanə və başqa binalardan ibarət kompleks vardı. Şuşa məhkəmə şəhər qala olmaqla yanaşı, həm də XVIII-XIX əsrlərdə Azərbaycanın mühüm siyasi-iqtisadi və mədəniyyət mərkəzlərindən biri olub. Şuşa qalasında ilk 9 Ağust, 8 Yuxarı yaşayış məhəlləsi formalaşır. Şəhərin daha sırtı relyefi qərb hissəsində əsasən rus işğalından (1805) sonra 12 məhəllə salınır. Qədim yaşayış məhəlləsi yerində Qarabağ xanı Pınahlı xanın 250 il öncə saldırdığı Şuşa Azərbaycanın son orta əsr şəhərsalma mədəniyyətinin nadir abidəsi, Qarabağ məmarlığının canlı ehtisafıdır. Şuşa şəhəri 1988-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Dövlət Tarix-məmarlıq qoruğu elan edilmişdir.

Kiçik Qafqazda sıx dağ meşələri.

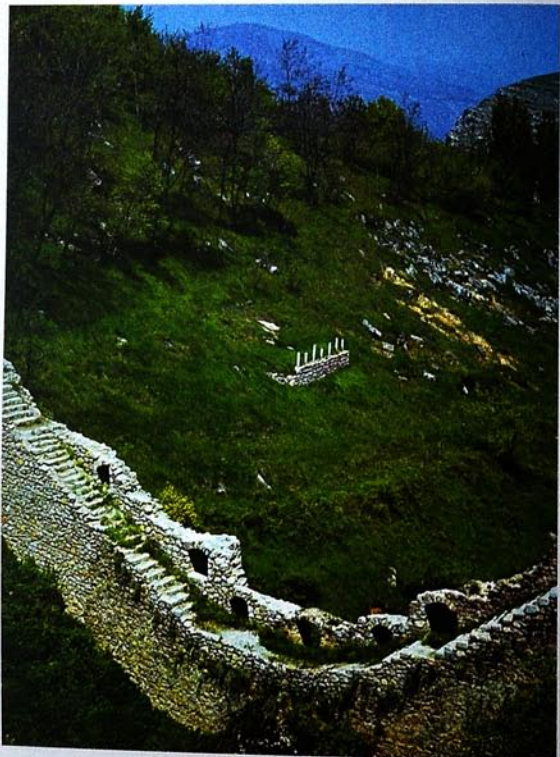
Xudatovun monastır kompleksi Kəlbəcər rayonunun Vəng kəndi ərazisində, Tərtər çayın sol sahilində yerləşən Xudatov, ya da Dədəovun kompleksi Azərbaycanın xristian mədəniyyətinin ən iri və ən güclü abidələrindən biridir. Əfənciyə görə Qafqazda ilk xristian missioneri olmuş apostol Fəddey-Dədə bu kompleksdə dəfn olunmuşdur. Ona görə Xudatovun kompleksinin təməlinin IV əsrdə qoyulduğu ehtimal olunur. Kompleksdə əsas inşaat işləri XIII əsrdə Alban knyazı Vaxtəvun zamanında aparılmışdır. Monastır kompleksinin tərkibində indi yirmidən çox tikili və tikili qalıqları vardır. Kompleksin baş kilsəsini 1214-cü ildə knyaz Vaxtəvun arvadı Arzu xatun tikdirmişdir. Xudatov monastır kompleksində çoxlu inşaat kitabələri və yazılar qalmışdır. Onlarda göstərilən bir sıra adlar: Arzu xatun, Tursun, Səğli, Asın, Atap, Şəms, Altun, Ağbuz, Qaraqoç və başqaları bu abidəni ucaldanların etnik mənşəsinin bir göstəricisidir. Bu abidənin çoxsaylı oyma daş bezlərinə Azərbaycanın müxtəlif mədəniyyət və bədii sənət sahələrindəki irsiyyəti də aydın hiss olunur.

Ciciimli kəndinin türboları. Laçın rayonunun Ciciimli kəndi yaxınlığında geniş məzarlıq içərisində iki türbə yanaşı ucalır. Onlardan tarixən daha qədim olan Məlik Əyub türbəsidir. Türbönin XII-XIII əsrlər sənələrində — Ekmənib qəzində inşa olunduğu fərç edilir. El arasında "Kər gümbüz" adlanan ikinci Ciciimli türbönin plan forması içəridə saçıqarı, bağrıdan kəndürdür. Kər gümbüz türbəsindən memarlıq həllində Albaniyanın xristian memarlığının təsiri duyulur. Bu abidənin XVII əsrdə inşa edildiyi ehtimal olunur.

Pənəhəli xanın imarəti. Pənəhəli xanın imarəti adı ilə tanınan abidə Ağdam şəhəri yaxınlığında ehtib dəniz səviyyəsinə qədər çalmış iki binalardan ibarətdir. Bu kompleks Pənəhəli xanın 1738-ci ildə Xorasanın — Nadir şahın xidmətində ucaşlayıb Qarabəgdə xanlıq quruculuğuna başlandıqı ilk ildə inşa edilmişdir. İmarətin bağrıdan bir-sıra türboların kompleksi ucalmışdır. Türboların Pənəhəli xana, Xan qızı Natəvənə və İbrahim xana məxsus olduquna bildirilir.

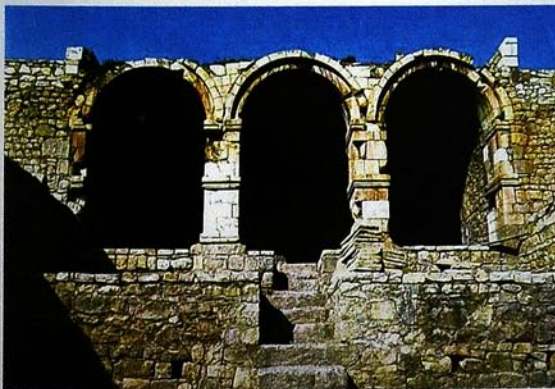
Qarabəğ xanlığı, Şuşa qalası. XVIII əsr.

Xudafərin körpüləri. Araz çayın üzərində, Cəbrayıl rayonunu ərazisində dövrülənizləyərk çalmış, bir-birindən 750 metr aralı yerləşən bu körpülər Xudafərin dərzində yerləşir. Körpülərin böyüğü 15 aqramlı daşlardan tikilən on beş aqramlı körpünün tağları sıvı biçimlidir. İkinci on bir olub memarlıq üslubuna görə XII əsrin abidəsi sayılır. Bişmiş kərpic və çay aqramlı Xudafərin körpüsü çay axarının yuxarısında olub bütünlüklə daşdan tikilmiş və yaxşı yonulmuş daş lələklərlə üzümüşdür. Tədqiqatçılar bu körpünün XIII əsrin sonlarında antik körpü nüsxələri üzərində yenidən tikildiyi fikrindədirlər. Ümumdünya əlamətli tarixi hadisələrə bağlılığına, gözəl landşaftla üzvi birliginə, yüksək memarlıq-mühəndis hollinə və s. görə Xudafərin körpüləri universal dəyərli abidələrdir.

Kiçik Qafqazın cənub-qərç yamacının təbii mənzərəsi.

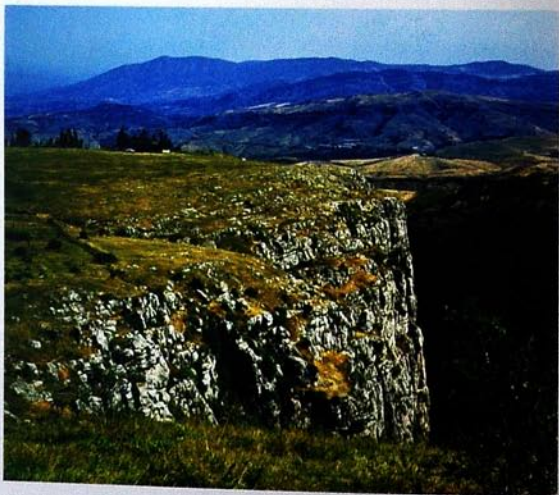

Qarğabazar kərcənsərəsi. Füzuli şəhərindən 8 kilometr cənubda yerləşən Qarğabazar kəndi adından göründüyü kimi bölgədən keçən kərcən yolunun ticarət qovşaqlarından biri olmuşdur. Birnə kənddə qalan iri kərcənsərə binası da sübut edir. XVII əsrdə əsas külləsi yonulmamış daşdan tikilmiş kərcənsərənin uzun tərəflərini bağdan-başa təqəməllə örtülmüş iki iri yerləşə tutur.

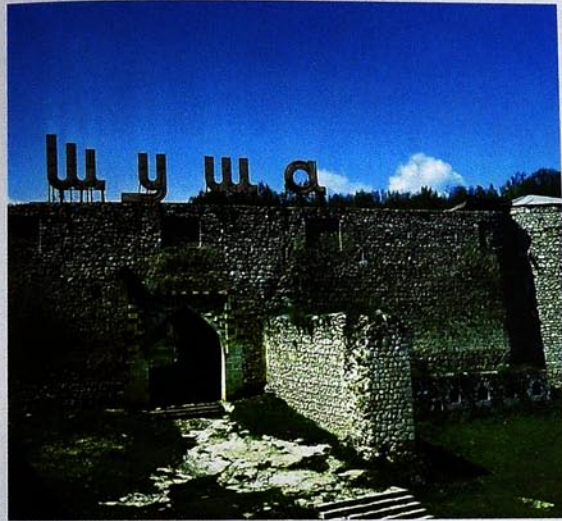
Ağdam Cümə məscidi. 1868-ci il.
Memar Kərbəlayi Səfi Xan.

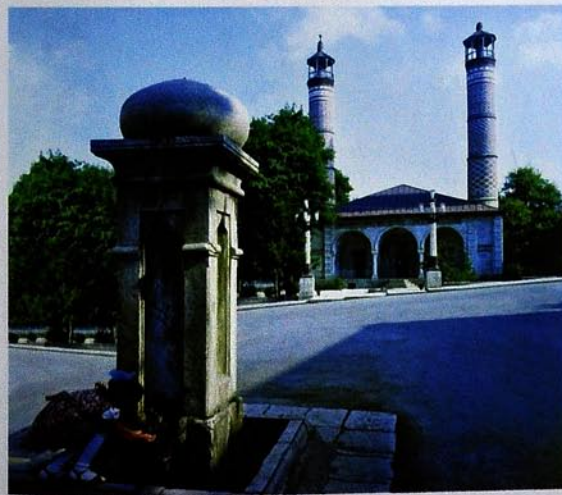
Kiçik Qafqaz dağlarında dağüstü
sayla (Cıdır düzü).

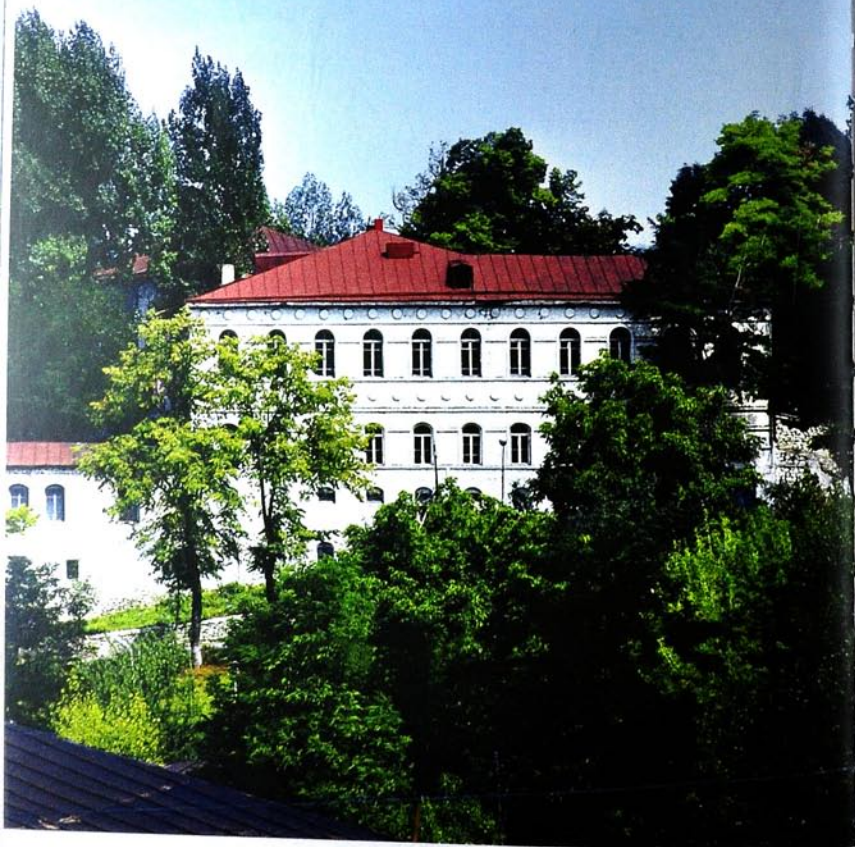
Şuşa qalası. Gəncə qapısı.

Şuşa. Yuxarı Gövhər Ağa məscidi.

*Şuşa, Xurşadbanu Naxçıvanı evi.
XIX əsr.*

*Şuşa, Qara Böyük xammın qəsr.
XVIII əsrin II yarısı.*

Xarı bülbül.

IV

LÖNKÖRAN

*Gədim sənın güllərini,
Oba-oba, oymaq-oymaq,
Na gözəlmiş qayının sənın,
Ana torpaq, ana torpaq!
Astarada, Lənkəranda,
Limonların rəngi sarı...*

Xəlil Rza Ulutürk

Etiraf etməliyə ki, Lənkəran-Talış dağları regionu dünyanın cənnət guşələrindən biridir. Talış dağlarının unudulmaz gözəllikləri həmişə bizim gözümüzü önündə canlanırlar. Azərbaycanın bu subtropik diyarı o qədər ilhamvericidir ki, şair olmadan belə şeir yazmaq olar. Təsəvvür edin ki, siz hər şeyi – gülləri, ağacları, quşları qeyri-adi olan nağulabənzər meşə ilə səyahət etmək qərarına gəlmisiniz. Dar, yaşıl cığırda ayıddöşəyillərin arası ilə gedirsiniz, onlardan bəziləri ipək ipləri, bəziləri isə Veneranın saçlarını sizə xatırladacaq. Əgər siz Tarzan kimi 100 yaşlı fıstığın möhkəm budaqları ilə gəzişmək qərarına gəlmisinizsə, bu arzunuzu dərhal reallaşdırma bilərsiniz. Bu yerlərdə çobanyastığı nəlbəki boyda olur. Göy çalarlı puşkiniyə isə pənçəyin ilgəyində xüsusilə seçilir. Bu gül Qafqaz florasının ən gözəl incilərindəndir. Hər ləçəkdə ipək sapa bənzər damarlar şəxələnilir. İlk dəfə bu unikal güllü 1805-ci ildə botanik Mixail Adame təsvir etmiş və onu məşhur kimyaçı, mineroloq Musin-Puşkinin adı ilə adlandırmışdır. Görünməz gözəlliyə malik Talış diyarını – Hirkan möcüzəsi, Qafqazın qızıl tacı və cənub meşələrinin nəğməsi adlandırırlar. Burada hətta qış mövsümündə də, yasəmən və bənövşələr çiçəkləyir. Bəs Phuopsis-in gözəlliyini sözlə təsvir etmək olarmı? Parlaq çəhrayı rəngli Phuopsis-in gülləri küre formalıdır. İnanmaq olmur ki, təbiət belə rəng palitrası yarada bilər. Meh əsdikdə hər bir gül sanki öz ənənəvi rəqsini ifa edir. Güllərin rəqsini sözlə ifadə olunmayan bir gözəllikdir. Talışın hər addımında təəccüblənməli olursan. Özündən asılı olma-

yaracaq düz qamətli gövdənin üzərində asılı qalmış al-qırmızı, qəhvəyi rəngli zəngiçiyəyin önündə ayaq saxlayırsan. Bu fritrederlər Talışın qızıl tacıdır. Təəccüblü deyil ki, burada floramızın relik növləri yaxşı qorunub saxlanmışdır. Dəmirəğac, ipək akasiyası, şabalıdyarpaq palıd, sumaq, şümşad, yunan qozu, Qafqaz xurması, palıd, fıstıq, zoğal, rodenron, enliyarpaqlı qaynağacı, iydə və s. təkrarolunmaz mənzərə yaradırlar. Dəmirəğac qollu-budaqlı inkişaf edərək özünəməxsus dairə formalaşdırır. Elə təəssürat yaradır ki, sanki ağaclar əl-ələ verib və rəqs üçün dairəyə düzülüblər. El içində belə rəvayət olunur ki, Talış dağlarının 150 yaşlı ağsaqqalı Mahmud Eyvazov Qızılağacın yanına tez-tez gələr və bu nadir təbiət gözəlinin gövdəsini sığallayaraq belə deyərmiş: "Mən sənın nəticənəm. Niyə də axı insanlar belə uzun ömürlü olmasınlar? Qızıl ağac! Mənə həyat eşqi və qüvvət ver".

Sarıbulaq ətrafındakı Təngərud dərəsində bəbirin izlərini görmək olar. Ləkəli sfinkslər adlandırılan bəbirlər Talışın nadir heyvan növlərindəndir. Deyilənlərə görə, bu ləkəli sfinkslərə Talışın dağ kəndlərində tez-tez rast gəlmək olardı. Bu haqda Vərzavı, Çayrud, Pırəsür, Züvənd kəndlərinin sakinləri tez-tez naql edirlər.

Lənkəran ovalığı – subtropik və sitrus meyvəçiliyi (çay, yapon xurması, feyxoa, tunq, limon və s.) rayonudur. Diyarın şimal hissəsində əsasən üzüm, nar və əncir, həmçinin buğda, düyü, tərəvəzlər, pambıq, tütün becə-

Vilqəy dərəsində Burevar silsiləsinin meşə landşaflarına aqılan mənzərə.

Endemik və relikt bitkilərlə zəngin olan rütubətli subtropiklərin həmişəyaşıl Talış meşələri.

rilir. Heyvandarlıqda isə əsasən qozbel cinsinə mənsub inəklərə – zebulara daha çox üstünlük verilir.

Lənkəran ovalığının landsaftları dahi Azərbaycan satiriki Mirzə Cəll Məmmədquluzadənin adını daşıyan Cəlilabad şəhərindən başlayır. Cəlilabaddakı qədim kurqanlar zərdüştlük dininə mənsub pirləri və daş heykəlləri mühafizə edirlər. Ardınca isə yol Masallı şəhərinə doğru uzanır. Şose yolunun hər iki tərəfində geniş çəmənlər, düyü sahələri, tütün və çay plantasiyaları ilə seçilən kəndlər diqqəti cəlb edir. Şəhərin yaxınlığında Ərkivan isti mineral bulaqları yerləşir.

Lənkərardan 12 km. şimalda suda üzən çoxsaylı köçəri quşların qışlama və çoxalmaq üçün məskəni olan məşhur Qızılağac körfəzi yerləşir. Bu quşlardan qaşqaldağ, ördək (boz ördək və s.), qağayı, qarabatdağ və qutan üstünlük təşkil edir. Sultən toyuğu və turac qırmızı kitabə salınmışdır. Yay aylarında qızılqaz da buralara uçub gəlir. Suda üzən quşların hövzədə üstünlük təşkil etməsi ərazini müxtəlif yırtıcılar (qırğı, ağquyruq qartal və s.) üçün cəlbədir. Bundan başqa hövzə ətrafında çöl donuzu, canavar, çapaq, qamışlıq pişiyi, tülkü, su siçanı və s. kimi vəhşi heyvanlara da tez-tez rast gəlmək olar.

Cənuba uzanan yol isə yaşıl tarlalardan, bağ və tərəvəz sahələri boyunca keçir. Çay kolları ipək akasiyaları və yapon soforası ilə kölgələnir. Talış dağlarından axıb gələn coşqun sulu çayların dərələrinə tez-tez təsadüf edilir. Ərazidə enliyarpaq kölgəsalan palmalara, həmişəyaşıl dəfnə ağaclarına rast gəlmək olar. Azərbaycanın ən mənzərəli yerlərindən biri sayılan Lerik Talış dağlarının hündür hissəsində yerləşir. Lerikin şərqdən mavi Xəzər suları ilə, qərbdən isə dağ silsilələri, sıx meşələrlə əhatə olunması bu gözəlliyi görə hər kəsi valeh edir. Təbiət öz zənginliklərini bu diyardan əsir-

gəməmişdir. Təbiətin insana bəxş edə biləcəyi hər gözəllik burda var. Uca dağlar, sıx, keçilməz meşəliklər, büllür şalalələr, coşqun sulu çaylar, məhsuldar torpaqlar və kristal kimi təmiz hava. Rayonun ən yüksək nöqtələri Kömrükgöy (2493 m.) və Qızıyurdu (2433 m.) dağlarıdır. Müxtəlif dövrlərdə bura səyahət etmiş səyyahlar Lerikin tarixi zənginliyi və ecazkar təbiətinə heyran olmuşlar. Məşhur fransız yazıçısı və səyyahı Aleksandr Düma Lerik meşələrindən keçərkən yolunu Xovil kəndindən salmış, bu kəndin qonağı olmuşdur. O, sonralar yazdığı əsərlərdə bu diyarın gözəlliklərindən və yerli əhəlinin qonaqpərvərliyindən bəhs etmişdir.

Lerikin faunası olduqca zəngindir. Burada qaban, tülkü, dovşan, ördək, qırqovul və s. kimi vəhşi heyvan və quşlara rast gəlmək olar. Lerik meşələrinin sıx keçilməz cəngəlliklərində xüsusi proqram çərçivəsində qorunan bəbirə rast gəlmək olar. Lerik həmişə dünyada uzun ömürlü sakinləri ilə tanınır. Şirəli Müslümov 163 il ömür sürməklə uzunömürlükdə dünya rekordu vurmuşdur (1812-1975). Lerikdən şimal-qərbdə Yardımlı rayonu yerləşir. Əhəlinin əsas məşğuliyyəti əsasən iri buynuzlu heyvandarlıq, dənlə bitkilçilik, kartofçuluq və arıçılıqdır. Yardımlı rayonu qədim insan heykəlləri və qalaları (Alar kəndi), həmçinin heyvanlara qoyulan daş heykəlləri ilə tanınır (Abasabad, Bozayaran və s.). Azərbaycanın İrənla sərhəddində, Talış dağları və Xəzər dənizi sahilləri arasında dar zolaq şəklində sıxılan, yazı-yayı heç bitməyən, həmişəyaşıl ağacları ilə tanınan Astara rayonu yerləşir. Buranın zəngin ot örtüyü, çay kolları və çəltik plantasiyaları bir-birini əvəzləyir. Bu ərazilərdə çəltik əkinləri bataqlaşmış ərazilərlə tamamlanır. Dağlıq sahələrə doğru getdikcə sıx lianəli meşələr uzanır. Qeyd olunan ərazilərdə 1090 m. hündürlükdə eyni adlı bulaq ətrafında Meşəsu istirahət zonası yerləşir. Meşəsu bulağının isti kükürlü müalicəvi suları revmatizm, əsəb xəstəlikləri, qanazlığı və xroniki yorğunluqdan əziyyət çəkənlər üçün şəfa mənbəyidir.

Əvəzəlməz Hirkan meşələri təbiiçin insanlar tərəfindən saxlıdır.

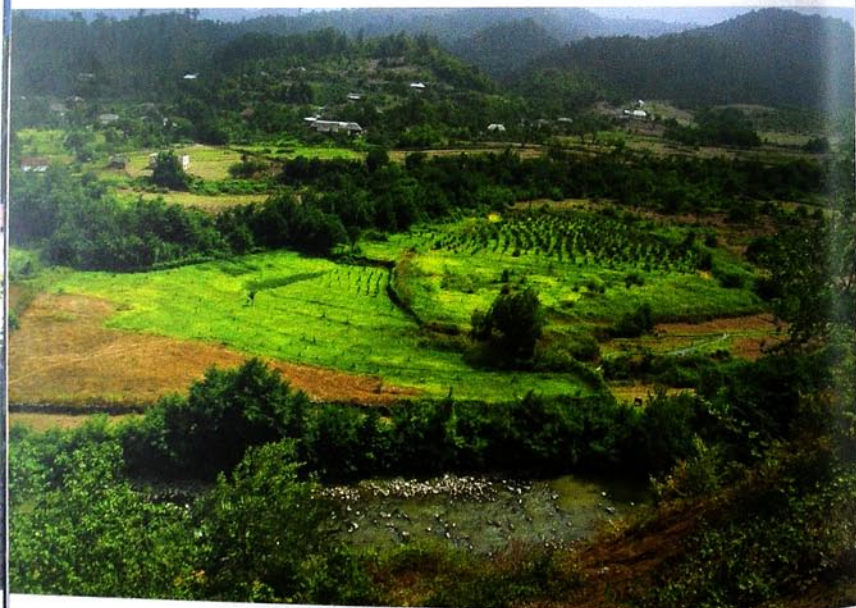
*Lankaran ocağında
Xəzər sahilində qum tirələri.*

Talış dağ manzarası.

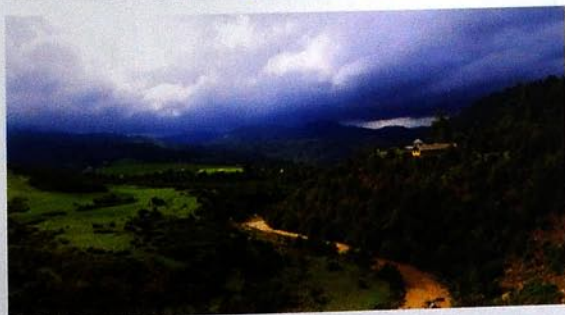
Talış dağlarındaki çöküntüləri təcrübət məqsədi ilə mənimsənmək üçün daha əlverişlidir.

Lankaran təbii vilayətində dağ yolları.

Səhrli Lerik meşələri. Azərbaycanın ən qox atmosfer yağınlarının (1400-1800 mm.) düşdiyi Talış dağlarının cənub-qərğ yamaclarında yerləşən həmişəyaşıl meşələr və onları kəşif keçən çay dərələri insanı tələh edər.

*Kepimiz, səy bənmiş-şəy
Nirvan meşələri*

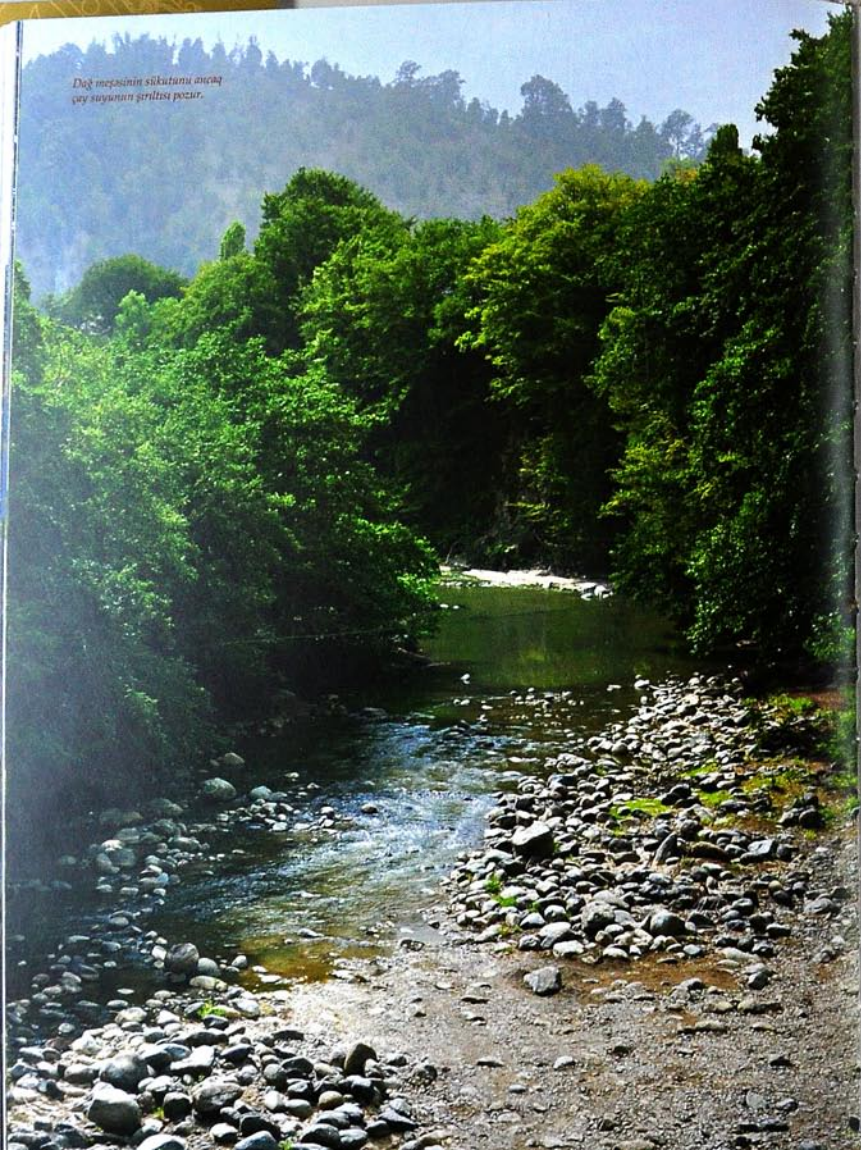
*Talış dağlarında axşamığı, yüngül
qurub çalxan dağlar və meşələr
heyranedicə mənzərə yaradırlar.*

*Bilsizsürdə zəhmətkeş təkintecər
insanların əli ilə yaradılmış
mənzərələr.*

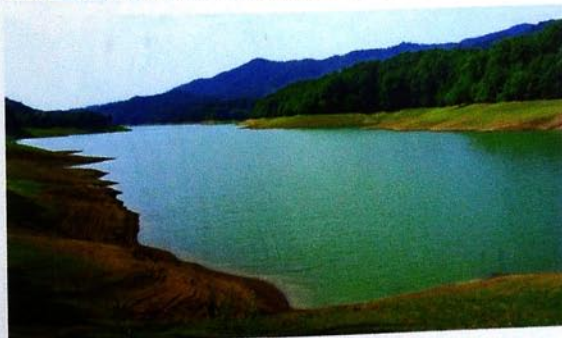
*Dağ meşəsinin sükəti təmiz havanı
çay suyunun gətirdiyə pəncir.*

*Yardımlı çökəkliyi, Talış silsiləsi
ila Buzovna və Peşavar silsilələri
tərəfindən həddəndən yüksələn dağ
bəzər çölləri ilə ətraf ərazilərdən
seçilir.*

*Lerikdə şalala. Bərk və yağış
vulkanogen və vulkanogen çöküntü
saxıqlarının növbəli Talış
dağlarında kəməşəyəsi meşələr
fonunda büllür sulu şalalar
rezolomunmaz gözəllik amalı
gətirirlər.*

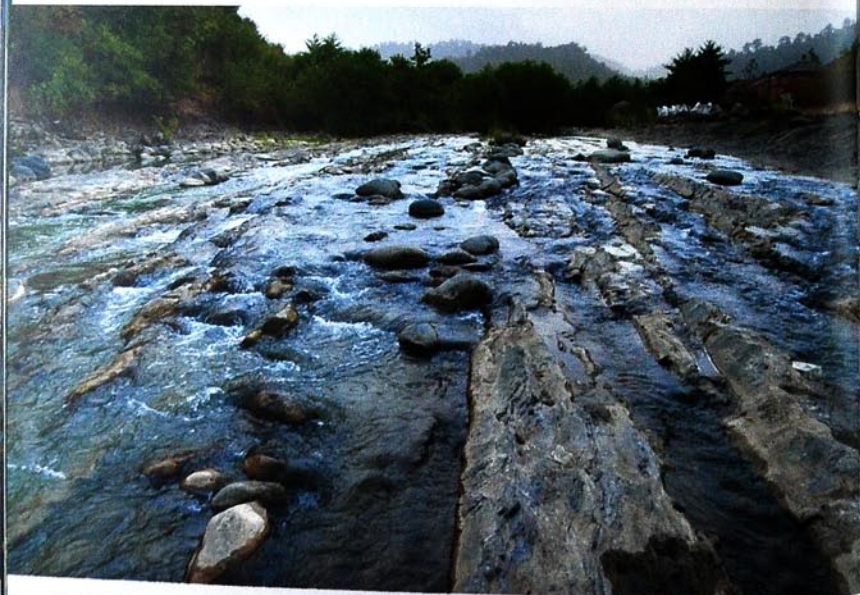

Xanbulançay yaylası.

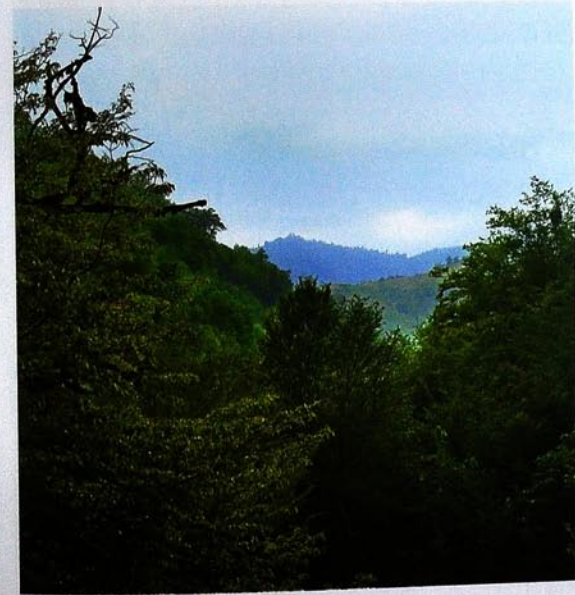
*Xambulañay su anbarı.
Lankarançay hövzəsində Bığoru
çay üzərində yaşıl meşələr
qoşumunda tikilmiş bu su anbarı
əhalini və ökin sahələrini su ilə
etibarlı təmin etməklə bərabər,
həmçinin turistlər üçün gözəl
istirahət mərkəzidir.*

*Çay dərəsində səthə çıxan
vulkanogen-qəbmə məşəli dağ
saxurlarından ibarət serpantinlər.*

*Domirağac. Lankaran meşələrində
geniş yayılmış domirağacın
odunçağı çox bərk olması və suda
batması ilə fərqlənir.*

*Talış dağlarının qış mənzərələri
(Qızıyırda). Nadir hallarda bu
dağlarda qar örtüyünə rast gəlmək
olur.*

Talış dağlarında Qızqalası təbiətlə insan amzının nəticəsinin birləşdiyi məkandır.

Qayalı dağlar.

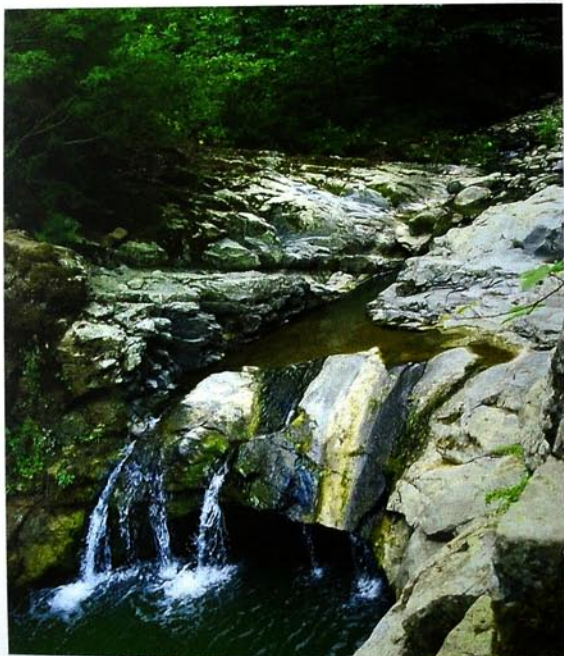
Masallı meşələri.

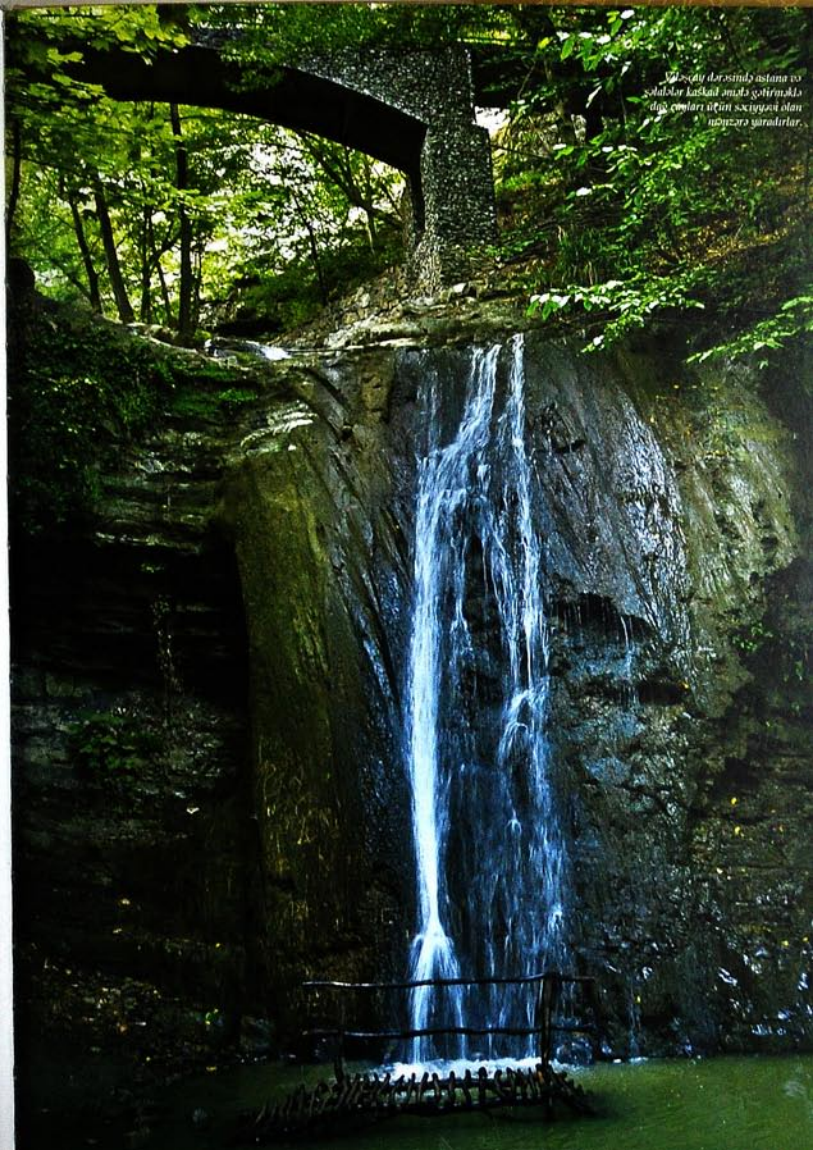
Masallıda yarımsəhra-quru çöl və bataqlıq-çəmən landşaftları Xəzər dənizinin sahillərinə qədər uzanır.

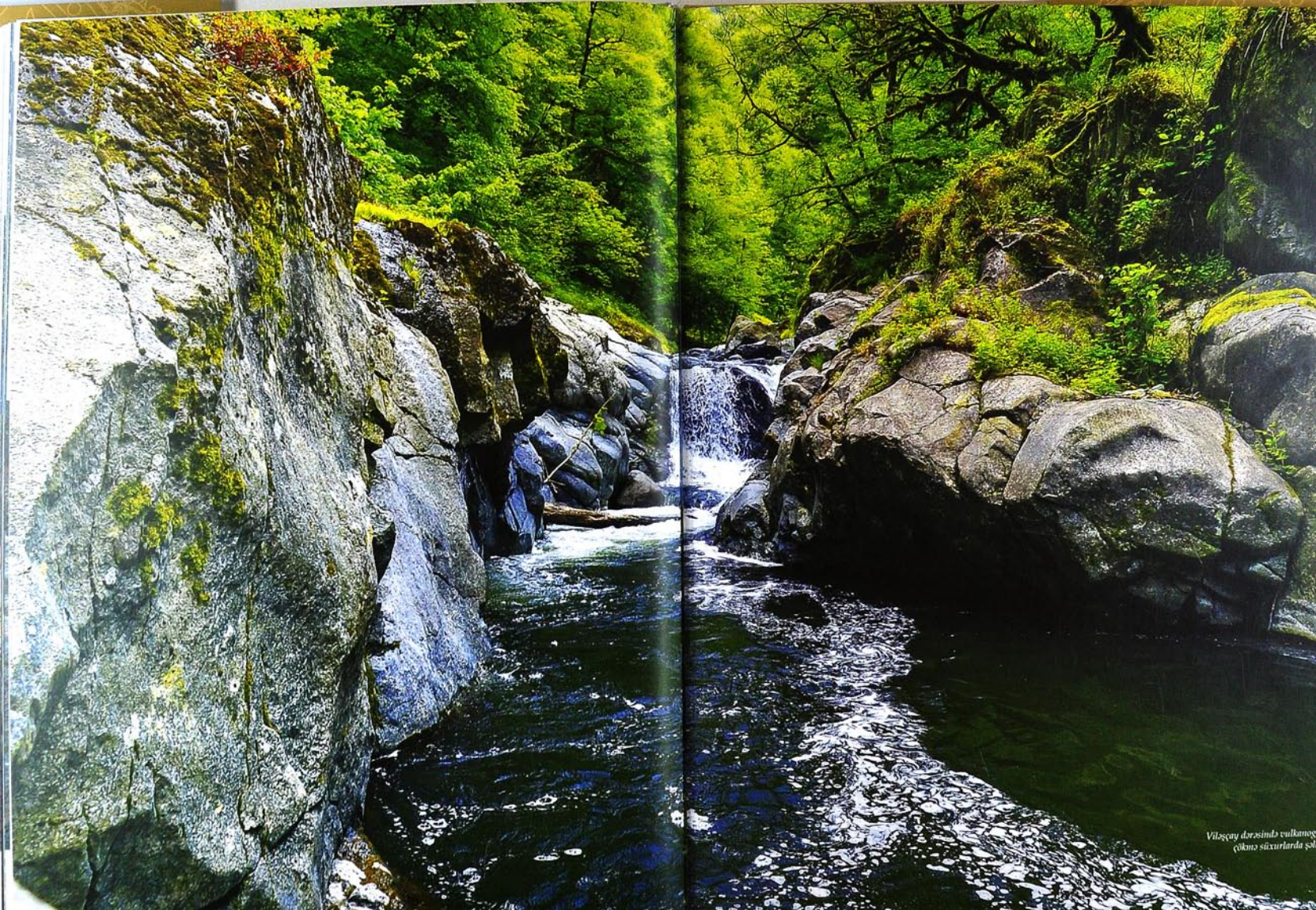

Viləşqan dərəsində astana və çalılar kaskadını götürməklə dağ çayları üçün səciyyəvi olan mənzərə yaradılır.

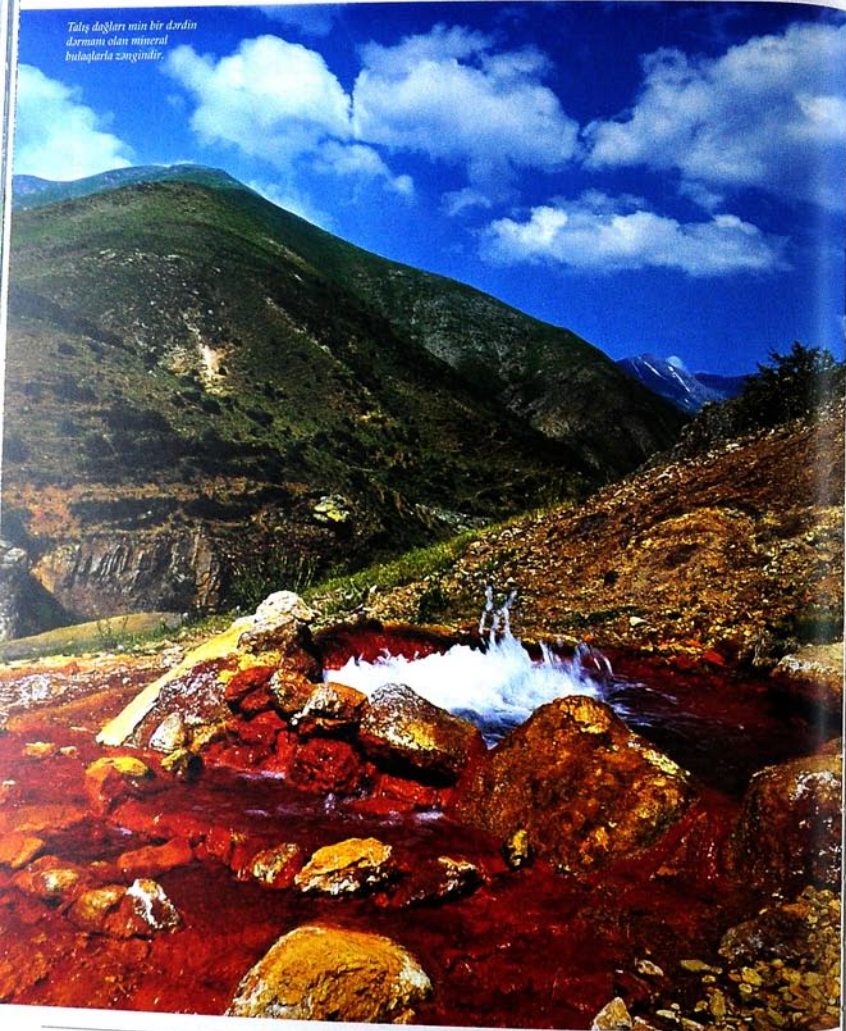
Viləşqan dərəsində astana və çalılar kaskadını götürməklə dağ çayları üçün səciyyəvi olan mənzərə yaradılır.

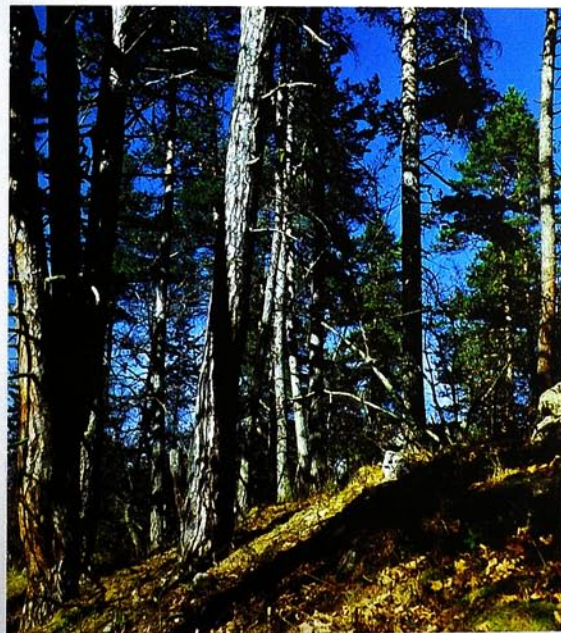

Vilşçay derzisinde vulkanın
çökme süxurlarında şel

*Talış dağları min bir dardın
darması olan mineral
bulaqlarla zəngindir.*

Masallı meşələri.

Hirkan meşesinde doğanın

Peytasa silsiləsi. Paleogen, neogen yaşlı vulkanogen-çökmə məşəli sığurlardan ibarət olan bu orta dağlıq sax meşə örtüyünə malikdir.

Hirkan meşələrinin ulduzlu gecələri.

Lirik manzaraları.

Məsəlİ meşələri.

Peytasa dağlıq şəlaləsi və astanalı dağ çayları göz oxşayır.

Lankaran tabii sülhüni sırtına
boğları da mayhanıdır.

Bu bölgə Azərbaycanın digər bölgələri kimi özünəməxsus xüsusiyyətləri ilə fərqlənən, memarlıq abidələri ilə zəngin olan məkanlardan biridir. Dağlıq relyefdən dənizsahili relyefə qədər dəyişən coğrafi mövqə ərazidə müxtəlif memarlıq-plan həllinə malik tikililəri cəmləmişdir. Subtropik iqlim, atmosfer yağıntılarının çox olması, coğrafi mövqə və yerli tikinti materialları bölgənin özünəməxsus memarlığını formalaşdırmışdır. İnşaatda yerli tikinti materialları kimi əsasən ağ əhəngdaşı, ağac və qırmızı kərpicdən istifadə edilmişdir. Belə ki, zəngin meşə-ağac materialları bu bölgəyə xas olan mülki memarlıqda ləmlərin qurulmasını, hündür çardaqlı örtük konstruksiyalarını xarakterik hala çevirmişdir. Talış-Lənkəran bölgəsinin Cənubi Azərbaycanla sərhəddə yerləşməsi onun tarixi memarlıq irsində Təbriz memarlıq məktəbinin təsirini büruzə verir. Talış-Lənkəran zonasında dövlət tərəfindən qorunan ölkə və yerli əhəmiyyətli müxtəlif təyinatlı abidələr mövcuddur. Bunlardan ikisi - Masallı məscidi (XIX əsr Qızılqac kəndi) və Hişgədərə kəndində XIV əsrə aid olan Nəzəri xanın türbəsi ölkə əhəmiyyətli memarlıq abidəsi siyahısına daxil edilmişdir. Bundan əlavə bu bölgədə onlarla qala, məscid, kilsə, türbə, hamam, körpü, yaşayış və ictimai binalar yerli əhəmiyyətli memarlıq abidələri siyahısına daxil edilmişdir. Talış-Lənkəran bölgəsində ümumilikdə 231 yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsi vardır ki, bunlardan Masallıda-89, Lənkəranda 53, Astarada 48, Lerikdə 27, Yardımlıda 8, Cəlilabadda 5, Biləsuvarıda 1 abidə olmaqla dövlət tərəfindən qorunur.

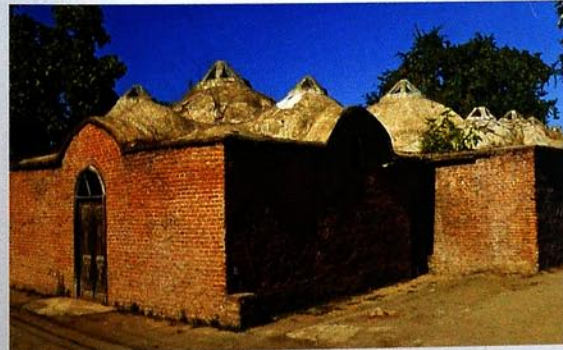
Lənkəran şəhərinə giriş.

Astarada Qum məscidi. Astarada şəhəri Mərkəzi Qum məscidi 1898-ci ildə yerli əhali tərəfindən inşa edilmişdir. Sahəsi 221 m², tutumu 200 nəfərdir. Mərkəzi Qum məscidi tarixi abidə kimi Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi tərəfindən qorunur.

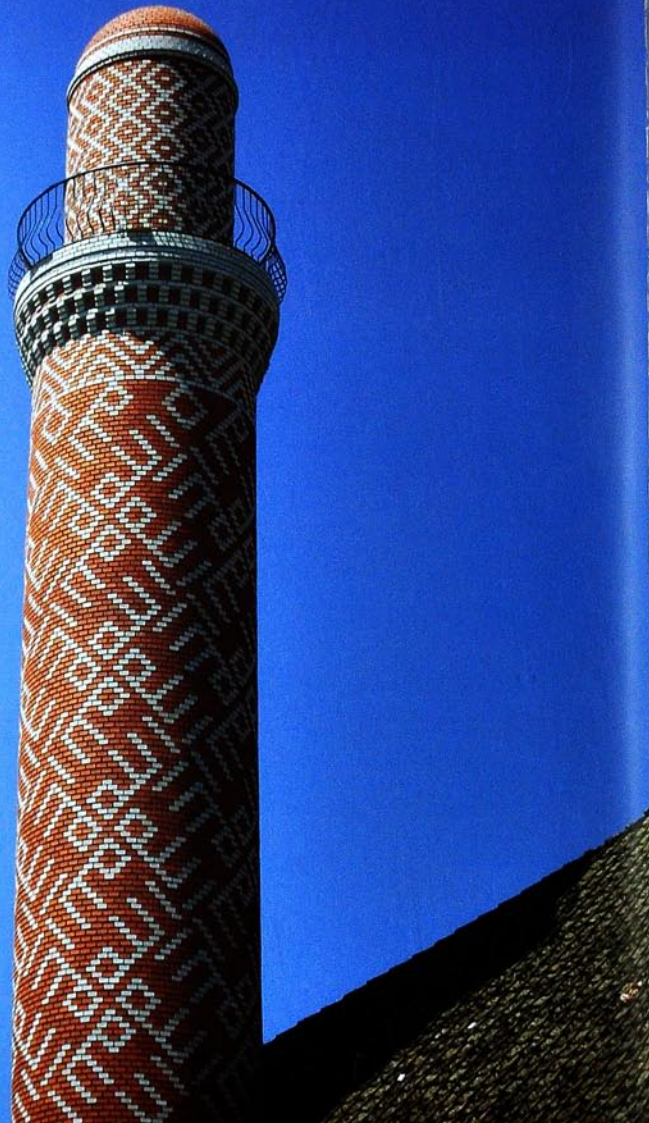

Lənkəranda dairəvi qala (Zindan, XVIII əsr). Lənkəran qalası ilə eyni vaxtda – 1747-1786-cı illərdə inşa edilmişdir. Qalanın peyki, oxları olan ikinci tikili Mayatdır. Deyilənlərə görə İran şahı Nadir şah 1747-ci ildə Lənkərana gəlmiş və buraya Səfəvi nəslindən olan Seyid Abbas Nadir şahın fərmanı ilə Talışın hakimi elan edilmişdir. Elə həmin ildə də buranı möhkəmləndirmək məqsədi ilə həmin qalanın inşasına başlanmışdır. Lənkəran qalasının ümumi sahəsi Bakı qalasından demək olar ki, iki dəfə böyük olmuşdur. Lənkəranın rütubətli iqlimi Lənkəran qalanın dağılması ilə nəticələnmişdir.

Astarada Kərbəlayi Həmid Abdulla hamamı. Hamam 1806-cı ildə Kərbəlayi Həmid Abdulla tərəfindən Astarada rayonunun Ərçivan kəndində tikilib. Hamamın üstündə səkkiz günbəz var. Yuxarıdan baxanda səkkizgüclü ulduzu xatırladır. Əhalinin həm də ünsiyyət yeri olan Ərçivan hamamı sonuncu dəfə 1980-ci ildə təmir edilmiş və həmin ildən sonuna kimi yerli əhalinin istifadəsində olmuş. 2001-ci ildən atqestundada isə Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin müvafiq qərarı ilə dövlət tərəfindən qorunur.

Lankaran şəhəri. Kiçik bazar məscidinin minarəsi.

Kiçik bazar məscidi 1906-cı ildə Lankaran şəhərində inşa edilmişdir. Məscidin inşasında əsasən qırmızı kərpicdən, yerli qiymətli meşə materiallarından, kiramiddən istifadə edilmişdir. Lankaran məscidlərinin başqa regionlarda olan məscidlərdən fərqli cəhəti minarələrin olmamasıdır. Məscidin inşasına Tağı bəy, Ağə bəy, molla Nasir və bütün o taxtki şəhər camaatı vəsait vermişdir. Məscid indiyədək zərəkəni saxlamış və dövlət tərəfindən mühafizə olunur.

Lankaranda Seyid Xəlfi türbəsi. Cüləndində, XIX əsrdə inşa edilmişdir. Burada hündürlüyü 1 m. 40 sm-ə çatan qəbiristlik abidələrdəki təsvirlərdə əl, ayaq izləri, ox, qılınc, nız, əmud və başqa silah nüslərinin təsviri olan daş parçaları diqqəti cəlb edir.

Lankaranda yaşayış evi (Mir Əhməd xanın evi). Tikili 1913-cü ildə inşa edilmişdir. Mir Əhməd xan bu evi həyat yoldaşı Tuğə xanımla üçün tikdirmişdir. Milli memarlıq elementlərindən bəcaşla istifadə olunmuş bu evin fasadları alvan naxışlarla zəngindir. Binaın inşasında Fransadən memar to ustalar dəvət edilmiş, tikildilə həm qərb, həm də şərq memarlıq elementlərindən mihərətli istifadə edilmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, binanın qimal to qərb fasadlarında kərpic to yoxsulmuş əg dəş işlənmişdir. Şərq to cənub fasadları isə yalnız kərpicdən hürülmüşdür.

NAXÇIVAN

Gözürəm qoynunu mən qarış-qarış,
Nura boyanırsan doğulanda dan.
Hər yanda yüksəliş, hər yanda yarış,
Bu nəğməm sənədir, doğma Naxçıvan!

Sən Oğuz elisən, Nuhun yurdusan,
Tarixlər yaşayır "Gəmiqaya"nda.
Alınmaz qayasan, qalib ordusan,
"Əlinca" mərd olub ən ağır anda.

Qoynunda çağlayan çeşmə suları,
Evləri doladır, sərinlik yayır.
"Sirab", "Badamlı" tək əvəzsiz varı,
Çoxları dərdirin dərmanı sayır.

Səhlab Məmmədov

Azərbaycanın cənub-qərbində Naxçıvan Muxtar Respublikası (Naxçıvan MR) yerləşir. Bu dağlıq məkanın ərazisinin 30%-dən çoxu dəniz səviyyəsindən 600 m-dən 1000 m-ə qədər hündürlükdədir. Regionun ən hündür nöqtələri Qapıcıq (3904 m.), Yağıldərə (3827 m.), Qazangöldəğ (3814 m.), Dəvəboynu (3560 m.), Ağdağ (3488 m.), Salvartı (3160 m.), Keçəldəğ (3114 m.) zirvələri və Biçənək (2347,8 m.) aşırımıdır.

Naxçıvan ərazisinin landsaftları özünəməxsusluqları ilə seçilir. Bu diyara ilk dəfə gələn insan əlçatmaz hündür dağ zirvələri, hamar və geniş olmaqla, demək olar ki, bitki örtüyündən məhrum düzənliklər, çox da hündür olmayan qayalıqların nağıl qəhrəmanlarının fantastik daş səhərlərini xatırladan "naxışlı qüllələr"i ilə rastlaşa bilər. İnsan üçün Naxçıvançay dərəsinin dik sahillərindən cingiltili damcılarla qırağa səpələnən təmiz su-

Naxçıvan şəhərinin panoraması.

Naxçıvanda Xan evi.

lar, müəyyən fasilələrlə dəmir və kükürd sulu qeyzerləri ətrafındakı qırılmazlıq torpaqlardakı çox da böyük olmayan "çalalar" (məsələn, məşhur Əshafı-Kəf yaxınlığında) təəccüblü görünə bilər. Xarici görünüşünə görə quraq olan düzənliklərin altı ilə bolsulu yeraltı çaylar axır. Onlara unikal tərkibə malik mineral sular – Sirab, Badamlı, Vayxır, Darıdağ və digərləri aiddir.

Yeraltı suların bol olması sayəsində tarixən bu ərazilərdə kəhrizlər – sular üçün unikal yeraltı və uzunməsafəli tunellər tikintisi mədəniyyəti yaranmış və yüksək səviyyəyə çatmışdır. Bu kəhrizlər yer səthindən pilləli şəkildə tunelə enə bilir, bəzilərdən isə su bulaq formasında üzə çıxır. Kəhrizlər xarici görünüşcə müasir su kəmərləri xəttinin borusunu xatırladır. Kəhrizlərin tikintisi ilə məşğul olan yerli sənətkarlar (kankanlar) bu günə qədər özlərinin ustalıqlarını qoruyub saxlamışlar. Baxmayaraq ki, kəhrizlər Azərbaycanda əvvəllər bir çox yerlərdə yayılmışdı, indi onlara daha çox Naxçıvan MR-da rast gəlinir.

İran və Türkiyə ilə dövlət sərhədi boyunca Araz çayı axır. Həmçinin burada 40-a qədər orta və kiçik çaylara rast gəlinir ki, onlar da başlanğıcını Zəngəzur və Dərələyəz dağlarından götürür. Bu çaylara Ordubadçay, Əlincaçay, Gilançay, Naxçıvançay, Arpaçay və s. aiddir. Burada "Üzən adası" ilə mənzərəli Batabat gölü yerləşir. Ərazidə palıd, fındıq, vələs ağacları, çoxlu dərman bitkiləri yayılmaqla, heyvanlardan ayı, çöl donuzu, tülkü, dovşan, canavar, Kiçik Asiya muflonu, eləcə də quşlardan Xəzər uları, dağ qaranquşu, kəkliyə rast gəlinir.

Bu diyar hələ çox uzaq keçmişlərdə məskunlaşmış və burada qədim dövrlərə aid müdafiə qurğularının qalıqları öz miqyasına görə insanı hey-rətləndirir. Burada qədim insanın ilk məskənləri – mustyе dövrünə (135 min il bundan əvvəl) aid olmaqla, Qazma, Kilit (Ordubad rayonu), eləcə də Naxçıvançay və Əlincaçay sahillərindəki mağaralar yuxarı paleolit dövrünün yaşayış məntəqələrinin izlərini saxlamışlar. Gültəpə obyektindəki və

Arpaçayın dərəsindəki (Ovçularətəpə, Damlama) arxeoloji tapıntılar eneolit dövrünə aiddir.

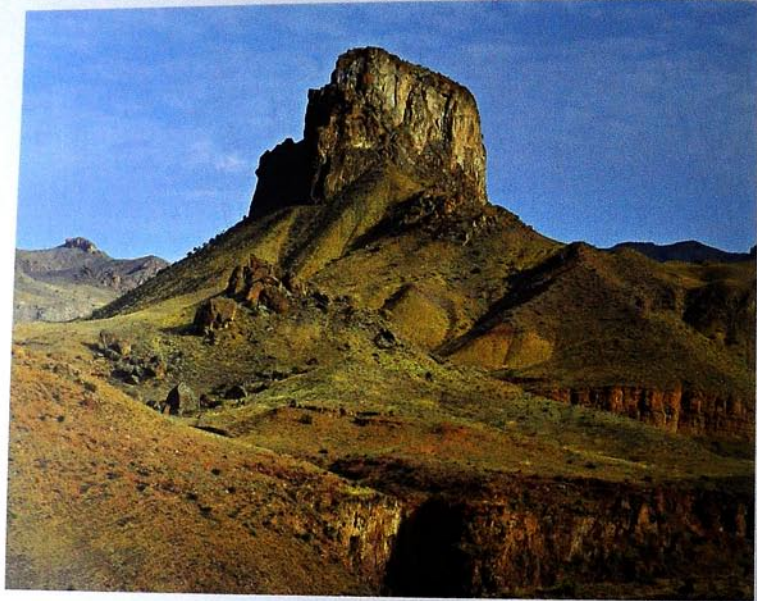
Naxçıvan şəhəri – Naxçıvan MR-in paytaxtı olmaqla, Naxçıvançayın sağ sahilində, dəniz səviyyəsindən 1000 m. hündürlükdə yerləşir. Yerli əhali Naxçıvan şəhərinin yerindəki yaşayış məntəqəsinin yaranma tarixini İncil əfsanəsi olan “Böyük subasma”dan xilas axtaran Nuh peyğəmbərlə əlaqələndirir. Onlara görə Nuhun gəmisi dağa istiqamətlənən zaman bir neçə dəfə Kiçik Qafqazın dağ zirvələrinə toxunmuş və zərbədən Ağrıdağ, İlandağ və ya Qapıcığın zirvələri parçalanmışdır. Yerli rəvayətə görə “Böyük subasma”dan xilas olan Nuh peyğəmbər bu ərazidə yaşamış və həyatdan getmişdir. Son vaxtlara qədər sağ olan hörmətli ağsaqqallar böyük əminliklə Nuhun qəbrinin harada yerləşməsinə bildirdilər. Yerli əhali arasında bu rəvayət geniş yayıldığına görə tanınmış rəssam Bəhrüz Kəngərli “Nuhun qəbri” adlanan sənət əsərini yaratmışdır.

Naxçıvan adı rast gəlinən və bizim günlərə qədər gəlib çatan ən qədim yazılı mənbə Ptolemeyin əsərləridir (II əsr). Ptolemey Naxçıvanı “Naxsuan” adlandırmışdır. Orta əsr ərəb mənbələrində Naxçıvan “Neşava”, məşhur müəlliflərdən Məhəmməd Naxçıvani, Həmdullah Qəzvini, Katib Çələbi, Evliya Çələbi və digərləri öz əsərlərində hörmət əlaməti olaraq buranı Nəqşi-Cahan (“Dünyanın bazayı”) adlandırmışlar.

Muxtar Respublikanın cənubunda, Araz çayı sahilində Babək rayonu yerləşir. Bu rayonda Sirab, Qahab, Vayxır mineral su mənbələri, dağ duz yatağına rast gəlinir. Burada çaylardan Naxçıvançay və onun qolu Cəhriçay, su anbarlarından isə Araz, Nehrəm, Uzunoba, Sirab mövcuddur. Rayon

Araz çayında ada.

Naxçıvan dağları kəskin parçalı rəlyefi ilə seçilir.

ərazisində məşhur arxeoloji abidələr – Kültəpə, Kültəpə-2, qədim yaşayış məntəqələri - Abbasabad, Vayxır, Əznəbürt yerləşir.

Culfaya gedən yolun ətrafındakı dağlar çox gözəl və özünəməxsusdur. Geoloji amil (stixurların tərkibi, yaşı və s.) bu dağların xarici görünüşünə təsir etmiş və onlar fantastik forma almışlar. Rayon ərazisində çoxlu sayda (40-a qədər) mineral su mənbələri vardır. Onlardan biri Darıdağın yamaclarında yerləşmişdir və sutkada 500 min litr yüksək dərəcədə minerallaşmış su verir. Əlincaqala qəsri (VI-VII əsrlər) arxitektura baxımından daha çox fərqlənən tarixi dağ qalasıdır. Bu müdafiə istehkamı dağın zirvəsində yerləşir və ərazinin relyefinə uyğun tikilmiş pilləkənvari divarlar vasitəsilə qorunur. Dəniz səviyyəsindən 1640 m. hündürlükdə yerləşən bu qəsrdə müstəqil su təchizatı sistemi mövcuddur. Yerli əhali qəsri bəzən "Şahtaxtı" adlandırır ki, bu da "Şahın oturduğu yer" kimi mənə daşıyır. Əlincaqala qəsri məşhur "Kitabi Dədə Qorqud" eposunda qeyd edilmişdir.

Ordubad rayonundakı Gəmiqaya dağında e.ə. VI-V əsrlərə aid unikal petroqliflər saxlanılmışdır. Burada insanı, onun məişətini, ovçuluğu, real və fantastik heyvanları əks etdirən çoxlu sayda qaya rəsmləri vardır. Keçmişin dəyişilməmiş simasını saxlamış, gözəl və çox da böyük olmayan Ordubad şəhərini anlamaq üçün onu görmək lazımdır. Şəhərdə nəhəng, qədim və geniş əhatəyə malik çinar ağacları "çətir" funksiyasını daşıyır,

Gəmiqaya petroqlifləri.

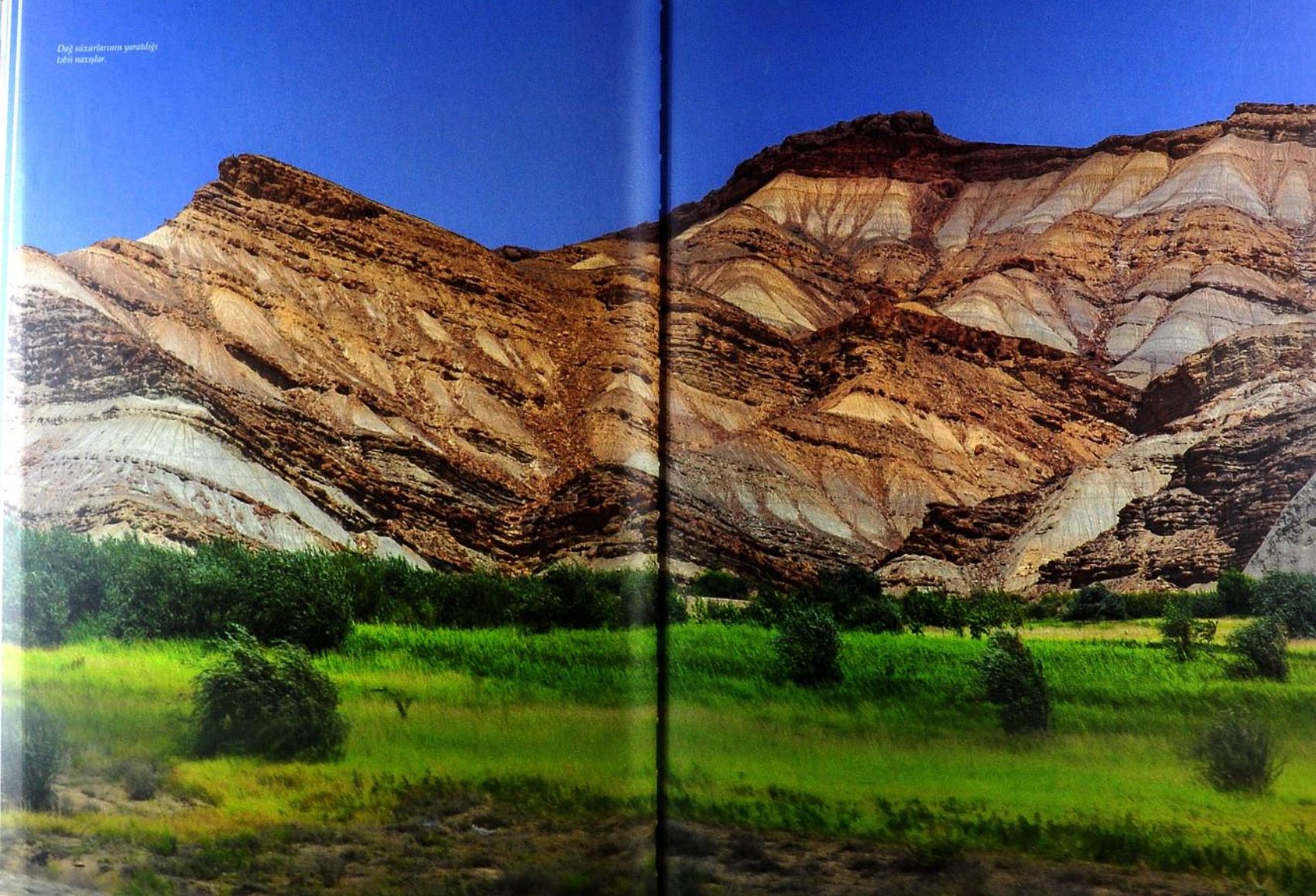
özünəməxsus məscidlər, o cümlədən məhəllə məscidləri, kəhrizlər xüsusilə fərqlənir.

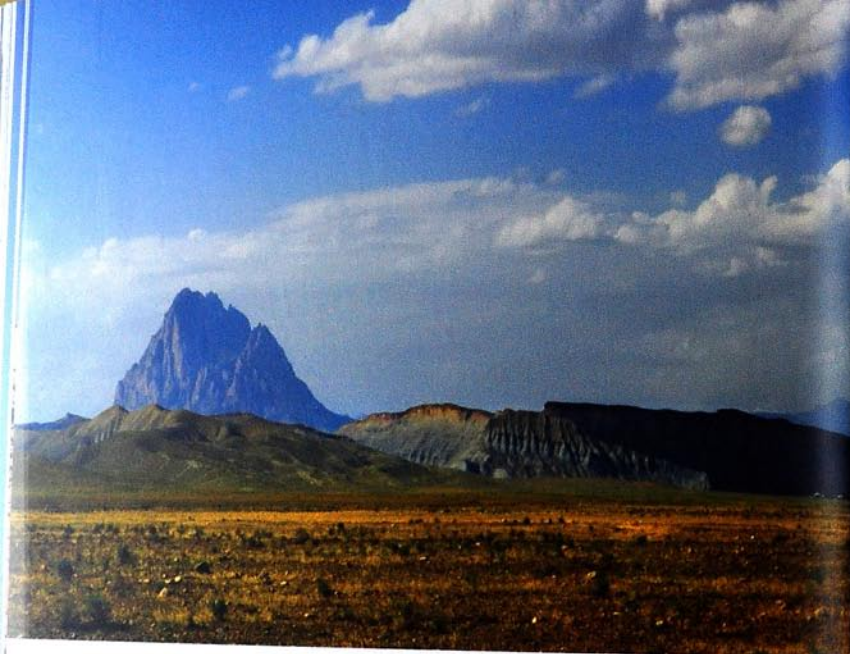
Şahbuz rayonu dağlıq ərazidən ibarət olmaqla, ən hündür nöqtələri Salvartı (3160 m.), Keçədağ (3114 m.) zirvələri və Biçənək aşınıdır. Burada çoxlu sayda yeraltı sular, o cümlədən mineral sular (Badamlı, Batabat, Karvansaray, Biçənək) vardır. Rayon ərazisində kükürd, tikinti materiaları, torf yataqlarına rast gəlinir. Şahbuz rayonunda Naxçıvançay və onun qolları – Küküçay, Şahbuzçay, Salvartı, göllərdən Qanlıgöl, Batabat, dağlarda isə meşə massivləri yerləşir.

Kəngərli rayonunun dağlıq relyefi, iqlim xüsusiyyətləri, çayların olmaması yerli bitki örtüyünün xüsusiyyətlərini müəyyən etmişdir. Rayonun bitki örtüyü əsasən yarımsəhra və dağ çölləri (kolluq, ot, nadir ağaclar) ilə təmsil olunub. Ərazi kənd təsərrüfatı rayonu olmaqla, burada tütün, üzüm, tərəvəz, dənli və bostan bitkiləri əkinləri geniş yayılmışdır.

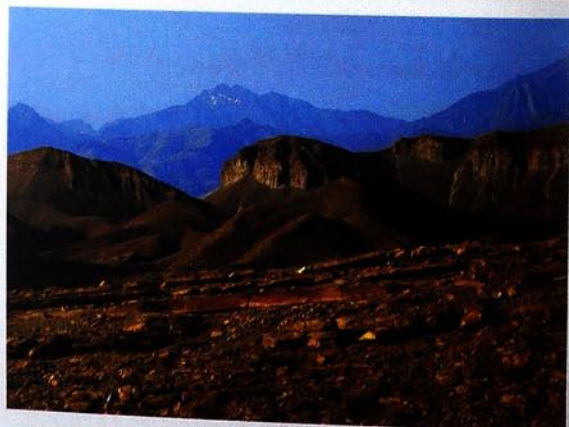
Şərur rayonu Muxtar Respublikanın qərbində yerləşməklə, cənubda İranla sərhədlənir. Rayonun şimal və şərq hissələri dağlıq relyefə malik olmaqla, burada Dərələyəz dağ sistemi (Gəlinqaya, 2775 m.) yerləşir. Şərur rayonu ərazisində yerləşən Arpaçayın və Arpaçay su anbarının suyundan suvarmada geniş istifadə edilir. Ərbatan, Qarahasənli və Babəki kəndlərinin ətrafında aparılan arxeoloji qazıntılar ərazidə qədim yaşayış məntəqələrinin olmasını sübut etmişdir.

Dağ süzürlerinin yaratdığı
tabii muhtesaplar

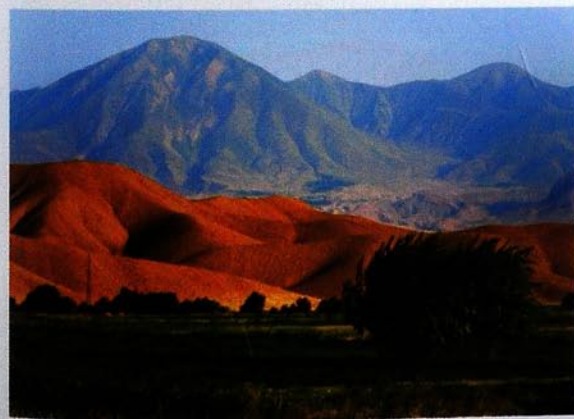

*Arid iqlim şəraitində parçalanıb
aşınmış ulu dağlar.*

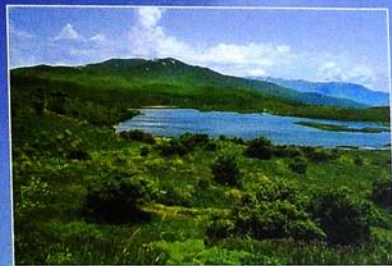
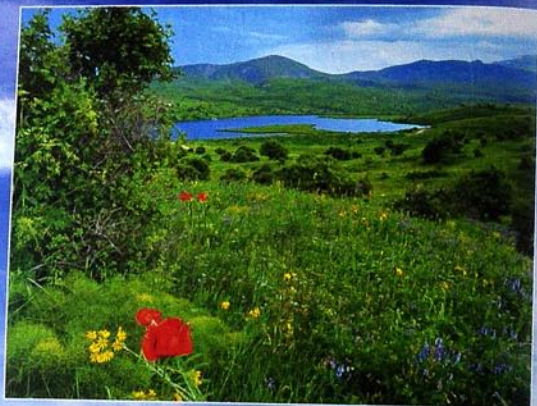

Dağıl-şəyuli Naxçıvan dağları.

Naxçıvan dağları.

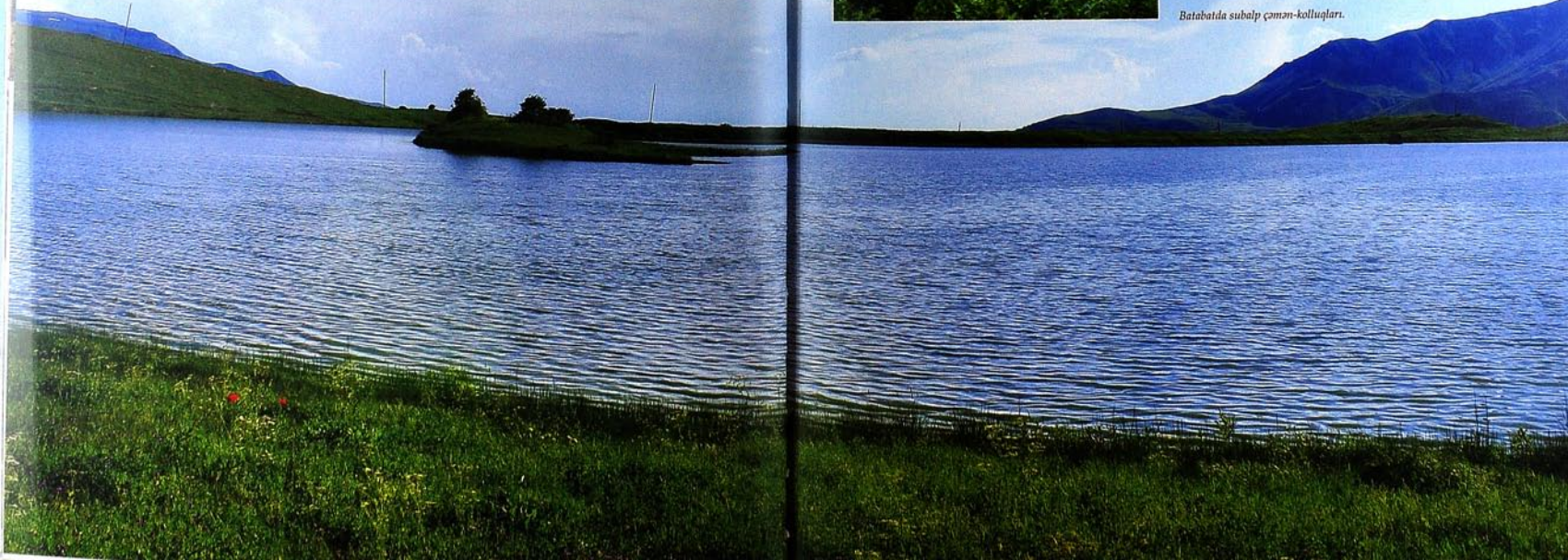
Batabat mızgırası.

Batabatda ızan torf adası.

Batabatda subalp çaman-kolluqları.

Ordubad Göygöülü (avqust ayı).

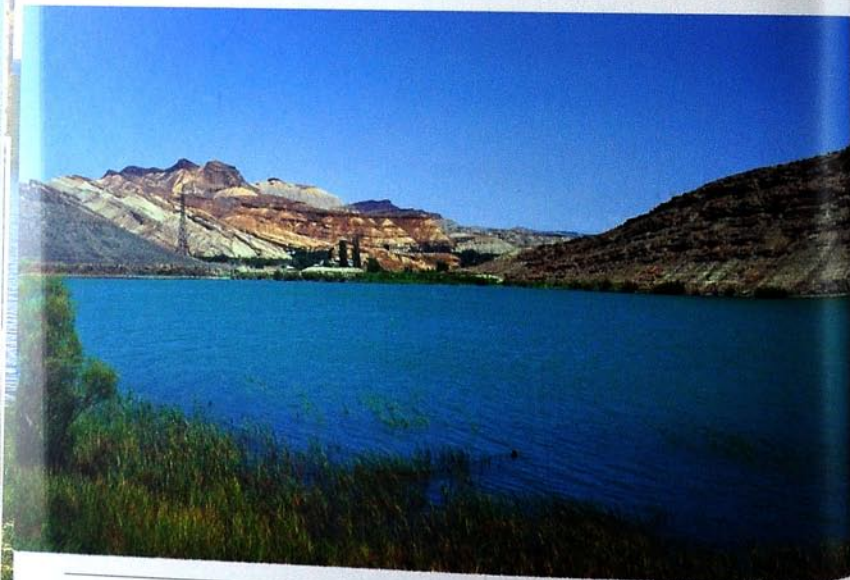

Naxçıvan MR-da su ehtiyatlarından səmərəli istifadə etmək üçün çoxlu su anbarları tikilmişdir.

Quraq iqlimə malik Naxçıvanın əksər hissəsində yaşıllıqlara daha çox çay dərələrində rast gəlinir.

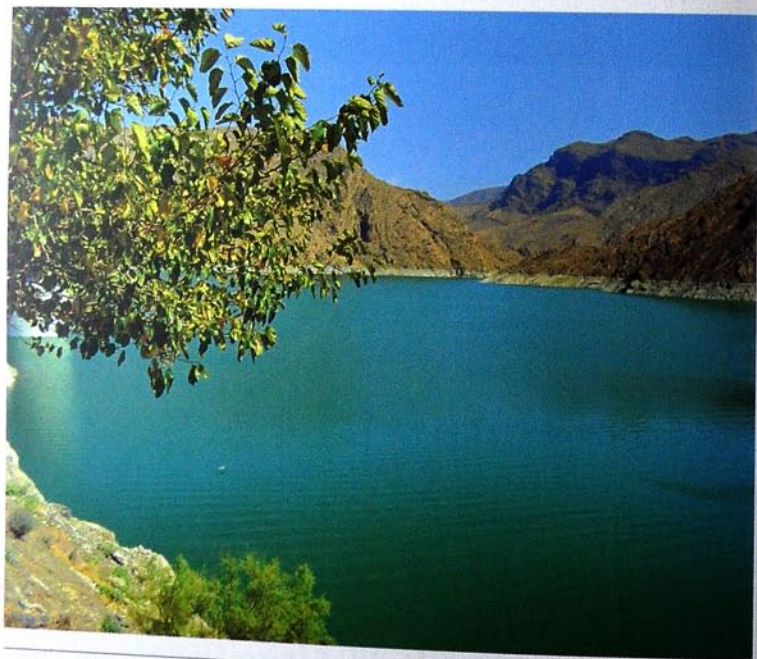
Daralazda subalp çəmənliyi (Şahbuz rayonu).

Arazda axşamçıqti.

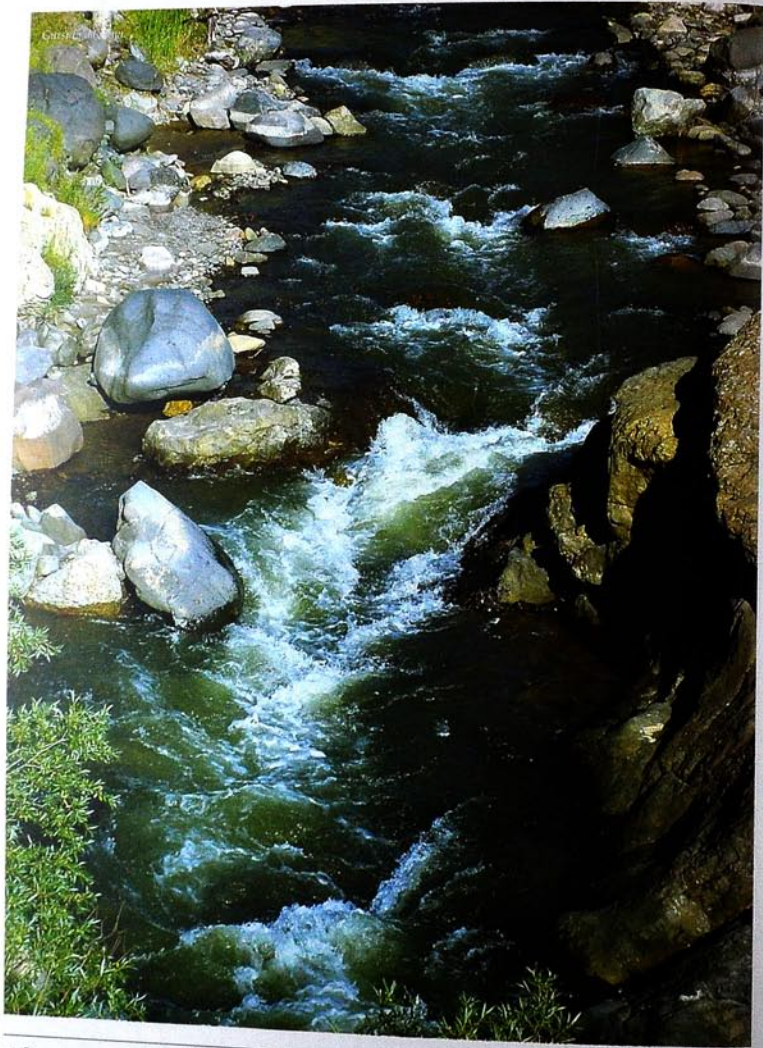
Arpaçay su anbarı.

Arpaçay selli dövərdə.

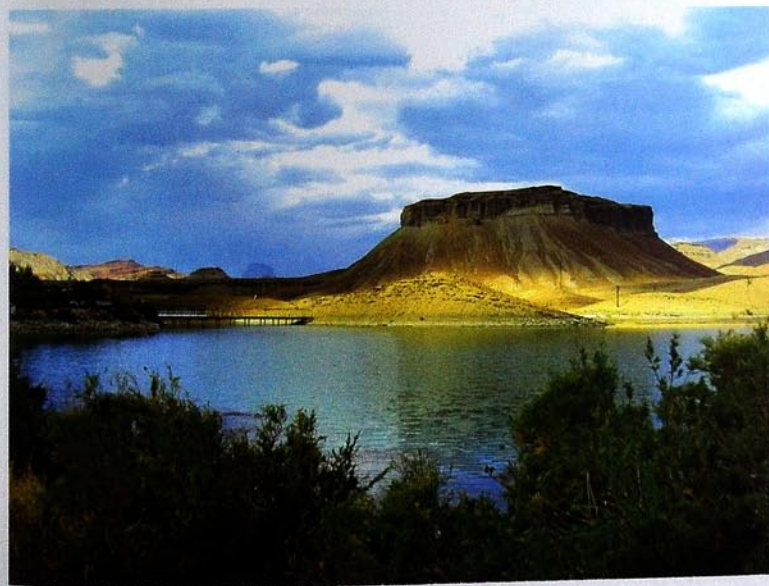

Culfa rayonunda mənbəyini bulaqdan götürən dağ çayı.

Bənənliyar su anbarı.

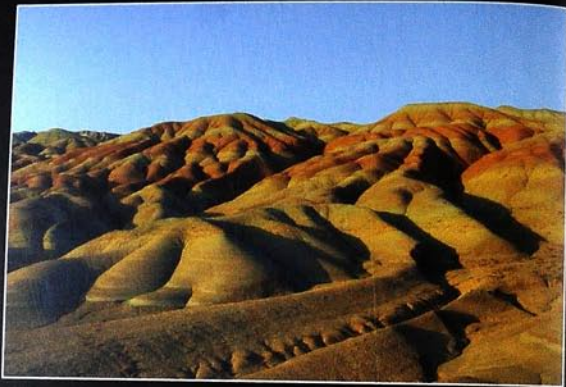
Gilanqala.

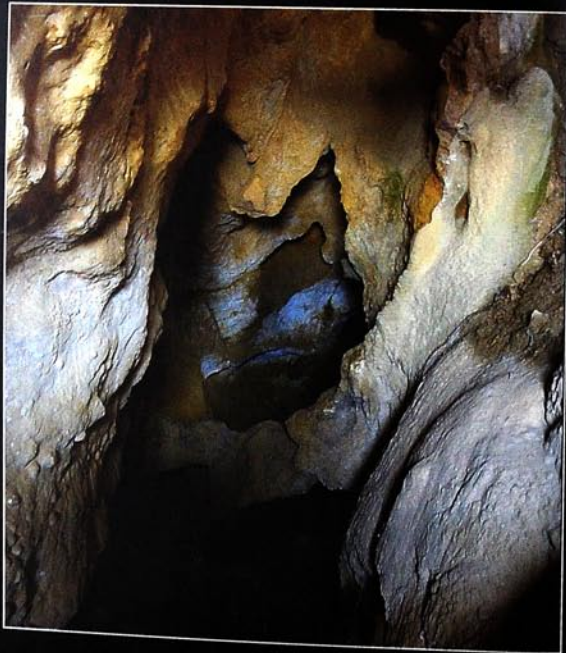
Uzunoba su anbari.

Düzleş platosunda sığır mızırcısı.

Çeltekşanalıda Völubuh karst mağarası.

Zugzur ve Dördüncü dağlarında karst mağaraları geniş yayılmışdır.

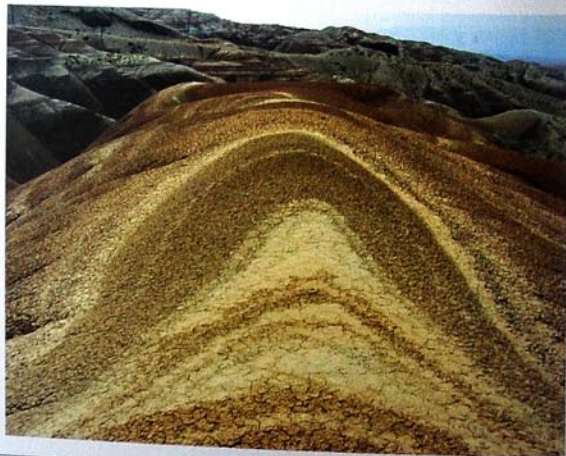

Dağ süxurlarının bütöçlüyünü pozan tektonik çatlak.

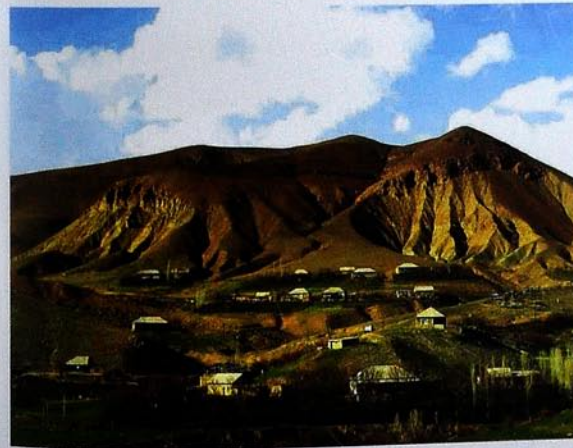
*Zəngəzur dağlarında dik qaya
cıvıntıları.*

*Qədim dənizin naaxışları (Duzdağ
platosu).*

*Qayalı dağların yarımsəhra
landşaftları.*

Badamlı kəndi.

"Sakimlerini" gözəyən yuvalar.

Parısqızanan kəpənək.

Dərələyəzdə subalp çəmənliyi.

Məşə-kol landşaftları.

Dorabeyzadə subalp xahları.

Naxçıvanın yay mənzərələri.

Ayıcılmağ çayı (Zəngəzur-Vətənadağın qolu).

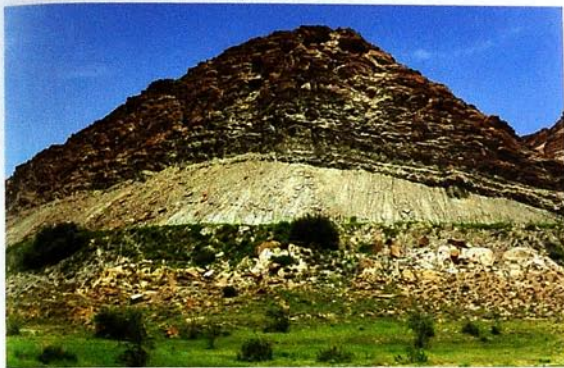
Gəmiqaya mənzərələri.

Zaqazur silsiləsi.

Naxçıvanın daşlı-qayalı dağları.

Əlinco qalası.

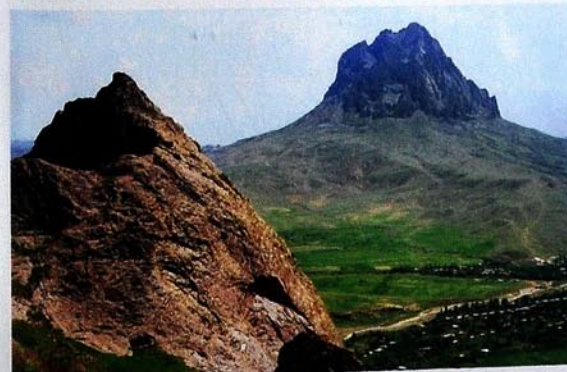
*İlandağın ətrufi yaz aylarında
yaşillığa qary olur.*

İlandağ qışında.

İlandağ yazda.

Əfsanvi İlandağ.

Camalitin qayalıqları (Culfa rayonu).

Dağ süxurlərində qırılma.

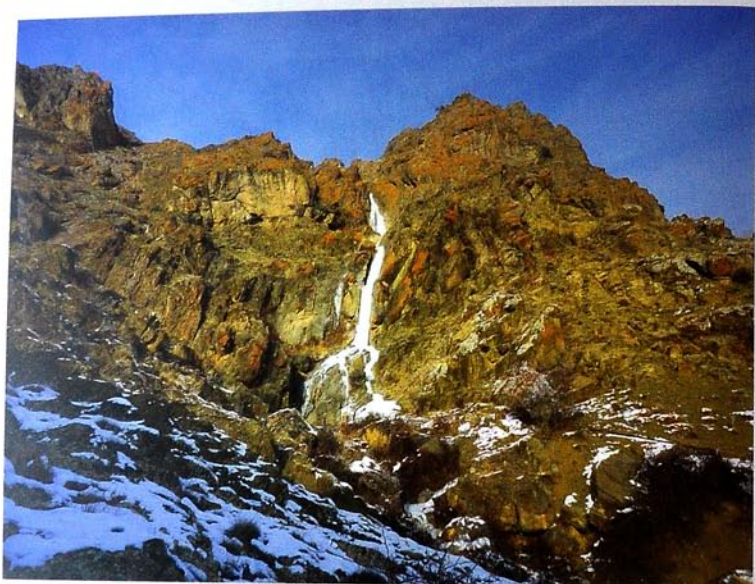
Qrmit qayalarında ardıc.

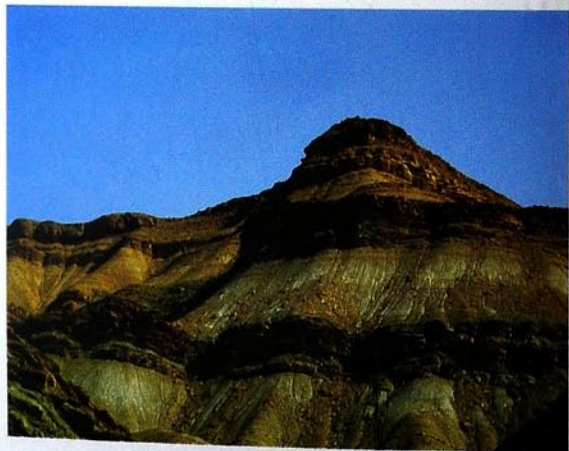
Dağ naxçıları.

Qızıb ağac.

Əylis çalabzi qayda.

Əzəmətli Naçıvan dağları.

Dağ-meşə-kol landsşafları.

//

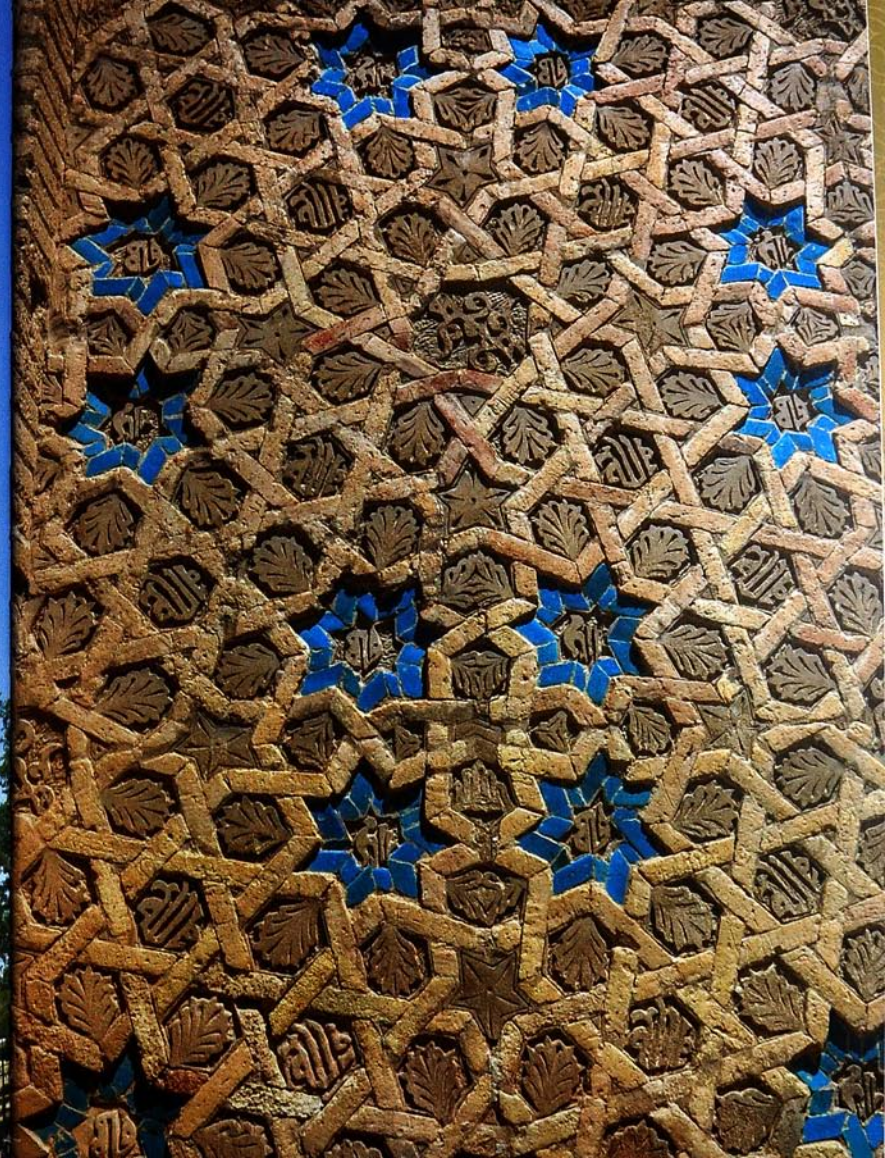

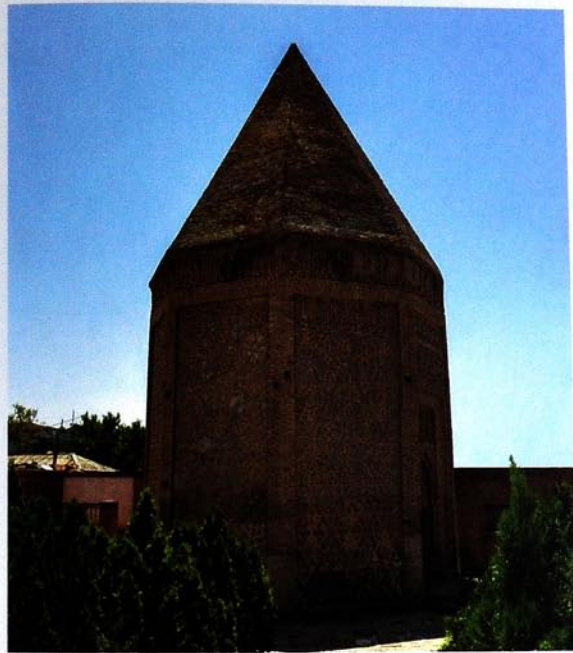
Naçıvançay dərəsi.

Naxçıvan Azərbaycanın və Şərqi ən qədim məskənlərindən biridir. Antik və orta əsr müəllifləri Naxçıvan şəhərinin eramızdan əvvəl 1539-cu ildə salındığını göstərmişlər. Naxçıvan XII əsrin 30-70-ci illərində Azərbaycan Atabəyləri dövlətinin paytaxtı olmuşdur. Bu dövrdə Naxçıvan Yaxın Şərqi mühüm mədəniyyət, elm, ticarət, sənətkarlıq mərkəzinə çevrilmiş, burada özünəməxsusluğu ilə seçilən Naxçıvan memarlıq məktəbi təşəkkül tapmışdır. Naxçıvanın intibah dövrü olan XII əsrin tarixi hadisələri, Əcəmi Əbubəkr oğlunun bu dövrə təsadüf edən memarlıq irsi bu məmləkətin dünyada tanınmasına və Naxçıvan memarlıq məktəbinin yaranmasına səbəb olmuşdur. Bu dövrdə Naxçıvanın qüvvətli Atabəylər dövlətinin paytaxtına çevrilməsi ilə onun əhəmiyyəti olduqca artır, burada sənətkarlıq və inşaat işləri xeyli genişlənir. Naxçıvan XII əsrdə eyni zamanda dekorativ-təbiiq sənətlərin yüksək səviyyədə inkişaf etdiyi bir mərkəz idi. Kərpic hörgüsü, kərpicdən quraşdırma blokları, müxtəlif biçimli kərpicin məhərdə təbiiq, kərpicin berrəngli yeknəsəkliyindən uzaq olmaq üçün zəriflik, monumentallıqla yanaşı, həm də həndəsi ornament işləmələri, inşaatda səmərəli üsulların təbiiq edilməsi Naxçıvan memarlıq məktəbinin xarakterik xüsusiyyətləridir. Naxçıvanın XII əsrdə böyük və məşhur yaşayış məntəqəsi olmasında, onun bir şəhər kimi diqqəti cəlb etməsində Əcəmi yaradıcılığının müəyyən rolu olduğu şübhəsizdir. Əcəmi Əbubəkr oğlu Naxçıvani öz memarlıq irsi ilə Naxçıvan memarlıq məktəbinin yaradıcısı olmaqla gələcək nəsillərə bir nümunə qoyub getmişdir. Əcəmi yaradıcılığının bir sıra tikililəri (Cümə məscidi, Qoşa minarəli giriş tağı, dövlət binaları, mədrəsələr və s.) dövrümüzdə gəlib çatmasa da, Yusif Küseyir oğlu, Möminə xatun türbələri və onların təsiri altında tikilmiş bir sıra memarlıq icmaları Naxçıvanın ziyarət kartına çevrilmişlər. Naxçıvan MR-da 1 qoruq, 4 dünya, 30 ölkə, 286 yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsi AR Nazirlər Kabineti tərəfindən 2001-ci ildə siyahıya alınmışdır.

*Möminə xatun türbəsi.
1186-cı ildə Naxçıvan şəhərinin
qərb hissəsində tikilmişdir
(memarı Əcəmi Əbubəkr oğlu
Naxçıvani). Azərbaycanın
Atabəylər dövlətinin bəzi
şərəfliləri Ələmizə dəfəndən
ərşadı. Möminə Xatunun qəbri
təxminən 1186-cı ildə
şəhərdə inşa edilmişdir.
Şəhər və onun ətrafını
sənətkarlar, memarlar
və sənətkarlar qurmuşdur.
Əcəmi Əbubəkr oğlu
Naxçıvanı öz memarlıq
irsi ilə Naxçıvan
memarlıq məktəbinin
yaradıcısı olmaqla
gələcək nəsillərə
bir nümunə qoyub
getmişdir.*

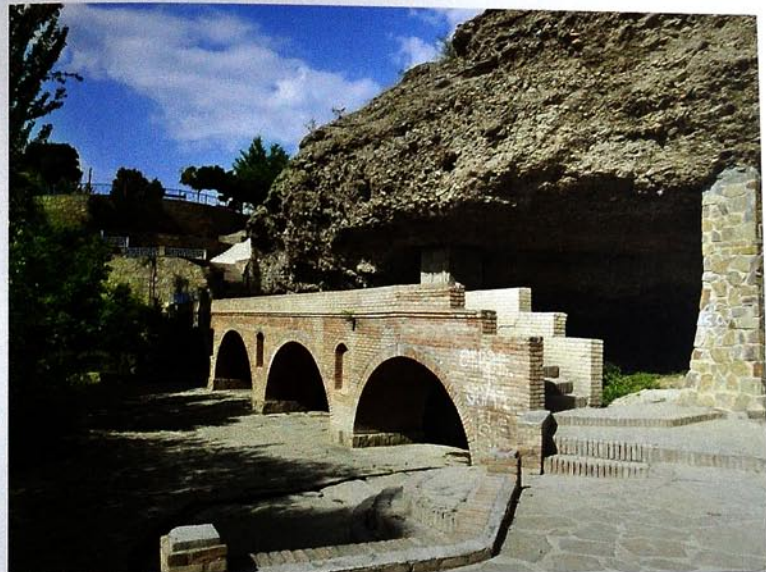

Yusif Küseyir oğlu türbəsi.
Naxçıvan şəhərində ən qədim
memarlıq abidələrindən biridir.
Türbənin üzərindəki kitabədə
onun 1162-ci ildə memar Əcəmi
Əbubəkr oğlu Naxçıvani tərəfindən
tikildiyi və orada dəfn olunmuş
şəxsin adı (Yusif ibn Küseyir)
göstərilmişdir. Kompozisiyasına,
tektonik aydınlığa, hissələrinin
müxtəlifliyinə, mühəndis
quruluşunun səviyyəsinə görə
türbə yüksək bədii memarlıq
nümunəsidir.

Naxçıvan şəhərinin mərkəzində
hamam.

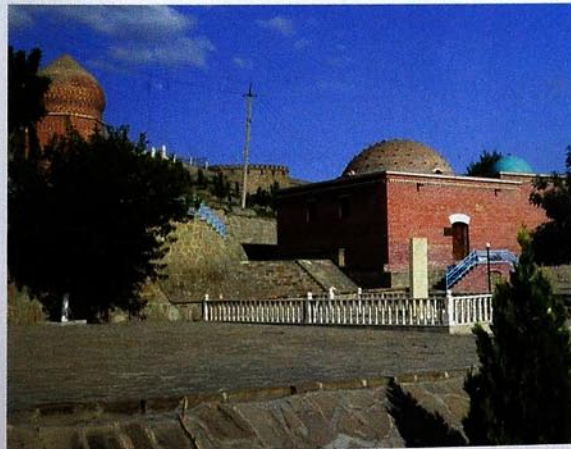

Qızlar bulağı.

Olincxay xanəgahı Cəlfa rayonunun Xanağa kəndində yerləşən memarlıq kompleksidir. Kompleksin dövrümüzə Xanağa türbəsi, məscid, naməzən abidənin sütünları və başqa bir tikilinin xarabalıqları qalmışdır. Olincxay xanəgah kompleksinin əsasını əmir Uluq Quluq Lala bəy tikirdiyi kvadrat üçkəfli türbə təşkil edir. Türbənün kitabəsində memarın adı (Möcnar Cəmaləddin) qalmış və İbrahim Nəcəfzadənin görə onun XIII əsrin sonu – XIV əsrin əvvəllərində inşa etdiyi ehtimal olunur. Türbənün içində kərpiclə şamşaq, firuzəyi kaşdan da istifadə olunmuşdur.

Olincxay xanəgahının portalı.

Naxçıvanda İmamzadə kompleksi.

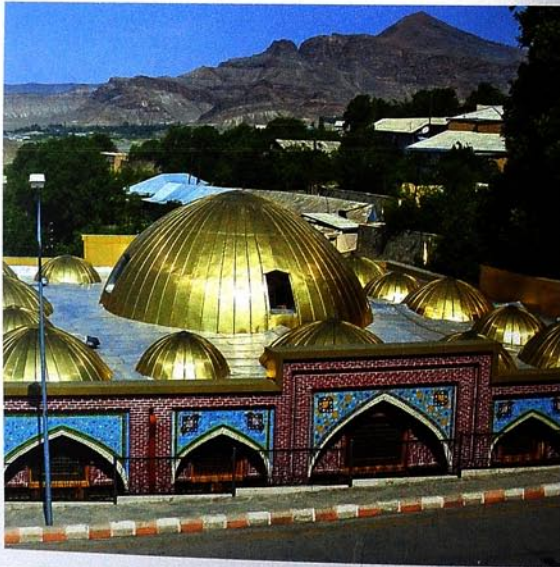
Qarabağlar türbəsi. Qarabağlar
abidələri bir kompleks şəklində
olub buraq türbə, qoşa minar və
bu iki abidənin arasında yerləşən
dini binaın qalıqları daxildir.
Bu kompleksə daxil olan qoşa
minarların XII əsrin axırlarında və
ya XIII əsrin əvvəllərində tikilməsi
güman edilir. Bu iki minarın
bir-birinə bəlləyən portal quruluşu
isə XIV əsrdə aiddir. Qarabağlar
türbəsinin fəsad bəzəyi türbənin
"Allah" sözlərindən yaranmışdır.

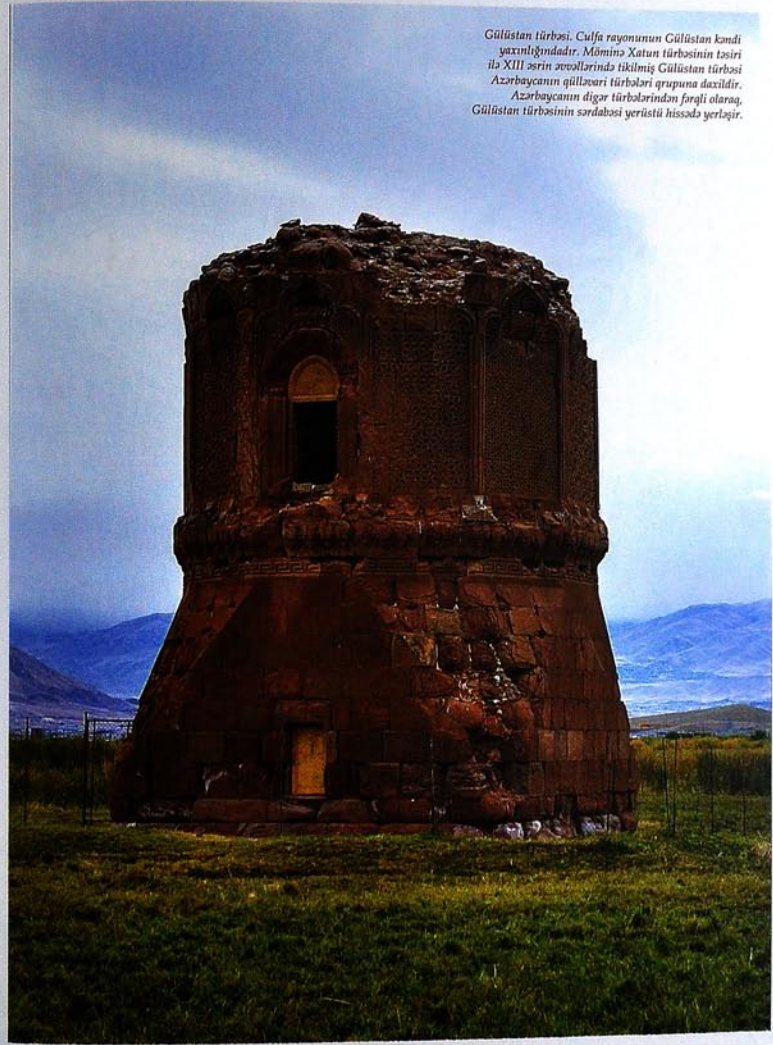
Ordubad Tarix-Mədəniyyət qoruğu. Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ordubad şəhəri 1977-ci ildə abidələrin zənginliyi baxımından və tarixi şəhərsalma quruluşunu qoruyub saxladığı üçün Tarix-Memarlıq Qoruğu elan olunmuşdur. Qoruda 5 yaşayış zonası vardır ki, bu da öz növbəsində 13 məhəlləyə bölünür. El adı üzrə hər məhəllənin mədəniyyət məscidi, məscidin yanında isə köhnə və çinar var. Qoruq ərazidə hamamlar, buzxana, zərzana, məhəllə məscidləri şəhərsalma quruluşunu formalaşdırır. Köhnə şəhər çiy kərpicdən tikilib. Ordubad memarlıq üslubunun zirvəsi Cümə məscidi hesab olunur (XVI əsr).

Qeysəriyyə. XVII əsr Azərbaycan memarlıq abidəsi olan Qeysəriyyə Ordubad şəhərindədir. Böyük gumbəzdan və ona bəlişik səkkiz kiçik gumbəzdan ibarətdir. Gözəl memarlıq üslubunda inşa edilmişdir. İlk vaxtlar orijinal ticarət mərkəzi kimi nəzərdə tutulmuşdu. Sonralar pəhləvanların qayıdığı yer kimi xələq arasında Zərzana adı ilə tanınmışdır.

Güllüstan türbəsi. Culfa rayonunun Güllüstan kəndi yaxınlığındadır. Möminə Xatun türbəsinin təsiri ilə XIII əsrin əvvəllərində tikilmiş Güllüstan türbəsi Azərbaycanın qülləvari türbələr qrupuna daxildir. Azərbaycanın digər türbələrindən fərqli olaraq, Güllüstan türbəsinin sərədəbi yerüstü hissədə yerləşir.

Tərtib edənlər:

AMEA Akademik H.Ə.Əliyev adına Coğrafiya İnstitutunun  məkdaşları
R.M.Məmmədov, E.K.Əlizadə, T.N.Kəngərli, S.Ə.Tarixaz r, E.C.Kərimova

AMEA Memarlıq və Incəsənət İnstitutunun  məkdaşları
R.Ş.Əliyeva, E.N.Əliyev, T.H.İsayeva, N.A.Zeynalov

Fotoşakill r t rtibcilərə v  Novruz Novruzov, İlkin Kəngərli,
Maksim Skupov, Hikmət Sadiqov, Davud Yaqubov, Devilovi ,
Lyokin Photo, Elman Yusifov, Rafiq Nağiyev  məxsusdur.

Dizayn:

Novruz Novruzov

Məsul katib:

Jalə Muradova

S hif l yici:

G lnar Safarova

East West
Ş r -Qerb Nəşriyyat Evi

www.eastwest.az

www.fb.com/eastwest.az

info@eastwest.az

Buraxılışa məsul: Sevil İsmaylova

Baş dizayner: Nurlan N hm tov

Baş redaktor: Samirə Bektaşı

Texniki direktor: Allahverdi Kərimov

Nəşriyyat Evinin direktoru: Rasim Müzəffərli

Çapa imzalanmışdır: 15.10.2015. Format: 64x90 1/8. Ofset çapı

Fiziki çap v rağı 42,5. Sifariş 15308. Tiraj 500

"Şarq-Qərb" ASC-nin matbəəsində çap olunmuşdur.

AZ1123, Bakı, Aşıq Ələsgər küçəsi, 17

Tel.: (+99412) 374 83 43

(+99412) 374 73 84

sharq.qarb@gmail.com

№ 2015
1776

Şərq East
Şərq-Qərb Nəşriyyat Evi

BAKI
2015

104090